

YSI, PÄÄNSÄRKY JA KUISKAAJA
Eri sukupuoliryhmien käyttämiä peitenimiä

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
marraskuussa 2008

Mari Lähteenmäki

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Lähteenmäki, Mari Inkeri	
Työn nimi – Title Ysi, Päänsärky ja Kuiskaaja. Eri sukupuoliryhmien käyttämiä peitenimiä.	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Marraskuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 91 + 3
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Käsittelen pro gradu -tutkielmassani eri sukupuoliryhmien käyttämiä peitenimiä. Peitenimillä tarkoitan tässä yhteydessä sekundaarisia henkilönnimiä, joita käytetään nimien kohteina olevista henkilöistä näiden tietämättä. Peitenimien mahdollisia kohteita ovat esimerkiksi romanttisen tai sukupuolisen kiinnostuksen kohteet (<i>Enkelikihara</i>), työ- ja asuintoverit (<i>Nilviäinen</i>, <i>Elämäntapaintiaani</i>) sekä esimiehet (<i>Isä Aurinkoinen</i>). Tutkielmani tarkoituksena on ollut selvittää, miten eri sukupuoliryhmien käyttämät peitenimet eroavat toisistaan käytöltään, nimeämisperusteiltaan ja muodostustavoiltaan. Olen lisäksi verrannut tutkielmassani peitenimiä lempinimiin, haukkumanimiin ja köllinimiin.</p> <p>Sekundaariset henkilönnimet ovat kiinnostaneet nimistön- ja perinteentutkijoita aikaisemminkin, mutta peitenimi-termillä tarkoittamaani nimiryhmää ei ole ennen tutkittu. Sukupuolten väliset erot nimien käytössä ja muodostamisessa ovat myös jääneet nimistöntutkimuksessa taka-alalle. Naistenkeskisen nimiperinteen tutkimus on ollut erityisen vähäistä.</p> <p>Olen tarkastellut tutkielmassani noin 320 nimen peitenimiaineistoa sukupuoliryhmittäin. Aineistooni kuuluu sekä naisten miehistä, naisten naisista, miesten miehistä että miesten naisista käyttämiä nimiä. Opettajien epäviralliset kutsumanimet sekä henkilöistä puhuteltaessa käytetyt nimet olen rajannut aineistoni ulkopuolelle.</p> <p>Tutkielmani on ensimmäinen selvitys peitenimistä ja erityisesti sukupuoliryhmien eroista niissä. Siinä selvisi, että peitenimiä käyttävät erityisesti naiset miehistä. Myös miesten miehistä käyttämiä peitenimiä löytyi paljon. Naisista peitenimiä näytään käytettävän selvästi vähemmän. Eroa on peitenimien käyttöyhteisöissä: naiset käyttävät peitenimiä läheisten ystäviensä keskuudessa (<i>Ysi</i>), miehet puolestaan työyhteisöissä (<i>Kuiskaaja</i>). Myös peitenimien muodostustavoissa ilmeni eroavaisuuksia: naiset eivät juuri käytä perinteisen köllin muotoisia peitenimiä, kun taas miesten käyttämät nimet noudattavat useammin köllinimien rakennetta (<i>Supi-Salminen</i>). Ennen enimmäkseen tuntematon naisten käyttämä epävirallinen nimistö onkin tutkielmani perusteella muodostustavoiltaan ja nimenantoperusteiltaan värikästä ja monipuolista. Myös peitenimien erikoislaatuinen asema lempinimien, haukkumanimien ja köllinimien rinnalla omana ryhmänään nousee tutkielmassani esiin.</p>	
Asiasanat – Keywords nimistöntutkimus, henkilönnimet, epäviralliset nimet, lempinimet, haukkumanimet, köllinimet, peitenimet	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe	1
1.2. Termin valinta	2
1.3. Aiempi tutkimus	4
1.4. Aineisto	9
2. PEITENIMIEN PIIRTEET	12
2.1. Nimeämisperusteet	12
2.2. Peitenimien rakenteesta ja semantiikasta	14
2.2.1. Yksiosaiset peitenimet	15
2.2.2. Kaksiosaiset peitenimet	15
2.2.3. Useampiosaiset peitenimet	17
2.3. Peitenimien muodostustapoja	18
2.3.1. Metafora	18
2.3.2. Metonymia ja synekdokee	20
2.3.3. Bahuvihihyhdyssana	22
2.3.4. Sukupuolen ilmaisevan elementin sisältävät peitenimet	23
2.3.5. Peitenimi liittyy kantajansa nimeen	25
2.3.6. Johdos, valos ja lyhentymä	27
2.3.7. Vieraskieliset nimet	28
3. PEITENIMI JA KÄYTTÄJÄ	30
3.1. Nimien käyttäjät ja nimenkantajat	30
3.1.1. Nimenantoyhteisöt	30
3.1.2. Useampaan kantajaan viittaavat nimet ja nimiparit	33
3.1.3. Yleisnimitykset ja yleisnimistyneet peitenimet	35
3.2. Peitenimien käyttötarkoitukset	38
3.2.1. Käytännön tarpeet	38
3.2.2. Käyttö kiertoilmauksena	40
3.2.3. Viihteellisyys	42
3.2.4. Käytön lakkaaminen	44
4. SUKUPUOLIRYHMIEN EROT	46
4.1. Naiset ja miehet köllinimien kohteina ja käyttäjinä	46
4.2. Naiset ja miehet peitenimien antajina	48
4.3. Naiset ja miehet nimittelyn kohteina	50
4.3.1. Naisten miehistä käyttämät nimet	51
4.3.2. Miesten naisille antamat peitenimet	55
4.3.3. Naisten naisille antamat nimet	58
4.3.4. Miesten miehille antamat nimet	61
4.4. Erot peitenimien rakenteessa	64
4.4.1. Perinteisen köllin muotoiset nimet	64
4.4.2. Sukupuolen määrittävän elementin sisältävät nimet	66
4.5. Kooste peitenimissä esiintyvistä sukupuolieroista	67

5. NIMITYYPPIEN EROT	69
5.1. Peitenimi suhteessa köllinimeen	69
5.2. Peitenimi suhteessa haukkumanimeen	74
5.3. Peitenimi suhteessa lempinimeen	75
5.4. Kooste nimityyppien keskinäisistä eroista	77
6. PEITENIMET KERTOMUSPERINTEENÄ	79
6.1. Attraktiokeskukset	79
6.2. ”Nimikirnut”	82
6.3. Kyläoriginellit	83
7. PÄÄTÄNTÖ	86
LÄHTEET	88
LIITTEET 1 – 3	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe

Käsittelen tässä tutkielmassani sekundaarisia nimiä, joilla yhteisössä viitataan kolmanteen henkilöön eli ihmiseen, joka ei ole puhuja eikä puhuteltava. Näitä **peitenimiä** ei käytetä kohteen kuullen tai tätä puhuteltaessa, vaan takana päin. Peitenimen kantajia ovat usein esimerkiksi kaukoihastukset, omituiset naapurit, asuin- ja työtoverit ja hankalat esimiehet. Useimmiten kohde itse ei koskaan saa tietää nimeämisestä.

Koska valitsemaani aihetta ei ole aiemmin tutkittu, sen olemassaoloa lienee syytä selittää hieman tarkemmin. Tein syksyllä 2004 proseminaarisesitelmän siitä, miten nuoret naiset nimittävät keskuudessaan miehiä näiden tietämättä. Tutkimus perustui omaan havaintooni, jonka mukaan naiset nimittelivät miehiä – omassakin ystäväpiirissäni erilaisia nimiä oli käytössä melko paljon. Esimerkiksi eräs poika, joka innostui asevelvollisuuttaan suorittaessaan armeijasta niin, että vielä vuosi kotiuttamisen jälkeen kertoi armeijajuttuja silmäsiähkyen, sai nimen *Maanpuolustus*. Tätä peitenimeä käytetään pojasta edelleen niin säännöllisesti, että olen jo itse unohtanut hänen oikean sukunimensä. Sama poika yleni palvelusaikanaan korpraaliksi, jolloin häntä sanottiin lyhyen aikaa *Herra Kenraaliksi*.

Keräsin proseminaaritutkimustani varten noin 70 nimeä suullisilla haastatteluilla ja sähköpostikyselyillä. Kelpuutin proseminaarivaiheessa vain naisten miehistä käyttämät peitenimet; rajasin ulkopuolelle nimenkantajan puhuttelussa käytetyt lempinimet ja opettajien lempinimet. Proseminaarisesitelmää tehdessäni puhuin keräämistäni nimistä yksinkertaisesti *nimityksinä*, koska oikean termin valinta tuntui vielä tuolloin mahdottomalta.

Proseminaarityön valmistuttua oli selvää, että laajentamalla aineistoa kaikkiin sukupuoliryhmiin – siis miesten naisista ja toisista miehistä sekä naisten naisista käyttämiin peitenimiin – aihetta voisi jatkaa graduksi asti. Minua alkoi kiinnostaa, esiintyykö vastaavaa ilmiötä muihin suuntiin – nimittelevätkö naiset miesten lisäksi myös toisiaan, entä miehet naisia tai toisia miehiä?

Tässä tutkielmassa aion perehtyä siihen, millaisia eroja eri sukupuoliryhmien – naisten miehille, miesten naisille, naisten naisille ja miesten miehille antamien peitenimien – välillä mahdollisesti on nimien käytössä ja muodostustavassa sekä mistä nämä erot voisivat johtua. Aion myös vertailla keräilemäni tyyppisiä peitenimiä kolleihin, lempinimiin ja muihin kutsumanimiin ja selvittää, miten peitenimi eroaa perinteisistä ryhmistä. Aion tutkia,

miten eri sukupuoliryhmien käyttämät nimet sijoittuvat perinteisiin ryhmittelyihin (köllinimi, lempinimi, haukkumanimi) ja mitä mahdollisesti jää näiden ryhmien ulkopuolelle. Selvitän lisäksi, millä perusteilla peitenimiä annetaan ja miten nimet muodostetaan. Tarkastelen lisäksi lyhyesti peitenimiä kyläoriginelleihin liittyvän kertomusperinteen näkökulmasta.

1.2. Termin valinta

Suomessa termejä *lempinimi*, *lisänimi*, *liikanimi*, *korkkonimi*, *kokkanimi* ja *kölli* on käytetty ilman selvää eroa (Koski 2004: 50). Aineistoni nimistä suuri osa on muuta tyyppiä kuin perinteisiä kölli- tai liikanimiä. Aikaisempaa tutkimusta juuri samasta ilmiöstä ei ainakaan Suomessa ole tehty, eikä täsmällistä termiä tutkimalleni nimityypille ole. Aiheeni kuitenkin liittyy *köllinimitutkimukseen*, jota Suomessa on harjoitettu jonkin verran. Epäviralliseen henkilönnimistöön, erityisesti kölleihin, liittyviä tutkimuksia on esitelty kohdassa 1.3.

Niin tutkimusmenetelmät kuin termistökin ovat tällä nimistöntutkimuksen alalla vaikiintumattomia, mikä tarkoittaa esimerkiksi, että samasta aiheesta tehdyissä tutkimuksissa tutkittavaan ilmiöön viitataan monella eri termillä. Kustaa Vilkuna (1958: 94) puhuu *liikanimistä* tarkoittaessaan henkilön etunimestä ja siihen liitetystä halventavasta osasta muodostettuja pilkkanimiä, esimerkiksi *Jakkara-Matti*. Savijärvi (1967) taas käyttää aivan samasta nimityypistä *lisänimi*-termiä. Pekka Laaksonen (1972) käyttää molempia termejä synonyymisesti. Urpo Vento (1972) puhuu näiden lisäksi *köllinimistä* tekemättä eroa käsitteiden välillä.

Edellä mainitut kirjoittajat eivät ole tiedostaneet terminologisen ongelman olemassaoloa, vaan ovat käyttäneet käsitteitä pohtimatta ja perustelematta valintojaan. Vasta myöhemmät tutkijat, kuten Seija Rasku (1988) ja Mauno Koski (2004) esittävät perusteluja valitsemiensa käsitteiden käytölle. Rasku (1988) käyttää artikkelissaan *köllinimi*-termiä. Hänen mukaansa kansanomaisen ja lyhyt *köllinimi* kuvaa hyvin yksilöä luonnehtivien nimien perusluonnetta: viittausta nimenkantajan ominaisuuksiin ja tekoihin. Rasku myöntää *kölliin* usein liitetyn negatiivisia sivumielteitä, mutta hänen informanttinsa ovat käyttäneet sitä sekä negatiivisista että positiivisista nimistä. *Köllinimeen* usein sisältyvä pejoratiivisuuden assosiaatio saattaa johtua yksinkertaisesti siitä, että monet köllit ovat luonteeltaan halventavia. (Rasku 1988: 85.) Itse olen hylännyt *köllinimi*-termin osaksi pejoratiivisten miellelyhtymien, osaksi aikaisemman tutkimuksen termiin kasaamien merkitysten vuoksi. *Köllini-*

millä on perinteisesti tarkoitettu tietyntyyppisiä nimiä, mutta omassa aineistossani tällaiset nimet ovat selvästi vähemmistössä. *Köllinimistä* puhuminen tässä yhteydessä olisi siis jopa harhauttavaa, sillä kysymys on aivan eri nimityypistä (ks. tämän tutkielman päälukua 5).

Opettajien sekundaarinimistä kirjoittanut Mauno Koski (2004) pohtii laajasti, mikä termi kuvaisi hänen tutkimaansa epävirallisten nimien tyyppiä parhaiten. Koski päätyy artikkelissaan puhumaan *viittausunimistä*. Tällä hän tarkoittaa proprin funktiossa olevaa ilmausta, jolla yhteisössä viitataan kolmanteen henkilöön eli ihmiseen, joka ei ole puhuja eikä puhuteltava. Täten *viittausunimi* voi olla tittelin ja sukunimen yhtymä (*lehtori Rauha*), sukunimi (*Nikupeteri*), etunimi (*Aili*), leksikaalinen etunimen muunnos (*Fretu*; kaikkia Fredrikejä voi sanoa Fretuksi), uniikki sukunimen muunnos (*Alma*; kaikkia Almark-nimisiä ei sanota Almaksi) ja varsinainen liikanimi (*Mursu*). Viittausunimeksi voidaan siis sanoa joko sekundaari- tai primaarinimeä, kunhan sitä käytetään viitattaessa henkilöön tämän tietämättä. (Koski 2004: 53–54.) *Viittausunimen* voidaan näin katsoa olevan *kutsumanimen* vastakohta – jälkimmäinen kun viittaa nimenomaan puhuteltaessa käytettävään nimeen (KTS s.v. *kutsumanimi*). *Viittausunimi*-termi ei kuitenkaan sovi omaan käyttööni, koska se voi sekundaarinimen lisäksi viitata myös henkilön primaarinimeen. Koski painottaa artikkelissaan sekundaari- ja primaarinimien käytön eroja henkilöön viittaamisessa, kun taas omassa tutkimuksessani painopiste tulee olemaan sekundaarinimien muodostamisessa ja käytössä.

Perussanakirjan mukaan *lisänimi* on yhtä kuin *liikanimi*, ja tämä puolestaan tarkoittaa nimeä, jota ”käytetään varsinaisen t. oikean nimen ohella t. sijasta”. Synonyymeinä Perussanakirja listaa lisänimen, lempinimen, haukkumanimen ja köllin. (PS s.v. *liikanimi*, *lisänimi*.) *Liikanimi* siis on PS:ssä kattotermi, joka sisältää kaikki muut epävirallisen henkilönimen tyypit. *Köllli* taas on määritelmältään ”haukkuma-, liikanimi” (PS s.v. *köllli*). Lisäksi on mainittava levikiltään kenties laajin, mutta käyttöalueeltaan epäselvin käsite, *lempinimi*. Perussanakirjassa se määritellään ”hellittely-, hyväily-, puhuttelunimeksi”, mutta käyttöesimerkeissä puhutaan ”*Opettajien lempinimistä*” (PS s.v. *lempinimi*), joissa ei tosiasiaassa lie ne kysymys sen enempää hellittelystä kuin varsinaisesta puhuttelunimestäkään.

Sanakirjamääritelmistäkään ei siis ole käsitteen rajaamisessa apua: *liikanimi* ja *lisänimi* ovat liian monitulkintaisia, *haukkuma-*, *lempi-* ja *köllinimi* taas kukin merkitykseltään omalla tavallaan rajallinen (ks. myös Rasku 1988: 85). Turhan kapea-alaisia olisivat myös suomen murteissa käytetyt *mainenimi*, *kunnianimi*, *korkonimi* ja *kokkanimi*, joita Perussanakirja ei edes tunne.

Käytän siis oman aineistoni nimistä termiä *peitenimi*. Tätä termiä ei tietääkseni ole käytetty samassa tarkoituksessa aikaisemmissa nimistötutkimuksissa. Mauno Koski kirjoittaa peitenimen tarkoituksena olleen pelkästään harhauttamisen ja kantajansa henkilöllisyyden salaamisen. Se on usein korvannut koko nimen, jotta sitä luultaisiin henkilön oikeaksi nimeksi, tai vain sukunimen, esim. *Stalin* (Josif Vissarionovitš Džugašvili). Peitenimi voi myös olla metafora, esim. *Sakaali* (engl. *Jackal*, kansainvälinen terroristi). (Koski 2004: 53.) Olen ottanut termin käyttöön tutkimuksessani nojautuen suoraan Perussanakirjan määritelmään, jonka mukaan *peitenimi* on ”henkilöyden, tarkoituksen tai muun salaamiseksi tai harhauttamistarkoituksessa käytettävä nimi tai salanimi” (PS s.v. *peitenimi*). Täten termin tarkoitus on työssäni eri kuin aikaisemmissa tutkimuksissa, mutta se sopii tarkoituksiini hyvin: tutkimillani nimillä on usein sekä salanimen funktio että hämäämistarkoitus.

Edellä mainittujen peitenimien kantajat ovat esittäytyneet ulkopuolisille peitenimellä tai ainakin olleet itse tietoisia sen olemassaolosta. Oman aineistoni peitenimet ovat kuitenkin pienen tai vähän suuremman piirin salaisuuksia, eivätkä ne missään tapauksessa ole päätyneet kantajiensa korviin. Itse asiassa nimenkantajilla ei luultavasti ole ollut aavistustakaan siitä, että heistä käytetään peite-, liika- tai köllinimeä. Aineistoa kerätessäni olen pyrkinyt varmistamaan informanteilta, ettei nimi ole ollut kantajansa tiedossa. Todennäköistä on kuitenkin, että varsinkin joidenkin työyhteisöjen pitkäaikaisista jäsenistään käyttämät nimet ovat jossakin vaiheessa kulkeutuneet myös kohteiden itsensä korviin. Tämä ei kuitenkaan vaikuta nimien funktioon eikä tutkimukseni onnistumiseen, varsinkin, kun tällaiset tapaukset ovat hyvin harvinaisia.

Käytän *peitenimi*-termin lisäksi työssäni muutamia muitakin käsitteitä. *Viittausunimistä* puhuessani tarkoitan yleisesti kolmanteen henkilöön viittaavia nimiä, eli köllejä, liikanimiä tai omaan aineistooni kuuluvia nimiä. Tarkoittaessani nimenomaan aikaisempien tutkimusten käsittelemiä nimiä puhun (*perinteisistä*) *kölli-* tai *liikanimistä*. Näitä käsittelevään tutkimukseen viittaan käsitteellä (*perinteinen*) *köllinimitutkimus*.

1.3. Aiempi tutkimus

Kuten edeltä käy ilmi, sekundaaristen henkilönnimien tutkimus on ollut vaihtelevaa ja värikkästä ainakin termistöltään ja käsitteistöltään. Laajempia tutkimuksia kölleistä on kuitenkin ilmestynyt suhteellisen vähän. Tärkeimmät lähteet ovat aiheesta ilmestyneet lyhyet artikkelit (esim. Paulaharju 1912; Vilkkuna 1958; Laaksonen – Vento 1972). Köllikäytännettä on

tarkasteltu lähinnä osana muita tutkimuksia, kuten ammattiperinnejulkaisuissa (esim. Jäppinen 1989) tai kuvauksissa suomalaisesta kylähulluudesta (Laaksonen – Piela – Lahti 1989). Lempinimien ja haukkumanimien tutkimusta on harjoitettu lähinnä opinnäytetöissä.

A.V. Forsman käsitteli väitöskirjassaan suomalaista liikanimiperinnettä jo 1800-luvun lopulla. Suomalaiseen pakanuuden ajan henkilönnimistöön keskittyvä tutkimus mainitsee ivalliset nimitykset, ammattinimikkeet ja kokka- eli haukkumanimet yhtenä sukunimien lähteenä (Forsman 1894: 95–96, 116–117). Liikanimet ovat kuitenkin Forsmanin väitöskirjassa sivuosassa hänen perehtyessään esimerkiksi vastasyntyneiden nimenantoperusteisiin ja nimien muodostamiseen.

Samuli Paulaharju herätti hiukan myöhemmin kiinnostuksen suomalaisia lisänimiä kohtaan ”erään Etelä-Pohjanmaan pitäjän” epävirallista nimistöä käsittelevällä kirjoituksellaan. Paulaharju luettelee artikkelissaan joukon epävirallisia henkilönnimiä, joista hän puhuu *lisä-*, *haukkuma-*, *leikki-*, *pilkka-* ja *erikoisniminä*. Useimmat Paulaharjun keräämistä nimistä ovat kaksiosaisia, kuten *Punapää-Kauppi*, *Kissi-Miina* ja *Hursti-Sussoo*; yksiosaisia, kuten *Pöökerrös*, on luettelossa vain muutamia. Paulaharju ei tee nimistä erityisen tarkkoja havaintoja eikä erittele niiden rakennetta tai syntytapoja. Hän kuitenkin arvioi useimpien nimien perustuvan henkilön ulkonäköön ja mainitsee, että useimmat nimistä on annettu miehille. Ennen kaikkea Paulaharju toteaa, että näitä nimiä käytetään etupäässä nimenomaisen henkilön itsensä tietämättä. (Paulaharju 1912: 124–125, 126–127.) Termin horjunnasta huolimatta kysymys on siis seläntakaisen nimittelyperinteen tutkimuksen alusta.

Paulaharjua syvällisempään arviointiin ryhtyi Kustaa Vilkuna, jonka artikkeli *Kotiseutu-lehdessä* vuodelta 1958 on muodostunut yhdeksi epävirallisten nimien tutkimuksen perusteksteistä. Vilkuna puhuu säännöllisesti *liikanimistä* tai *halventavista liikanimistä* ja erittelee melko tarkasti erilaisten sosiaalisten ryhmien keskuudessaan käyttämiä puhutteluja. Vilkuna panee merkille, että henkilön asema yhteisössä vaikuttaa suuresti siihen, tuleeko hänestä liikanimen kohde, ja kuvailee erilaisissa puhuttelutilanteissa käytettäviä nimityyppisiä. Kiintoisaa on, että Vilkuna arvioi liikanimien kadonneen nopeasti sosiaalisesti ta-soittuvassa yhteiskunnassa ja säilyneen ainoastaan rikollisten parissa ja koululaismaailmassa – edellisessä ympäristössä oikeita henkilönnimiä on vältettävä, jälkimmäisessä liikanimillä arvioidaan tovereita ja opettajia, kuten luokkayhteiskunnassa on tarpeellista. (Vilkuna 1958: 93–94, 97.)

Ensimmäinen pidempi artikkeli epävirallisista henkilönnimistä on Ilkka Savijärven Lisänimet kansanomaisessa puhuttelussa (1967). Savijärven tutkimuskohteestaan käyttämä termi on *lisänimi*, jota hän artikkelin lopulla selittää termeillä *korkonimi*, *kokkanimi* ja *kölli*. Savijärvi toteaa, että koska lisänimiä on yleensä pidetty ”jonkinlaisina haukkumaniminä”, niitä on tavallisesti käytetty asianomaisesta henkilöstä vain takanapäin. Savijärvi esittelee tarkoin erilaiset nimenantoperusteet ja havainnollistaa tekstiään suurella määrällä esimerkkejä. Lisäksi hän erittelee ensimmäisenä lisänimien rakennetta ja muodostusta. (Savijärvi 1967: 443, 454–457.)

Kalevalaseuran vuosikirjassa 52 ilmestyi useita epävirallista henkilönnimistöä käsitteleviä artikkeleita. Urpo Vento käyttää *liikanimi*- ja *roolinimi*- termejä kuvaillessaan sitä, miten epäviralliset henkilönnimet heijastavat yhteisön arvoja ja jäsenten hierarkkista asemaa. Vennon artikkelissa on vahva sosiaalinen näkökulma; hän tarkastelee liikanimiä nimenomaan yksilön arvon merkkeinä ja yhteisön eriarvoisuuden ilmentäjinä. Vento on myös havainnut, että epäviralliset nimet ovat tasa-arvoistuvassa yhteisössä yhä useammin sellaisten pienyhteisöjen käytössä, joiden jäsenet tuntevat toisensa hyvin; tällaisissa tapauksissa kysymyksessä ovat todennäköisesti erilaiset puhuttelunimet. (Vento 1972: 160–161, 174–175.)

Jätkäperinteen lisänimiä on tutkinut Pekka Laaksonen (1972), jonka artikkeli Kalevalaseuran vuosikirjassa 52 on yksi siteeratuimmista ja laajimmista köllitutkimuksista. Laaksonen aineistona on 300 lisänimeä Kansanrunousarkiston metsätyömiessperinnekoelmasista. Laaksonen on tehnyt tarkkanäköisiä havaintoja ja esittelee nimien muodostusta ja antoperusteita laajasti pohtien samalla nimenannon syitä. Hän puhuu *lisänimistä*, mutta huomauttaa myös, että nimistä puhuttaessa olisi oikeastaan tehtävä ero erityyppisten nimien, siis lempinimien, haukkumanimien ja neutraalien lisänimien, välillä, koska nimenannon syyt ovat kaikilla nimityypeillä erilaiset. Laaksonen artikkeli on ensimmäinen, jossa otetaan huomioon myös nimenkantajien käsityksen ja mielipiteen nimestään. (Laaksonen 1972: 179, 189, 198, 201.)

Epävirallisen henkilönnimiperinteen lajeja ovat myös *pitäjäköllit* ja *etunimien riimiväännökset*; näistä ovat kirjoittaneet Kirsti Mäkinen ja Leea Virtanen. Pitäjäköllit ovat yhteisököllejä, joiden kohteena on ollut kokonaisen pitäjän koko asukaskunta. Naapuripaikkakuntalaisten käyttämät pitäjäköllit ovat kertoneet eri pitäjien välisestä kilpailusta ja naapurien keskinäisistä arvovaltakiistoista. Monesti köllit ovat keskittyneet ivaamaan naapu-

rien kirkkoa, josta on keksitty monenlaisia halventavia ilmauksia. Esimerkiksi Karkun asukkaat ovat *pirunkirkkolaisia*. (Mäkinen 1972: 204–205.) Erityisesti lasten käyttämät etunimien riimiväännökset (esim. *Jussi-Pussi*) taas ovat sävyltään pilkkanimiä lempeämpiä; Leea Virtanen kuvailee väännöksiä ”aggressiivisen tuttavallisiksi” ja arvioi niiden sijoittuvan tunnearvoltaan jonnekin kutsumanimen ja pilkkanimen välimaastoon (Virtanen 1972b: 214).

Vähitellen köllinimikokoelmien kerääminen ja toimittaminen erilaisiin julkaisuihin on saavuttanut suosiota kotiseutuharrastajien ja kielentutkijoiden parissa. Köllinimiä on käsitelty erilaisissa yhteyksissä – itsenäinen artikkeli on julkaistu esimerkiksi somerolaisista kölleistä (Kämi 1983), inarilaisen kölliperinteen sosiaalisista näkökulmista (Portti 1994) ja teollisuustyöläisten initiaatiovaiheen nimistä (Rossi 1988). Koska köllit ovat aina keskittyneet tietylle kansanosalle, niitä saatetaan kuvailla myös kyläoriginelleista kertovissa artikkeleissa; esimerkiksi Tuula Pessa (1985) esittelee tunnettuja rautalampilaisia nimenkantajia ja käyttää sekä *liikanimi*- että *köllinimi*-termejä.

Sitä mukaa kuin köllit saavuttivat tutkijoiden suosiota, alettiin niistä tehdä myös opinnäytetöitä. Seija Rasku on julkaissut oman pro gradunsa pohjalta artikkelin (1988), jossa hän tarkastelee Riistaveden köllejä. Raskun työssä kiinnostavinta on hänen harjoittamansa terminologinen pohdiskelu, joka tosin jää melko pienimuotoiseksi. Rasku nostaa esiin pohjoismaisessa nimistöntutkimuksessa vallitsevan monitulkintaisten termien käytöstä syntyvän ongelman, ja perustelee itse selkeästi oman terminvalintansa. Rasku puhuu *kölleistä*, koska hänen mukaansa termillä voidaan tarkoittaa myös muita kuin negatiivisia nimiä, koska termi tunnetaan monissa suomen murteissa ja koska se on ”lyhyt ja ytimekäs”. (Rasku 1988: 85.)

Myöhemmälle tutkimukselle on tyypillistä *köllinimi*-termin käyttö. Koska kölleistä on tehty niin vähän laajempia tutkimuksia, ovat erilaisissa julkaisuissa esiin tuodut artikkelit usein esimerkiksi opiskelijoiden harjoitustöinään tekemien köllinimikokoelmien esitteilyitä. Yksi näistä on Sirpa Niiniojan ja Anna-Mari Lihavaisen keräämiin Kiteen ja Tohmajärven kölleihin perustuva artikkeli, joka samalla on melko seikkaperäinen esitys köllinimitutkimuksen suuntaviivoista (Niinioja – Lihavainen 1996). Köllit ovat kiinnostaneet edelleen myös pro gradu -töiden tekijöitä – esimerkiksi Samuli Mäentaka (2001) on kerännyt ja luokitellut turkulaisten taksinkuljettajien köllinimiä.

Sekundaaristen, kolmanteen henkilöön viittaavien henkilönnimien perinnettä on tutkinut myös Mauno Koski (2004). Hänen aineistonaan ovat olleet turkulaisten opettajien *viittausnimet*, joiksi Koski laskee kaikki opettajasta käytetyt nimimuodot, joilla tähän on takanapäin viitattu – myös primaarin nimen eri variantit. Koski määrittelee artikkelissaan termistöä, esittää arvioita *sekundaaristen viittausnimien* funktioista ja esittelee ja tulkitsee laajaa, opettajien sekundaarisista viittausnimistä koostuvaa aineistoaan. Kosken artikkeli antaa kiinnostavan uuden näkökulman epävirallisten nimien syntyyn ja käyttöön, ja vaikka kysymys onkin opettajien viittausnimistä, ovat Kosken näkemykset sovellettavissa osin myös omaan tutkimusaiheeseeni.

Lempinimiä on Suomessa tutkittu varsin vähän. Aihe on alkanut kiinnostaa pro graduissa vasta parin viime vuosikymmenen aikana. Lempinimen kategoria on rajaukseltaan usein perin ongelmallinen, ja siihen sisällytetään tutkijasta riippuen monenlaisia epävirallisia henkilönnimiä. Esimerkiksi lempinimien antoperusteita ja funktiota pro gradussaan tarkastellut Sari Kytöaho (2005) käsittää lempinimiksi kaikenlaiset puhuttelunimet, siis myös negatiiviset nimet, joita nimenkantaja itse pitää haukkumaniminä. Kytöaho käyttää tutkimuksessaan termejä *kutsumanimi*, *lempinimi* ja *puhuttelunimi* synonyymisinä. Hänen aineistonsa kuuluu kuitenkin myös runsaasti nimiä, jotka voisivat toisenlaisin kriteerein olla luokiteltavissa hellittely- tai haukkumanimiksi. Kytöaho on tarkastellut lempinimiä samansuuntaisesti kuin minä tässä tutkielmassa peitenimiä, mutta aineistomme erilaisen luonteen vuoksi tuloksemme eivät ole keskenään vertailtavissa.

Aivan eri tavalla lempinimen määrittelee Inga Suoniemi-Taipale artikkelissaan *Nimen lempi* (1998). Suoniemi-Taipale kuvailee artikkelissaan lempinimien muodostusta, niiden suhdetta kohteeseensa, merkitystä ja käyttöyhteyksiä. Mielestäni keskeisintä artikkelissa on kuitenkin havainto siitä, miten käyttäjän itsensä suhtautuminen vaikuttaa hänestä käytetyn epävirallisen puhuttelunimen luonteeseen. Suoniemi-Taipale nimittäin rajaa *lempinimi*-käsitteen ulkopuolelle tiukasti sellaiset nimet, joita puhuteltava itse ei syystä tai toisesta hyväksy lempinimikseen, sekä nimet, joiden käyttäjäkunta on selvästi rajattu – esimerkiksi intiimeissä suhteissa käytettävät *hellittelynimet* (mts. 12). Samalla tavalla sävyllään yksiselitteisen positiiviseksi ja nimenkantajan itsensä hyväksymäksi *lempinimen* määrittelee pro gradussaan Inka Rinne, joka on tutkinut eri-ikäisten miesten ja naisten etunimistä muodostuneita lempinimiä (1993: 7).

Pro gradu -töiden ja muutamien väliin melko epätieteellistenkin artikkelien lisäksi lempinimiä on käsitelty lähinnä yleisesti henkilönnimitutkimuksen yhteydessä. Lempinimet nousevat esiin esimerkiksi M. K. Suojasen artikkelissa koululaisslangista. Termin valintaa ei mietitä, vaikka Suojanen havaitseekin lempinimien joskus muistuttavan paljon kansankielen köllejä, vaan *lempinimeä*, *liikanimeä* ja *haukkumanimeä* käytetään osin synonyymisinä. Suojanen myös toteaa poikien etunimistä johdetun enemmän lempinimiä kuin tyttöjen nimistä; muilla perusteilla annettuja nimiä artikkelissa ei varsinaisesti käsitellä. (1967: 58–59.) Myös Eero Kiviniemi on sivunnut lempinimiä ja epävirallisiin puhuttelunimiin liittyviä terminologisia epäselvyyksiä lyhyesti esimerkiksi teoksessaan *Rakkaan lapsen monet nimet* (1982: 100 – 101, 163).

Ainoa kölliperinteestä ilmestynyt kirja on Kirsti Mäkisen suomalaista naapurihuumorია käsittelevät teos (2007). Vaikka se onkin ensimmäinen ja urauurtava tämänlaajuinen työ maassamme, en käytä sitä lähteenäni tässä tutkielmassa, koska teos keskittyy pitäjäkölleihin eli pitäjien asukkaiden kollektiivisiin pilkkanimiin, kyläkölleihin ja talokölleihin (mts. 9).

1.4. Aineisto

Proseminariesitelmäni aineisto muodostui noin 70 naisten miehistä käyttämästä nimestä. Aloin kerätä uutta aineistoa pro gradu -tutkielmaani varten kesällä 2005. Tällöin otin huomioon kaikki eri sukupuoliryhmien käyttämät nimet – siis naisten miehistä, miesten naisista, naisten naisista ja miesten miehistä käyttämät nimet. Aineistoni täydentyi jatkuvasti aina talveen 2007 asti, jolloin koossa oli hieman runsaat 300 viittausta nimeä. Tähän lukuun on sisällytetty proseminariesitelmäni aineisto.

Keräsin aineistoa suullisesti haastatellen, kyselylomakkeilla (liite 1) ja sähköpostikyselyillä (liitteet 2 ja 3) eri-ikäisiltä vastaajilta eri puolilta Suomea. Yhteensä informanteja on ollut noin 80, joskin olen kyselyineni lähestynyt selvästi useampia, sillä kaikilta en ole saanut materiaalia. Aineistonkeruun edetessä tein muutamia tarpeellisiksi havaitsemiani muutoksia kyselylomakkeeseeni. Olen valinnut tämän tutkielman liitteiksi viimeisimmän version paperisesta kyselylomakkeesta sekä sähköpostilomakkeet, joilla valtaosa aineistotani on kerätty. Liitteen 2 nuorille naisille suunnattu kysely liittyy proseminaritutkielmaani; lisäsin sen kuitenkin myös tämän tutkielman liitteeksi, koska käytän tässä tutkielmassa myös sillä kerättyä aineistoa.

Parhaiten nimien keruumenetelmäksi tuntui sopivan suullinen haastattelu, jonka yhteydessä haastateltavat usein kertoivat myös mielenkiintoisia tarinoita nimenkantajista. Haastattelu tarkoittaa tässä yhteydessä vapaamuotoista keskustelutilannetta, jossa olen ollut mukana tekemässä muistiinpanoja osallistuvan havainnoijan tapaan. Nauhuria en ole näissä tilanteissa käyttänyt, joskin olen myöhemmin havainnut, että se olisi ollut hyödyllistä. Toisaalta havainnoimani keskustelut ovat usein syntyneet niin spontaanisti, että niiden nauhalle tallentaminen olisi ollut mahdotonta. Äkillisissä tilanteissa, joissa jokin peitenimi on tullut yllättäen puheeksi, olen vain kirjoittanut muistiin nimen tuoreeltaan ja kyselty mahdollisuuksien mukaan lisätietoja myöhemmin.

Koska tuttavapiiristäni keräämäni peitenimet olivat pääasiassa naisten ja tyttöjen käyttämiä ja keksimiä, teetin nimenomaan miehille suunnatun sähköpostikyselyn kolmen ainejärjestön sähköpostilistoilla Jyväskylän yliopistossa syksyllä 2005. Valitsin ainejärjestöjä, joiden arvioin olevan miesvaltaisimpia: kauppatieteiden opiskelijoiden Pörssi ry:n, tietojärjestelmätieteen ja tietojenkäsittelytieteen opiskelijoiden Dumppi ry:n ja tietotekniikan, matematiikan ja fysiikan opiskelijoiden Ynnä ry:n. Tästä kyselystä saamani vastaukset tasapainottivat aineistoani. Jatkoin nimestystä edelleen eri kontaktien kautta, sillä monet kiinnostuneet tuttavani levittivät sanaa tutkimuksesta eteenpäin, ja informantteja ilmaantui lisää tiuhaan tahtiin. Myös graduseminaariryhmäni osallistujat ottivat asiani omakseen ja toimittivat minulle aineistoa sopivista ikäryhmistä.

Alueellisesti aineistoni nimet ovat peräisin eri puolilta Suomea. Monia informantteja yhdistää Jyväskylä opiskelukaupunkina, mutta paljon nimiä on syntynyt jo kotipaikkakunnilla. Läntinen ja eteläinen Suomi ovat muuta Suomea paremmin edustettuina ja pienistä tai keskisuurista kunnista on enemmän vastaajia kuin isoista kaupungeista.

Aineistoani ei siis ole kerätty millään systemaattisella periaatteella, vaan olen kerpuuttanut kokoelmaani kaikki mahdolliset tietooni saamani tietyntyyppiset nimet, opettajien lempinimiä lukuunottamatta. Päädyin rajaamaan opettajien lempinimet tutkimusaiheeni ulkopuolelle, koska ne kuuluvat niin selvästi koululaismaailmaan ja vaatisivat aivan erillistä tarkastelua. Pidän käyttämäni aineistonkeruumenetelmää sattumanvaraisuudestaan huolimatta kuitenkin validina: koska pääasiallinen tutkimuskohteeni ovat miesten ja naisten käyttämien peitenimien mahdolliset erot, vastaajien iällä, asuinpaikalla tms. ei ole suurtakaan merkitystä. Olen myös sisällyttänyt aineistooni omassa lähipiirissäni käytetyt peite-

nimet ja perheenjäsenteni käyttämät nimet, sillä aineiston validiteetin kannalta ei ole merkitystä sillä, keneltä nimet ovat peräisin.

Osa aineistoni peitenimistä perustuu nimenkantajan viralliseen nimeen. Tarvittaessa olen intimiteettisuojaan hengessä kuvannut nimen lingvistiksi tai symboleita käyttäen; näissä rakennekaavoissa C tarkoittaa konsonanttia ja V vokaalia.

Olen käyttänyt tutkielmani analyysiosassa jonkin verran lainauksia kyselylomakkeiden tai sähköpostikyselyiden vastauksista tai haastatteluista tekemistäni muistiinpanoista. Nämä lainaukset on erotettu muusta tekstistä lainausmerkeillä, joita en tässä tutkielmassa käytä muuhun tarkoitukseen. Lainaukset eivät aina ole aivan sanatarkkoja, mutta olen säilyttänyt niiden sisällön ja muodon mahdollisimman autenttisenä. Lainaukset tuovat esille nimenantajien asenteita ja näkökulmia ja valottavat nimiperinteen kertomuksellisuutta paremmin kuin omat kuvailuni voisivat tehdä.

2. PEITENIMIEN PIIRTEET

2.1. Nimeämisperusteet

Aineistoni peitenimet on muodostettu monenlaisin, vaihtelevin perustein. Ulkonäkö on perusteista yleisin: noin kolmannes aineistoni nimistä sisältää viittauksen nimenkantajan ulkonäköön, esimerkiksi hiuksiin, vaatetukseen tai ruumiinrakenteeseen. Ulkonäön perusteella annetut nimet voidaan jakaa useaan alaryhmään. Vaatetuksen perusteella on annettu esimerkiksi nimet *Jussipaita*, joka viittaa jussipaita päällään baarissa olleeseen mieheen, ja *Pinni*, jolla tarkoitetaan hiuspinnejä käyttävää poikaa. Jonkin ruumiinosan poikkeaminen tavanomaisesta on myös innoittanut useita nimenantajia: *Ripsiprinsessa* on poika, jolla on huomattavan pitkät silmäripset, *Vinttikoirra* taas hoikka, pitkäjalkainen urheilijatyttö. Osa peitenimistä johtuu kantajansa hiuksista, esimerkiksi *Tukkajumala* on pitkätukkainen ja *Biljardipallo* kaljuuntuva mies. Tyypillisesti peitenimessä tartutaan epäedulliseen ominaisuuteen: *Nuuskarinta* on lyhyt ja lihava, ”kaulaton” vanha mies, jonka ”leuka alkaa rinnasta”, *Seiväs* puolestaan hyvin laiha ja pitkä nainen.

Melko suuren ryhmän muodostavat sellaiset peitenimet, joiden innoittajana on ollut nimenkantajan yhdennäköisyys jonkun tunnetun henkilön tai hahmon kanssa. Kiinnostavaa julkisuuden henkilön mukaan annetuissa nimissä on, että samat, kaikille tutut hahmot saavat salaisia kaimoja useassa eri ystäväpiirissä ja pienyhteisössä. Tällaisia suosittuja nimiä ovat esimerkiksi *Elvis*, joka voi tarkoittaa kaakkoissuomalaista kyläoriginellia tai keskisuomalaista koulupoikaa, ja *Obelix*, joka on joko ”todella pyöreä isoisa” tai ”kuntosalilla käynyt mies, jonka housut olivat kuin sarjakuvan Obelixilla”. – Tämän Renén ja Goscinnyn sarjakuvan suosioista kertonee se, että kahden *Obelixin* lisäksi aineistooni kuuluu myös yksi *Asterix*.

Myös mytologiasta tutut hahmot tarjoavat nimeämismalleja – eikä aina ole edes olennaista, onko nimen alkuperäinen kantaja ollut mies vai nainen. *Goljat* on Hämeenlinnassa opiskelevien tyttöjen nimeämänä tumma, lihaksikas ja hyvännäköinen mies, mutta suomalaisempaan asuun muotoutunut *Goljatti* jyväskyläläisen kaveriporukan mukaan isokokoinen ja pitkä nainen. Myös monet entiset diktaattorit ovat kaimojensa kautta edusteilla aineistossani: *Hitler* on mies, jolla on mustat, pienet viikset, *Hussein* partainen, Saddamin mieleen tuova mies ja *Isä Aurinkoinen* kesätyöpaikan huonotuulinen toimitusjohtaja; nimellä tunnetaan yleisemmin Neuvostoliiton päämies Stalin.

Edellä mainittu *Isä Aurinkoinen* on esimerkki myös luonteenpiirteen, tässä tapauksessa huonotuulisuuden, perusteella annetusta ironisesta nimestä. Ihmisen luonne onkin tavallinen nimenantoperuste: aineistossani on nelisenkymmentä luonteenpiirteen motivoimaa peitenimeä. Tyypillisesti näissäkin tapauksissa tartutaan negatiiviseen piirteeseen: *Änttäpänkki*, *Änkyrä* ja *Änkiotto* ovat itsepäisiä miehiä, jotka kaikki ovat saman työpaikan työntekijöitä, *Narisija* joka asiasta valittava mies, joka ei koskaan sano toisista mitään hyvää. Hänet tunnetaan myös nimellä *Naukuja*. *Natku* taas on erään miestuttavan epämiellyttävä tyttöystävä ja *Hapanimelä ankka* tympeästi käyttäytyvä ystävän kanssa asuva tyttö. Ainoa positiiviseen luonteenpiirteeseen viittaavan nimen kantaja on *Mukavuushenkilö*, joka nimensä mukaisesti on ”aivan äärettömän mukava ja ystävällinen ihminen (mies)”.

Aineistossani ammattiin perustuvia nimiä on kymmenkunta, harrastuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin liittyviä hiukan enemmän. Ammatti ja harrastukset eivät siis ole kovin yleinen nimenantoperuste. Ammattiin perustuvat esimerkiksi peitenimet *ATK-mies*, jonka kantajan ammatti liittyy tietokoneisiin, sekä *Siikli*, jonka kantaja on sivutoimeltaan perunanviljelijä. Harrastuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin taas liittyvät esimerkiksi metsästystä ja kalastusta harrastava *Supi-Salminen* (mies) sekä ihailemansa yhtyeen tunnuksella varustettua lippalakkia käyttävä *Popeda* (tyttö).

Toisinaan on hankalaa sanoa, liittyykö viittausunimi henkilön ammattiin tai harrastukseen vai kuvaako se enemmänkin kohteen elämäntapaa kokonaisuutena: *Umpivirkamiestä* kuvataan ”työhönsä uppoutuneeksi virkamieheksi, jonka elämässä ei ole muuta sisältöä”. *Elämäntapaintiaani* taas on ”outo kämpppis”, joka näyttäytyy harvoin, elää askeettisesti ja nukkuu karhunaljalla, jonka ”karvat leviävät pitkin asuntoa”.

Usein toistuvat sanat ja osuvat tai erikoiset repliikit tarttuvat helposti lausujansa lisänimiksi (esim. Savijärvi 1967: 452; Vento 1972: 167). Kantajan omiin sanoihin liittyviä peitenimiä on aineistossani yllättäen melko vähän. Tämäntyyppisiin nimiin liittyy usein anekdootti, joka kerrotaan nimeä käytettäessä auliisti sellaiselle, joka tarinaa ei vielä tunne. Esimerkiksi *Saanksmääsoittaa karitapioo* kuuluu miesvaltaisen metallialan työpaikan suosituimpiin työntekijöihin. Eräänä päivänä hän oli kysynyt työtovereiltaan, haittaisiko, jos hän soittaisi Kari Tapiota. Nämä olivat kummastelleet outoa kysymystä ja ihmetelleet ennen niin rockhenkisen miehen äkillistä innostusta suomi-iskelmään. Huoli oli ratkennut miehen esitellessä kulmahiomakonettaan: sen laikkaan oli mustalla tussilla kirjoitettu sanat *Kari Tapio*. Huvittavan tapahtuman aloitusrepliikki jäi näin elämään miehen viittausunimenä. Saman ko-

nepajan miehiä ovat myös *Voihyvänenaika*, joka on harras kristitty ja välttää kiroilemista (ks. myös Savijärvi 1967: 452). *Jummijammin* peitenimi on peräisin hänen toistelemastaan suosittuun viihdeohjelman repliikistä.

Koti- tai asuinpaikkaan liittyviä peitenimiä on aineistossani varsin vähän. Ne ovat tulleet kysymykseen vain viitattaessa vieraspaikkakuntalaisiin:

<i>Lavia</i>	työtoverit naapurikuntalaisesta miehestä
<i>Herra Korpilahti</i>	Jyväskylässä opiskelevat tytöt naapurikunnassa asuvasta pojasta
<i>Liettua</i>	suomalainen opiskelijatyttö ulkomaanmatkalla tavustusta pojasta

Mielenkiintoinen kuriositeetti on metonyyminen *Kalakukko*, joka on Kuopiosta kotoisin oleva mies. Tässä tapauksessa kotipaikan perusteella annettu peitenimi ei olekaan kotikaupungin nimi, vaan paikallisen perinneruoan nimi, joka tiiviisti Kuopioon liittyvänä riittää yhdistämään nimenkantajan kaupunkiin.

2.2. Peitenimien rakenteesta ja semantiikasta

Alaluvuissa 2.2 ja 2.3 tarkastelen peitenimien muodostamistapoja irrallaan nimenantoperusteista. Esittelen ensin peitenimien rakenteellisen jakautumisen yksiosaisiin ja kaksiosaisiin nimiin. Jaon lähtöajatuksena on ollut paikannimituskimuksessa käytetty *nimien lajin* perusteella tapahtuva syntaktissemanttinen luokittelu, joka ei kuitenkaan sellaisenaan sovellu henkilönnimituskimukseen. Koska en käytä tätä luokittelua työssäni suoraan, en pidä olennaisena sen tarkempaa kuvailua. Paikannimituskimukseen käytetty luokittelu sopi kuitenkin oman luokitteluni tausta-ajatukseksi, koska peitenimien rakenne on selvästi si-doksissa nimien merkitykseen.

Toinen aineistossani huomioni kiinnittänyt seikka on nimien muodostamisen monet eri periaatteet. Esittelen luokittelemistani nimilajeista tärkeimmät: metaforanimet, bahu-riihinimet, henkilön omaan nimeen eri tavoin perustuvat nimet, johtamalla ja lyhentämällä muodostetut nimet, vieraskieliset nimet, sukupuolen ilmaisevan elementin sisältävät nimet ja metonyymiset nimet. Käsittelen metonymian yhteydessä synekdokeen avulla muodostetut nimet näiden trooppien semanttisen lähisukulaisuuden vuoksi.

2.2.1. Yksiosaiset peitenimet

Useimmat peitenimet ovat yksiosaisia eli muodostuvat vain yhdestä nimenosasta. *Nimenosan* käsite tarkoittaa siis sellaista ”nimen osaa”, jolla on nimenmuodostuksen kannalta henkilöä luonnehtiva tai yksilöivä tehtävä (ks. esim. Kiviniemi 1990: 92). Yksiosaisia nimiä ovat siis ensinnäkin yhdestä sanasta muodostuvat peitenimet, kuten *Grynderi*, joka omistaa rakennusliikkeen ja *Kiekuja*, joka on omituisesti naurava nainen. Toiseksi luokitteleen yksiosaisiksi monet sellaiset peitenimenä toimivat yhdyssanat, joiden jälkiosa ei peitenimikäytössä ilmaise tarkoitteensa lajia, kuten vakiintuneeseen tarkoitteeseen viittaavat määritysyhdyssanat. Esimerkiksi *Ikkunaverho* on peitenimenä yksiosainen, koska nimenmuodostuksen näkökulmasta sana ei viittaa mihinkään *verhojen* lajiin, vaan poikaan, jonka uusi paita muistuttaa kuosiltaan ikkunaverhokangasta.

Yksiosaisia peitenimiä ovat myös bahuvriliihydyssanat, nominaalkuiset yhdyssanat, joiden tarkoite ei ole sama kuin kummankaan osan tarkoite (Hakulinen – Ojanen 1970 s.v. *bahuvriihi*). Käsittelen bahuvriliiheja tarkemmin kohdassa 2.3.3.

2.2.2. Kaksiosaiset peitenimet

Käsitän kaksiosaisiksi ensinnäkin sellaiset peitenimet, joiden toisena osana on nimitellyn henkilön suku- tai etunimi eli nimittävä nimenosa ja toisena jokin nimenkantajaa kuvaileva sana eli kuvaava nimenosa (Savijärvi 1967: 454). Useimmiten nimittävä nimenosa on kuvaavan nimenosan jäljessä:

<i>Silsa-Anttonen</i>	armeijassa tupakaverina ollut mies, jolla oli jalkasilsa
<i>Pennzoil-Pena</i>	mies, jonka lippalakissa lukee ”Pennzoil” (<i>Pennzoil</i> 'USA:lainen voiteluöljymerkki')
<i>Kuutio-Saara</i>	tyttö, joka on ”yhtä pitkä kuin leveä”

Sellaiset nimet, joissa nimittävä nimenosa edeltää kuvaavaa nimenosaa, ovat harvinaisuuksia (Savijärvi 1967: 454). Aineistossani on vain kaksi tällaista tapausta: *Markku-kärpänen* viittaa mieheen, joka isoine silmälaseineen ja viiksineen muistutti kärpäästä. *Lavin-kohjo* käsitellään kohdassa 5.3.

Toiseksi kaksiosaisia peitenimiä ovat sellaiset määritysyhdyssanan muotoiset nimet, jotka sisältävät kantajansa sukupuolen ilmaisevan elementin. Näissä peitenimissä tarkoite

eli nimenkantaja kuuluu jälkiosan ilmaisemaan ryhmään; esimerkiksi *Kissamies* on mies, joka omistaa kissan, *Osakuntatyttö* taas nimenantajan kanssa samaan osakuntaan kuuluva tyttö.

Genetiiviattribuutti on melko tavallinen peitenimen muodostuselementti. Ilmiöllä lie-nee juurensa maamme historiallisessa nimikäytännössä, jossa lisänimi on ollut päänimen edellä, esim. *Pekan Mikko*, *Lahdenperän Kauppi* (Mikkonen – Paikkala 2000: 16). Näiden kaksiosaisien nimien alkuosan genetiivillä on ilmaistu yksilönimen kantajan kuulumista tiettyyn sukuun tai taloon. Pääsana taas yksilöi kantajaa. Genetiiviattribuutin avulla muodostetut peitenimet ilmaisevat samalla tavoin nimenkantajan kuulumista esimerkiksi työpaikan tietylle osastolle tai amatöörijalkapalloseuraan:

<i>Pakkaamon tyttö</i>	kesätyöpaikan naapuriosaston kiinnostava tyttö
<i>Musan Litmanen</i>	puulaakijalkapalloa harrastava mies (<i>Musa</i> 'miehen kotikaupunginosa', <i>Litmanen</i> 'ensimmäinen kansainvälisesti tunnettu suomalaisjalkapalloilija')

Genetiiviattribuutin avulla on muodostettu myös *Rantojen uimari*, jonka määriteosa tosin ei ilmaise varsinaista kuulumista, vaan pikemminkin sopeutumista tietynlaisiin olosuhteisiin. *Rantojen uimari* viittaa keski-ikäiseen naiseen, joka muista poiketen ui aina lammen rämeikköistä rantaa pitkin.

Lisäksi pidän kaksiosaisina sellaisia nimiä, joiden jompikumpi nimenosa on henkilöviitteinen ja ilmaisee nimenkantajan kuulumista kyseisen nimenosan rajaaman lajin edustajiin. Tällaisia peitenimiä ovat esimerkiksi *Herra Kittilä* (Kittilästä kotoisin oleva poika), *Tukkajumala* ja *Taksihoro*. *Tukkajumalan* tulkitsemista kaksiosaiseksi tukee aineistoni toinen saman jälkiosan sisältävä peitenimi, *Rockjumala*. Molemmat nimenkantajat ovat pitkähiuksisia ja ainakin jonkinasteisen ihailun tai kaukoihastuksen kohteita, jolloin *jumalaksi* kategorisoiminen osoittaa kunnioitusta ja viehättyneisyyttä. Yleispuhekielessä *-jumala*-loppuiset yhdyssanat kielivät kohteen nauttimasta auktoriteettiasemasta ja arvostuksesta. Seuraavat esimerkit ovat peräisin Internetistä eräältä keskustelupalstalta, urheiluaiheisesta blogista ja levyarvostelusta:

hannalla on aina niin nätit ja tilaanteeseen sopivat vaatteet!!! – – hanna is *vaa-tejumala!*
(EjeCteD^ 22.2.2005)

Humoristien uhriksi on tietävästi jo joutunut muun muassa itävaltalaisten *urheilujumala*, syöksylaskija Hermann Maier.
(Mika Rahkonen 12.2.2006)

Vuoden 1977 New Musical Express- (NME) ja Melody Maker -lehtien lukijaäänestykset valitsivat vuoden parhaaksi liveaktiksi *kitarajumala* Ritchie Blackmoren Rainbow'n.
(Mape Ollila 4.9.2006)

Sanojen merkityksenmuutosten hyväksyminen ja epäodotuksenmukaisten tulkintojen tekeminen ovat siis peitenimien käyttäjien arkipäivää.

2.2.3. Useampiosaiset peitenimet

Yksiosaisien ja kaksiosaisien nimien lisäksi aineistossani on useampiosaisia peitenimiä, jotka muodostuvat joko kokonaisesta lauseesta tai useamman sanan attribuuttirakenteesta. Tällaiset peitenimet ovat erityisen kiinnostavia, koska ne eivät kömpelöydessään oikeastaan sopisi puhuttuun kieleen. Toisaalta useampiosaiset peitenimet muistuttavat rakenteeltaan yhdyspaikannimiä (esim. Nissilä 1965: 89). Monisanaisen kokonaisuuden taivuttaminen saattaa olla hankalaa, eikä tällainen ylenpalttisuus palvele myöskään taloudellisuuden periaatetta. Lausenimet ovatkin selvästi vähemmistössä, ja monesta on olemassa lyhyempi variantti. Nimenantajan kielitaju on siis luonnostaan kehottanut samaan kuin Viljo Nissilän (mts. 90) ohje monimutkaisten yhdyspaikannimien käyttökelpoiseksi normaalistamisesta. Esimerkkejä:

<i>Mies Joka Asuu Puussa</i>	tarinan mukaan mies istuu hellepäivinä puunok-salla
<i>What's-his-name</i>	poikaystävä, jonka oikeaa nimeä tyttö ei juuri koskaan sanonut ääneen (engl. <i>what's-his-name</i> 'kuka se nyt onkaan')
<i>Mies Jolla On Rotta</i> <i>Päässä</i> (myös <i>Rottapäätä</i>)	poika, jonka kampausta muistuttaa rottaa

Myös muutamat henkilön omaan repliikkiin perustuvat peitenimet, esimerkiksi *Mie (jään lehmien alle)* ja *Saanksmääsoittaa karitapioo*, ovat lausenimiä. Edellinen nimenkantaja saapui kotilomalta yltä päältä mustelmien peitossa, jälkimmäinen taas viihdytti työtovereitaan hiomalaikkahuumorilla. Nimet on esitelty tarkemmin toisaalla tässä tutkielmassa.

Peitenimi voi muodostua joskus monisanaisestakin attribuuttirakenteesta. Nämä peitenimet sisältävät paljon informaatiota, mutta ovat käytössä kömpelöitä. Esimerkkejä:

<i>Suuri Länsimainen Ajattelija</i>	filosofiaa opiskeleva poika
<i>Voissa paistettu, kermassa haudutettu</i>	naapurin nainen, joka oli vähätelty nimenantajanaisen keittotaitoa ja todennut, että ruoasta tulee kyllä hyvää, jos sen paistaa voissa ja hauduttaa kermassa
<i>Viimesen päälle perse mies</i>	nimenantaja on arvellut nimenkantajan olevan kiinnostuneempi naisten takapuolista kuin näiden rinnoista

Nämä nimet ovat odotuksenmukaisesti vähäkäyttöisiä – *Suuri Länsimainen Ajattelija* tunnetaan paremmin asuinpaikkansa mukaan nimellä *Herra Korpilahti*, *Viimesen päälle perse mies* nimellä *Persemies* ja *Voissa paistettu, kermassa haudutettu* nimellä *Marinadi*. Nimien useampiosaiset variantit ovat käytössä tarinakerrontatilanteissa ja haluttaessa erityisesti korostaa nimenkantajan erikoisuutta. Esimerkkitapauksessa nimenkantaja on saanut erityisen omahyväisen ja pahansuovan ihmisen maineen, ja hänestä puhuttaessa saatetaan käyttää jopa molempia nimiä – esimerkiksi ”Kaupassa tuli vastaan *Marinadi*, eli *Voissa paistettu, kermassa haudutettu*”.

2.3. Peitenimien muodostustapoja

2.3.1. Metafora

Metafora esitetään yleensä yhtenä kielikuvatyypeistä eli troopeista (Viikari 1990: 82). Metaforaa ilmiönä ovat eri näkökulmista tutkineet sekä kirjallisuus- että kielitieteilijät, ja sille on olemassa useita erisyvyisiä määritelmiä. Käsitän tässä työssä metaforan melko kapeatulkintaiseksi kategoriaksi: tarkoitan metaforalla vertaukseen perustuvaa kielikuvaa (PS s.v. *metafora*), jossa sana tai ilmaus on siirretty normaalista käyttökontekstistaan sellaiseen, jossa se herättää uusia merkityksiä (Kantola 2003: 274).

Tarkastelen seuraavassa metaforan avulla muodostettuja peitenimiä. Peitenimen tarkoitus on luonnehtia kantajaansa mahdollisimman tarkasti ja erottaa hänet muusta yhteisöstä (esim. Savijärvi 1967: 443; Närhi 1996: 9). Yhdistämällä peitenimen kantajan elolliseen tai elottomaan olioon nimenantaja vertaa kantajaa oloon ja tämän ominaisuuksiin.

Peitenimi voi olla **eläinmetafora**: nimenkantaja on yhdistetty eläimeen ja hänen tavallisesta poikkeavia piirteitään on verrattu eläinlajin vastaaviin. Eläinmetafora on tyypillisimmillään normaalikielestä lainattu, pelkän eläimennimen sisältävä ilmaus, joka on saanut uuden merkityksen (Nahkola 1992: 248–249). Metaforan perusteena voi olla joko henkilön ulkoinen olemus tai hänen käyttäytymisensä.

<i>Liito-orava</i>	arvaamattomasti liikehtivä mies
<i>Gorilla</i>	kävelytavaltaan gorillaa muistuttava mies
<i>Kyy</i>	teräväkielinen ja ilkeä nainen

Sorsan ja *Kiljuhanhen* tapauksissa naisten ääntä on verrattu lintujen ääneen: *Sorsa* on nari-seväääninen, *Kiljuhanhi* ”omituisesti naurava”.

Mauno Kosken (1992: 22) mukaan fyysisten ominaisuuksien varassa ihmisestä käytetty eläinmetafora ei usein ole yhtä pejoratiivinen kuin sellainen, jossa perusteena on mielletty käyttäytyminen. Tästä voidaan kuitenkin ainakin oman aineistoni perusteella olla myös eri mieltä: suurisuista naista sanotaan *Hevoseksi* ja karvaista miestä *Apinaksi*, jotka ovat mielestäni yhtä pejoratiivisia kuin käyttäytymiseen perustuvat eläinmetaforanimet, kuten *Hapanimelä ankka*. Pidän tätä peitenimeä eläinmetaforana, vaikka ilmaus tarkoittaa-kin vakiomerkityksessään kiinalaista ruokalajia. ”Kaverin tympeästi käyttäytyvään kämp-pikseen” viitattaessa on kuitenkin todennäköisesti ajateltu nimenomaan määritteitä *hapan* ja *ankka*, jotka ovat sitten yhdistyneet lekseemihakuisesti.

Hirviömetaforissa nimenkantajaan yhdistetään jonkin vastenmielisenä pidetyn hahmon tai asian piirteitä. *Syöjätär* on nainen, joka lähestyi miehiä seksuaalisin taka-ajatuksin. *Musta Leski* taas on ”miestennielijän” maineessa oleva sinkkunainen, jonka nimi saattaa viitata toisaalta Dingo-yhtyeen samannimiseen kappaleeseen (DingoWeb 2007) ja toisaalta Marvel Comicsin Musta Leski -nimellä tunnettuun, useita miessuhteita ylläpitäneeseen ja vaaralliseen naissupersankarihahmoon (Marvel 2001).¹ Koulukuvassa kalpealta näyttänyttä tyttöä nimitettiin *Ruumiiksi* ja laihaa, kapeakasvoista viikatemies-hahmoa muistuttavaa poikaa *Kuolemaksi*.

Artefaktimetaforan käsite on lainattu Mauno Koskelta (2004: 72). Näissä metaforissa nimenkantaja vertautuu ihmisen valmistamaan esineeseen. *Pallonaamabarbi*-nimen kantaja on ”blondikana”, pyöreänaamainen, mutta hoikka tyttö. (Paunonen 2000 s.v. *barbi* 'puettava Barbie-niminen nukke'.) *Biljardipallo* viittaa kaljuuntuvaan mieheen. *Sätkyäijä*

1 Mustaleski on myös eräs hämähäkkilaji, joten ilmaus voitaisiin mieltää myös eläinmetaforaksi.

on mies, joka liikuttaa jalkojaan kävellessä ja tanssiessa maneerinomaisesti nytkähdellen (*sätkyäijä* 'sätky nukke, naruista liikuteltava puunukke'). *Sätkyäijän* merkitys on vahvasti pejoratiivinen: *sätky* voi tarkoittaa myös vähäjärkistä tai pelleä (Paunonen 2000 s.v. *sätky*).

Monimutkaisempia metaforan sisältäviä peitenimiä ovat esimerkiksi *Kaksoiset* ja *Balikka*. *Kaksoiset* viittaa isorintaiseen naiseen; tässä rintoihin viitataan metaforalla *kaksoiset*, joten nimen viittaussuhde naiseen on metonyminen. Myös *Balikka* viittaa kohteeseensa metonymian kautta: nimenkantaja on poika, jolla on neliönmuotoiset silmälasit ja lyhyeksi leikattu tukka. Kun pojalla on päässään nelikulmaiset lasit, hänen päänsä näyttää kuutiolta eli *palikalta*. Täten ruumiinosan muotoa kuvaavan sanan kautta poikaan yhdistetty peitenimi on metonyminen. *Palikalla* on toinenkin merkitys: sotilasslangissa sana tarkoittaa typerystä, ääliötä tai mänttiä (PS s.v. *palikka* 2).

2.3.2. Metonymia ja synekdokee

Metonymia on metaforan alalaji, jossa merkityksen siirto tapahtuu tunnettuuden perusteella: asialle annetaan toisen, siihen läheisesti liittyvän asian nimi. **Synekdokee** on metonymian sukuinen trooppi: siinä osaa käytetään kokonaisuuden tai kokonaisuutta osan nimenä. Molemmat troopit perustuvat siis suoranaisen yhteyden synnyttämään assosiaatioon. (Itkonen 1966: 382.) Esimerkiksi *kruunu* tai *valtikka* viittaavat metonymisesti kuninkaaseen, *savu* taas on talon synekdokee (Viikari 1990: 83).

Aineistossani on yli 60 metonymiseksi luokiteltavaa peitenimeä, joista synekdokeen avulla muodostettuja on noin 15. Varsinkin metonymisista peitenimistä on nähtävissä, että nimeämisen syy ja nimenantotapa eivät riipu toisistaan: *Kalakukko* on Kuopiosta kotoisin oleva mies, jonka peitenimi ei epäodotuksenmukaisesti liitykään paikkakunnan nimeen, vaan on metonymisesti muodostettu perinneruoan nimestä. *Kauhan* voisi tulkita esimerkiksi ulkonäköön liittyväksi metaforiseksi peitenimeksi, mutta tosiasiaassa sen kantaja on ”firaabelitöitä tekevä” mies (Paunonen 2000 s.v. *firaabeli* 'sivutyö, jota tehdään päätyön ohessa (ja usein salaa). Palkaton, palkkioton ylimääräinen työ').

Monet ulkonäköön ja varsinkin pukeutumiseen liittyvät peitenimet on muodostettu metonymian tai synekdokeen avulla. *Ponnari* on hyvännäköinen poika, joka on ”parhaimmillaan, kun hiukset ovat ponnarilla”, *Jussipaita* taas mies, jonka nimenkantajat näkivät baarissa jussipaita päällä. Ruumiinosaan tai vaatetukseen liittyvät peitenimet ovat lähes kaikki metonymisia tai synekdokeita.

<i>Kiinteä Takareisi</i>	poika, jolla on hyvännäköinen takamus
<i>Yksi-ilme</i>	poika, jolla on vain yksi ilme
<i>DK-jätkä</i>	poika, jolla oli festareilla yllään Dead Kennedys -yhtyeen t-paita
<i>Diskanttimites</i>	poika, joka kuuntelee autossaan ”huonoa musiikkia pelkillä diskanttikaiuttimilla”, siis ilman bassoja

Rajanveto synekdokeen ja metaforan välillä on usein vaikeaa, eikä tässä yhteydessä edes kovin olennaista. Pidän synekdokeina sellaisia nimiä, joissa nimenantoperusteena on ollut jokin nimenkantajaan kiinteästi kuuluva seikka, esimerkiksi ruumiinosa (*Kiinteä takareisi*, *Yksi-ilme*). Metonyymeina pidän nimiä, joissa nimenantoperusteena on jokin irrotettavissa oleva kappale, esimerkiksi vaate tai henkilön omistuksessa oleva esine (*DK-jätkä*, *Diskanttimites*). Epäselvissä tapauksissa riittää nimen toteaminen metonymisesti muodostetuksi; troopit ovat kuitenkin hyvin läheisiä sukulaisia.

Koska peitenimien antamisesta ei ole olemassa mitään kirjoitettua säännöstöä ja varsinkaan metonymisessä nimenannossa toisiinsa vertautuvien asioiden suhteen likeisyyttä ei ole millään tavalla määritelty, voi nimenantaja muodostaa peitenimen melko monipolvis-tenkin assosiaatioketjujen kautta. Osassa metonymisistä peitenimistä nimeämisperuste voi siis liittyä nimenkantajaan hyvinkin etäisesti. Eräs koulupoika esimerkiksi tunnetaan nimellä *Käyrätorvi*, koska hänen isänsä soittaa tätä soitinta. Poika, joka nähdään usein lähi-kontaktissa ”jonkun uuden blondin” kanssa saman katulampun juurella, on yksinkertaisesti *Lyhtypylväs*. *Kultalevy* on ”Johnny Cashin näköinen” mies, jonka varaston seinillä olevat hiomalaikat ”muistuttavat musiikkipiirien kultalevyjä”. Ammattikoulussa huonon maineen saanut, seksuaalisesti liian aktiivisena pidetty tyttö tunnettiin nimellä *Lurpsis* (fellaatiossa syntyvä ääni).

Tämäntyyppiset nimet ovat mielestäni erityisen kiinnostavia, koska niissä on siirrytty tavanomaisemmalta metaforisen nimeämisen tasolta seuraavalle, abstraktimmalle tasolle: *Lyhtypylväs* vihjaa vähemmän suorasukaisesti kuin vaikkapa *Gigolo*, *Kultalevy* taas voisi olla **Johnny Cash* tai **Laikkamies*. Sen sijaan, että olisivat tyytyneet näihin yksinkertaisempiin metaforan tai analogisen siirtymän kautta muodostettuihin peitenimiin, ovat nimenantajat astuneet yhden askelman korkeammalle ja nähneet enemmän vaivaa nimenmuodostuksen jälkien peittämisessä. Näin muodostunut peitenimi on uniikimpi ja sisältää enemmän kertomusperinnettä kuin yksinkertaisempi metaforanimi.

Tapahtumaan liittyvät peitenimet ovat usein metonyymisia. Ne myös muistuttavat edellä esiteltyjä abstrakteja metonyymisia nimiä erona se, että nimenantaja on kiteyttänyt antamaansa nimeen jonkin yksittäisen tapahtuman. Esimerkiksi *Kuha* on nimenantajan alakerran naapuri, joka tuli kylpyhuoneeseen nimenantajan ollessa suihkussa ja alkoi kaupata nimenantajalle miehensä onkimaa kuhaa. *Puhelin* on nimenantajan entisen tyttöystävän isä, joka sai nimensä yrittäessään osua matkapuhelimellaan juuri eron jälkeen talosta poistumassa olevaan poikaan. Eräs mies vinoili grillatessa puolihävyttömyyksiä kahdelle sisarukelle, jotka kostivat antamalla tälle peitenimeksi *Makkaratyppi*.

2.3.3. Bahuvriihiyhdyssana

Bahuvriihiyhdyssana on nominialkuinen yhdyssanatyyppi, jonka tarkoite ei ole sama kuin kummankaan osan tarkoite (Hakulinen – Ojanen 1970 s.v. *bahuvriihi*). Esimerkiksi *pitkätukka* ei ole *tukan* alalaji, vaan bahuvriihin kirjaimellisesti tarkoittama asia, pitkä tukka, on ominainen sille olennolle, jota koko yhdyssana tarkoittaa: 'sellainen, jolla on pitkä tukka'. Bahuvriihin tarkoite on yleensä ihminen tai muu elollinen olento. Useimmat bahuvriihit ovat affektisia sanoja. (Hakulinen ym. 2004: 409–410.) Morfosemanttisesti bahuvriihiyhdyssanat ovat usein metaforia tai metonyymejä (ks. esim. Malmivaara 2004).

Monen henkilöön viittaavan bahuvriihin edusosana on jokin ruumiinosaan viittaava sana, alku- eli määriteosana taas jokin tätä ruumiinosaa kuvaleiva sana. Näin muodostettu bahuvriihipeitenimi vittaa nimenkantajaan metonyymisesti. *Terassiposki* esimerkiksi on suuripäinen ja paksuposkinen mies. *Romunaama* on karvainen ja ”romuisen” näköinen mies. *Jauhokärsä* on ammatiltaan jauhehitsari. *Ronttoperse* on erään äidin käyttämä, paheksuttavaan poikaystäväkokelaaseen viittaava halventava peitenimi, jonka *rontto*-alkuosan merkitys ei ole aivan selvä. Etelä-Pohjanmaan murteessa *rontto* merkitsee ’ruotoa’ (Karhu 2000 s.v. *rontto*). Nimityksen käyttäjä on kuitenkin kotoisin lounaisten siirtymämurteiden alueelta. Hänen käyttämänsä *rontto* voisi etymologisesti olla sukua samalla murrealueella esiintyvälle *tröntti*-sanalle, jonka merkitys on ’tynkä, jäännös’ (Heino 2000 s.v. *tröntti*). Samasta sanasta on olemassa myös takavokaalinen variantti *trontti*, jolla tarkoitetaan esimerkiksi hampaan tynkää (Heino 2000 s.v. *trontti*). *Trontti* ja *tröntti* esiintyvät myös Turun murteessa, jossa ne niin ikään merkitsevät jotakin ylimääräistä tai jäljelle jäänyttä jätettä (Wiik 1999 s.v. *trontti* ja *tröntti*). *Ronttoperse*-peitenimen antaja lienee tietoi-

sesti tai tiedostamatta varioinut yleisesti käytössä olevaa, ylimääräistä pätkeä merkitsevää sanaa vähemmän vihjailevaan suuntaan.

Joillakin bahuvriiheillä on myös ”normaalia”, yleis(puhe)kielistä määritsyhdyssanankäyttöä (Hakulinen ym. 2004: 410). Esimerkiksi kesätyöpaikan vangitsevakatseinen tyttö on peitenimeltään *Nappisilmä*. Ilmauksella tarkoitetaan yleiskielessä pyöreitä tummia silmiä (PS s.v. *nappisilmä*). *Jauholakki*, hankalaluonteisena ja tärkeilevänä pidetyn esimiehen peitenimi, perustunee 'tyhmää' merkitseviin *jauhoaivo-* ja *jauhoppää-*sanoihin (Paunonen 2000 s.v. *jauhoaivo*, *jauhoppää*). *Tenukeppi* taas on työmaajuoppo esimies; sanalla on slangissa vakiintunut merkitys 'puliukko, juoppo' (Paunonen 2000 s.v. *Tenukeppi*).²

2.3.4. Sukupuolen ilmaisevan elementin sisältävät peitenimet

Aineistossani on noin 40 peitenimeä, jotka ilmaisevat kantajansa sukupuolen. Näissä sukupuolen ilmaiseva sana on *tyttö*, *nainen*, *akka*, *beibe*, *jätkä*, *poika*, *mies*, *äijä*, *herra* tai sen englanninkielinen vastine *Mr*. Sellaisten sanojen kuin *Syöjätär* käyttö peitenimenä ei ole tietoista sukupuolen ilmaisemista, vaan vakiintuneen ilmauksen käyttämistä kuvaamassa tietynluonteista naista. Tässä yhteydessä en ota huomioon nimiä, jotka sisältävät perinteisesti jompaankumpaan sukupuoleen viittaavan ammattinimikkeen. Toisaalta esimerkiksi *Ripsiprinsessa* on kyllä sukupuoleen viittaava uniikki uudismuodoste, mutta koska *Ripsiprinsessa* peitenimenä viittaa poikaan, ei sukupuolen ilmaiseminen tässä ole tarkoituksenmukaisesti informatiivista, vaan sarkasmia.

Tulkintani mukaan kantajansa sukupuolen ilmaisevat nimet ovat kaksiosaisia. Määrittelyhdyssanan muotoisissa nimissä perusosa eli sukupuolen ilmaiseva sana ilmaisee kohteen lajia – siis hänen kuulumistaan tiettyyn sukupuoliryhmään. Perusosaa edeltävä määriteosa taas rajaa pääsanana merkitystä siten, että ilmauksesta tulee yksilöivä nimi: *Tequilamies* tarjosi baarissa tequilaa, *Laivakoiramies* nähtiin taluttamassa hassua laivakoiraa. Järjestelmä on samantyyppinen kuin suomalaisten paikannimien perustyyppin. Useimmiten se paikkojen luokka, jota nimen tarkoite on nimenantajien mielestä edustanut, on ilmaistu myös paikan nimessä: *Sorsavesi*, *Vehkalahdenoja* (Kiviniemi 1990: 44–45).

Sukupuoleen viittaavan elementin sisältävät nimet ovat kaksiosaisina siis verrattavissa perinteisiin köllinimiin, jotka sisältävät kuvailevan nimenosan (liikanimen) ja nimeävän

2 Monet *keppi*-loppuiset yhdyssanat ovat henkilöviitteisiä. Samaan ryhmään kuuluu myös aineistoni *Kukakeppi*, pitkä ja laiha mies. Slangissa esim. *mutakeppi* on mustaihoinen ihminen (Paunonen 2000 s.v. *mutakeppi*).

nimenosan – esimerkiksi *Nuppipää-Matti* ja *Kämyrä-Antti* (Vilkuna 1958: 96). Sukupuolen ilmaisevissa peitenimissä nimittävä nimenosa, joka perinteisissä köllinimissä on kantajan etu- tai sukunimi, on korvattu geneerisemmällä sukupuolta ilmaisevalla sanalla. Kuvaileva nimenosa taas pyrkii kertomaan nimenkantajasta mahdollisimman havainnollisesti:

<i>Psykapoika</i>	psykologiaa opiskeleva poika
<i>Lenkkitossunainen</i>	samaan aikaan klinikalla käynyt nainen, joka käytti aina lenkkitossuja

Sukupuolen ilmaiseva elementti edeltää pääsanaa, jos se on *Herra* tai *Mr.* Tällainen peitenimi on muodostettu kohteliaan, muodollisen puhuttelun tavoin:

<i>Herra Kajuutta</i>	mies, jonka nimessä ehkä on K-kirjain
<i>Mr. Silmä</i>	kaunissilmäinen poika

Sukupuolielementtiä voidaan varioida: tavanomaisten *tytön*, *naisen*, *pojan* ja *miehen* lisäksi käytetään esimerkiksi slangi-ilmauksia *jätkä* ja *beibe*. Samoin *äijää* käytetään yleiskielestä poikkeavasti viittaamassa myös nuoreen mieheen:

<i>DK-jätkä</i>	poika, jolla oli festareilla yllään Dead Kennedys -t-paita
<i>Megabeibe</i>	seksikäs, mutta kopeanoloinen nainen yliopistolta
<i>Joogaäijä</i>	mies, joka harrasti joogaa nimenantajan kaverin ryhmässä

Vielä yksi esimerkki sukupuolen ilmaisemisesta yleiskielestä poikkeavalla tavalla on *Taksihoro*. Nimi viittaa nimenantajan aiheuttamassa onnettomuudessa toisena osapuolena olleeseen taksiryttäjänaiseen, joka nimenantajan mielestä käyttäytyi tilanteessa väärin. Tässä peitenimen jälkiosana esiintyvä *horo* saattaa arkikielenkäytössä tarkoittaa 'huoraa' (Jussila – Länsimäki s.v. *horo*). Nimenantajan kielenkäytössä *horo* on kuitenkin useimmiten vain synonyymi ”naiselle” tai ”ilkeälle naiselle”. Myös Stadin slangin suursanakirja antaa *horolle* ainoastaan merkityksen 'tyttö, nainen' ja esimerkiksi *horalle* ja *hortolle* merkityksen 'ilotyttö' (Paunonen 2000 s.v. *horo*, *hora*, *horto*). *Taksihoro* merkitsee siis yksinkertaisesti 'ilkeää naista, joka ajaa taksia' ja on siten tulkittavissa sukupuoleen viittaavaksi peitenimeksi.

2.3.5. Peitenimi liittyy kantajansa nimeen

Tapauksissa, joissa nimenkantajan oikea etu- tai sukunimi – tai osia jommastakummasta – on ollut tiedossa, peitenimi on voitu muodostaa henkilön omaa nimeä varioimalla. On myös mahdollista, että henkilön oikea nimi tai sen osa otetaan käyttöön häneen viittaavana peitenimenä: *Uolevi* on nimenkantajan toinen etunimi, *Erik the Chat-äijä* taas sanamukaisesti Erik-niminen poika, johon nimenantaja tutustui Internetin keskustelusivulla. *Lispetti* on kansanomaisen arkimuunnos nimenkantajan vierasperäisestä etunimestä. Useimmiten nimi kuitenkin muokataan peitenimikäyttöä varten tunnistamattomaksi.³ Seuraavassa analyysissä olen hyödyntänyt Mauno Kosken (2004) opettajien viittausunimistä kirjoittamaa artikkelia siltä osin, kuin hänen tekemänsä ryhmittely on soveltunut oman aineistoni esittelyyn ja tulkintaan.

Koski (2004: 66) käyttää termiä **lekseemihakuisuus** tendenssistä, jossa sananmuodostusmalliin valetulla peitenimellä on homonyyminä lekseemi, joka ei kuitenkaan luonnehdi nimenkantajaa. Koski määrittelee lekseemihakuisiksi vain johtimellisia nimiä. Esimerkiksi sukunimestä *Hermas* muunneltu *Herpa* voi tuoda mieleen *Herba*-likööriin (Koski 2004: 66). Omassa aineistossani esimerkiksi *Kojootti* on johdettu nimenkantajan sukunimestä (*KojoCV*). Itse kuitenkin pidän lekseemihakuisina myös muilla tavoilla muunneltuja nimiä. Peitenimipari *Jallukola ja Gini-Tonic* liittyy kantajiensa etunimiin; molemmat lekseemit ovat myös suosittujen alkoholipitoisten drinkkien nimiä. *Viidakko-Ykä* on kiinnostava ja uniikki esimerkki populaarikulttuurin ja lekseemihakuisuuden yhteisvaikutuksesta peitenimen syntyyn. Analysoituna rinnakkain nimenkantajan primaarinimen kanssa se muodostuu etunimen arkimuunnoksesta ja sukunimen (eräs lehtipuulaji) leksikaalisesta substitutiosta; sellaisenaan nimi taas viittaa 1997 valmistuneeseen, Disney-yhtiön koko perheen elokuvaan *Viidakon Ykä*, alkuperäiseltä nimeltään *George of the Jungle* (Avola 28.11.1997). Lekseemihakuisuus toimii kiinnostavasti myös vierailta kielillä: Unkarissa sijainneen opiskelijavaihtokohteen yhdyshenkilön peitenimi *Mókus* perustuu miehen sukunimeen (Monus) ja sisältää eläinviittauksen (unk. *mókus* 'orava'). Tässä kahden foneemin vaihtuminen tuottaa homonyymin.

Lekseemihakuisuus tuottaa usein humoristisia nimiä. Huumorin tavoitteluun perustuu myös **leksikaalinen substitutio** (Koski 2004: 66; McClure 1981: 67). Tässä nimen-

3 Eri asia ovat sellaiset perinteisen köllinimen muotoiset kaksiosaiset peitenimet, joiden toisena osana on henkilön etu- tai sukunimi (ks. lukua 2.2.2).

muodostuskeinossa nimen lekseemi on vaihdettu synonyymiinsä, jolloin saadaan aikaan uusi, samaa tarkoittava mutta tyystin erilainen nimi. *Huonekalukauppa* perustuu miehen etunimeen, joka on sama kuin erään huonekaluliikeketjun nimi. *Kaupunginosan* sukunimi on sama kuin erään nimenantajan opiskelukaupungin kaupunginosan nimi. *Munamies* on muodostettu liettualaisen pojan omakielisestä lempinimestä *Egis*, joka on käänntynyt englannin kautta suomenkieliseen asuunsa (engl. *egg* 'muna'). Lempinimen *-is*-pääte lienee tässä tulkittu suomen *-is*-slangijohtimeksi. *Rallikuski* perustuu siihen, että nimenkantajalla on sama nimi kuin eräällä tunnetulla ralliautoilijalla.

Sellaiset nimet kuin *Kojootti* ja *Kaupunginosa* eivät pyri kuvaamaan kantajaansa mitenkään, vaan niissä keskeistä on sanan muodostaminen tietyllä tavalla: toisessa johtimen avulla, toisessa korvaamalla nimenkantajan primaarinimi toisella, samaa tarkoittavalla sanalla. Samalla peitenimellä voi kuitenkin olla kaksi eri motivaatiota: toisaalta se voi perustua kantajansa primaarinimeen ja toisaalta pyrkiä kuvaamaan tätä mahdollisimman tarkkanäköisesti (Koski 2004: 67). Esimerkiksi *Hupikumpu* perustuu nimenkantajan sukunimeen, jonka molemmat nimenosat on korvattu samaa tarkoittavilla sanoilla. Peitenimi viittaa lihavahkoon mieheen, ja nimi muistuttaakin analogisesti sanaa *vatsakumpu*. Tällainen **kaksoismotivaatio** (Koski 2004: 67) on myös nimillä *Satelliitti* ja *Kananainen*, jotka molemmat varioivat kantajiensa sukunimiä. *Satelliitti* (SatVCiittV) oli ammatiltaan autoilija, ja nimenantajan mukaan hän ajoi aina kovaa. *Kananainen* (KaCVCainen) taas oli ”neitimäinen”, seksuaalisesti erilaisena pidetty poika (PS s.v. *kanamainen* 'naiivin sievistelevä' nainen).

Myös *Rambo*, *Maija Poppanen* ja *Timo Taikuri* kuuluvat kaksoismotivoituneisiin nimiin: kukin nimi sisältää viittauksen kantajansa oikeaan nimeen ja elementin, jonka avulla peitenimi on yhdistetty jonkin populaarikulttuurin hahmon nimeen. *Rambo* on erään kultti-maineeseen nousseen toimintaelokuvatrilogian pääsankarin roolinimi (Crawley 1996–1999). P. L. Traversin lastenhoitajattaresta kertova *Maija Poppanen* (engl. *Mary Poppins*) kuuluu maailman merkittävimpiin lastenkirjoihin (Korolainen 2001: 406). *Timo Taikuri* on taikuri Timo Kulmakon taiteilijanimi, jolla hän esiintyi ja saavutti suosiota lastenohjelma *Pikku Kakkosessa* (Aunila 8.9.2006). Kaikki hahmot ovat suosittuja ja tunnettuja, ja niiden voidaan sanoa olevan osa suomalaista kollektiivista tajuntaa.

Sananmuunnos on kielenkäytön erikoistapa, jossa sanaliiton sekvenssejä vaihdetaan uuteen järjestykseen, esimerkiksi *Marja Karkama* > *Karja Markama* (Koski 2004: 66; ks.

myös esim. Anttila 1989). Tästä eräänlaista huumoria tuottavasta ilmiöstä on aineistossani yksi esimerkki, *Janne Ritari*. Nimi on muunnettu primaarinimen murteellisesta asusta, jossa sukunimi on genetiivimuotoisena loppuheittoisessa asussa nominatiivimuotoisen etunimen edellä.

Nimenmuodostukseen voivat vaikuttaa myös **muotisuus**. Nykymuotia on **alkukirjainyhdistelmä** viittausnimenä (Koski 2004: 66). Aineistoni molemmat esimerkit ovat oikeastaan kaksoismotivoituneita. *SM* muodostuu tytön nimikirjaimista. Informanttini mukaan tyttö oli hankalaluontoinen ja ”pojalla pallotteleva tapaus”, joten nimen tuottamat konnotaatiot sadomasokistiseen käyttäytymiseen eivät liene sattumanvaraisia. *SS-upseeri* sisältää nimenkantajan nimikirjaimet ja viittaa samalla Hitlerin Saksan natsiupseereihin, joihin tämä vaativa ja pedantti laulunopettaja nimenantajan mielestä rinnastui. Muoti-ilmiönä voidaan pitää myös **vieraskielisten** nimien antamista. *The Edge* on suora käänös nimenkantajan, jäätelökioskilla työskennelleen tytön, sukunimestä (engl. *edge* 'reuna'), mutta nimenantoon on varmasti vaikuttanut suosittu U2-yhtyeen samanniminen kitaristi (EPR 2002: 335). Tässäkin tapauksessa voitaisiin puhua myös leksikaalisesta substituutiosta.

Kantajan omaan nimeen perustuvan peitenimen muodostustapa voi olla hyvinkin erikoinen. Tällaista uniikkia muuntelua edustaa *Huumeli*, joka yhdistää pojan etunimen (*Eemeli*) elementtejä huumausaineidenkäytöstä kertovaan *huume*-ainekseen. Toinen yhtä ainitlaatuinen kantajan nimeen perustuva peitenimi on *Herra Kajuutta*, jonka taustalla on toisen nimenantajan arvio siitä, että miehen oikeassa sukunimessä ”saattaa olla k-kirjain”, ja toisen nimenantajan mielipide, jonka mukaan ”miehen pyöreät silmät muistuttivat laivahytin ikkunoita”. Nimettävän oikeaa nimeä ei siis ole välttämätöntä tietää, vaan peitenimen voi yhtä hyvin antaa kuvitteellisenkin ”oikean” nimen perusteella: *Herra E* oli kiinnostavan oloinen poika, jonka nimi ei selvinnyt lyhyen keskustelun aikana. Nimenantaja päätti kutsua poikaa *Erkiksi*, joka ei kuitenkaan kuulostanut kauniilta, joten pojasta tuli *Herra E*.

2.3.6. Johdos, valos ja lyhentymä

Toisin kuin saattaisi olettaa, johtamalla muodostetut peitenimet ovat loppujen lopuksi melko harvinaisia. Erilaiset slangijohtimet ja -valokset ovat nykyisissä lempinimissä niin yleisiä, että ensi arviolta olettaisi näiden nimenmuodostuskeinojen olevan käytössä myös pei-

tenimien muodostuksessa. Totuus on kuitenkin toinen: varsinaisia johtamalla tai valoksen avulla muodostettuja peitenimiä on aineistossani vain kuusi.

Kantajansa sukunimeen perustuvat peitenimet *Huppe*, *Kojootti* ja *Roikkija*. *Huppe* on alun perin muunnelma *Huumeveikosta*, mutta pojan oikean nimen selvittyä todettiin, että se ”sopii hänelle annettuun nimeen”. *Roikkijan* taustalla on vieraskielisen sukunimen (*RoiCC*) lisäksi nimenkantajan tapa syödä ruokansa ahmimalla; nimenantaja kertoo peitenimen motivoineen häntä luomaan myös hotkivaa syömistä kuvaavan deskriptiiviverbin *roikkia*.

Nimet *Katti* ja *Mivvi* perustuvat kantajiensa autojen rekisterinumeroihin, joiden kirjainosat olivat KAT ja MIV. Nimenantajatytöt käyttivät johdosnimiä aina siihen asti, kun autoilijapoikien oikeat nimet selvisivät. Tässä käytetty johdin on oikeastaan valos, jonka mallin mukaan useista kirjainsanoista on tehty lausuttavia sanoja (esim. *meppi*, *irkki*). Erään suuren tavaratalon kanta-asiakkaan peitenimi *Keltsu* näyttää muodostetun suosituilla *-tsV*-johtimella, mutta johdoksen kantasana on epäselvä. Nimi on saanut alkunsa siitä, että miehellä on aina yllään jotakin keltaista, mutta ilmeisesti peitenimestä ei ole olemassa mitään ”alkuperäistä”, pidempää varianttia (esim. **Keltamies*), vaan se on syntynyt tässä slangimuodossa. Ilmiö on kiinnostava: henkilöviitteisellä *-tsV*-johtimella muodostetaan useimmiten tuttavallisia puhuttelunimiä, mutta tämäntyyppiset peitenimet antavat synn olettaa, että mainittu johdin on muuttumassa neutraaliksi sananjohtimeksi, jonka merkitys on ”henkilöön viittaava”.

Käsittelen tässä yhteydessä myös aineistoni kaksi lyhentymällä muodostettua peitenimeä. Nimenantajan mielestä nimen kohteella oli *Paras Peppu* eli *PaPe*, joka taas esteettisyysyistä muuttui muotoon *Pepe*. Toinen lyhentymänimi *Lyijy* on oikeastaan syntynyt lyhentymän ja leksikaalisen substituution avulla: nimenantaja on käyttänyt hyvännäköisestä pojasta peitenimeä *Playboy*, joka on lyhentynyt muotoon *Pb* – joka puolestaan on *Lyijyn* kemiallinen merkki.

2.3.7. Vieraskieliset nimet

Vieraiden kielten käyttöä peitenimissä voisi ensisijaisesti pitää tyylikeinona ja toissijaisesti tapana vaikeuttaa peitenimen kohteen tunnistamista tai nimen yhdistämistä kantajaan. Jälkimmäisestä on kysymys ainakin Romaniassa kielikurssilla tavatuille moldovalaisille identtisille kaksospojille annetussa peitenimessä *Gemelos* (esp. *los gemelos* 'kaksoset'). Tyylikeinoksi taas tulkitsen puolitululle miehelle annetun peitenimen *Woodhand* (engl.

wood 'puu', *hand* 'käsi'), joka perustuu miehen puiseen käsiproteesiin. Miehestä on ollut luontevaa puhua metonyymisesti tavallisuudesta poikkeavan ruumiinosan vuoksi, ja asia on saanut vielä lisätyyliä sanan kääntämisestä englanniksi. Samantyyppinen tyyli vaikutelma syntyy koulun ympäristökerhoa pitäneen ”hippimieheksi” kuvaillun luonnonsuojelijan peitenimestä *Save Earth* (engl. *save earth* 'pelasta maailma').

Vieraskieliset peitenimet annetaan siis samoilla perusteilla kuin suomenkielisetkin, eikä niiden muodostustavoissa ole suuria eroja. On kuitenkin ilmeistä, että vieraskielisen nimen antamisessa piilee erilaisia merkityksiä kuin suomenkielisessä nimessä. Uskoakseni englanninkielinen nimi välittää samanlaisia positiivisia arvoja kuin rockmusiikki ja elokuvateollisuus ja yhdistyy näin kuulijan mielessä populaarikulttuurin ilmiöihin ja nuorekkuteen. Muunkielinen nimi (esim. *Mókus*, ks. lukua 2.2.8.) taas sulkee tehokkaammin ulkopuolelle ne, jotka eivät kyseistä kieltä osaa tai vähemmän radikaalisti tulkittuna ainakin tiivistää samaa kieltä osaavien sisäpiiriä. Olennaista ei siis ole kysyä, millaisia nimiä vierailta kielillä annetaan, vaan miksi. Tämä voisi olla yksi kiinnostava jatkotutkimuksen kohde: nimien käyttäjiä haastatteleamalla voisi saada tärkeää lisäinformaatiota kielivalintojen syistä.

3. PEITENIMI JA KÄYTTÄJÄ

3.1. Nimien käyttäjät ja nimenkantajat

3.1.1. Nimenantoyhteisöt

Epäviralliset nimet syntyvät yhteisöissä, ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Peitenimen avulla sen käyttäjät kategorisoivat nimenkantajan, joka näin muuttuu nimittäjien näkökulmasta stereotyyppiseksi lajinsa edustajaksi tai josta nähdään vain yksi ominaisuus. Kustaa Vilkuna (1958: 97) puhuukin osuvasti ihmisen ominaispainon arvottamisesta. Liikanimi on aina ollut yhteisölle keino omien normiensä esiintuomiseen (Pessa 1985: 415) ja norminrikkojen merkitsemiseen (Vento 1972: 174). Esimerkiksi *Rymiläs* oli Rautalammin pitäjässä tunnettu kovana työmiehenä ja *Piikkisika* alituisena vastaanhangottelijana (Pessa 1985: 416). *Täi-Pekka* taas oli laiska ja epäsiisti mies ja *Teekkara-Maikki* kipakkaluontoinen useiden aviottomien lasten äiti (Vento m.p.). Tällainen nimien käyttö toimii yhteisön kontrollina ja ehkä myös eräänlaisena ennakkovaroituksena tai -suosituksena niistä ihmisistä, joiden kanssa saatetaan joutua tekemisiin (Aaltonen 1960: 120).

Erityisesti elämäntapoihin liittyvät peitenimet heijastavat usein hyvin selvästi yhteisön arvoja. Peitenimien norminvariointitehtävä näkyy aineistossani edelleen: epätoivotulla tavalla käyttäytyvät yksilöt merkitään peitenimellä, josta käy ilmi, mistä kantajaa syytetään. Seuraavien esimerkkien peitenimissä paheksutaan nimenkantajien päihde- ja alkoholi-riippuvuutta sekä höltynyttä sukupuolimoraalia.

<i>Huppe</i>	poika, jonka oletettiin käyttävän huumeita
<i>Tenukeppi</i>	työmaajuoppo pomo
<i>Gigolo</i>	poika, joka ”vaihtaa tyttöystävää kuin paitaa”
<i>Musta Leski</i>	”miestennielijän” maineessa oleva sinkkunainen

Otollisia kohteita peitenimille ovat sukulaiset, naapurit, asuin-, työ- ja koulutoverit, kauko-ihastukset ja -vihastukset, ”kylähullut” ja erilaisten liikkeiden vakioasiakkaat. Peitenimet syntyvät siis ystävapiireissä, perheen sisällä, harrastus- ja työyhteisöissä, armeijassa tai koulun kaveriporukoissa. Peitenimien intimiteetin vuoksi niitä keksivät ihmiset, jotka ovat muutenkin hyvissä väleissä keskenään; toisaalta peitenimien käyttö voi entisestään syven-

tää ystävyyssuhdetta. Joka tapauksessa peitenimet muodostavat koodin, joka tiivistää sisäpiiriä ja rajaa ulkopuoliset erilleen.

Yhteisöissä, joissa vallitsee tietty hierarkia, peitenimien käyttö voi toimia hierarkian vahvistajana ja nokkimisjärjestyksen luojana. Tästä on varmaankin kyse ainakin monissa nuorten käyttämissä peitenimissä: *Kammo-Antin* tapauksessa poika sai epäimatelevan nimensä ruman kampauksen, huonosti hoidettujen ja tyyliittömien vaatteiden ja kaikenlaisen ”ääri-amis-käyttäytymisen” johdosta (*amis* ’ammattioppilaitos tai sen opiskelija, ammattioppilaitokseen tai sen opiskelijoihin liittyvä asia’). Tällaisella informanttini viittasi esimerkiksi pojan rumaan vyöhön, jossa oli iso metallinen solki. Yhtä epäsuosittu, tosin aivan erisistä, lienee ollut *Hutsu-Riikka*: tytöllä on ”aina kauniit vaatteet, isän ostama hieno auto ja hyvännäköinen, mutta ilkeä ja tyhmä poikaystävä”. *Tatti* on poika, jolla on ”pottakampaus” eli edestä, takaa ja sivuilta tasapitkiksi leikatut hiukset, *Diiva* taas ”neitimäisesti” kävelevä tyttö. Nämä kouluikäisten, siis alle 17-vuotiaiden, käyttämät nimet kertovat koulumaailman mustavalkoisesta todellisuudesta, jossa sekä liian huonosti että liian hyvin pukeutuvat joutuvat epäsuosioon. Olisi kiinnostavaa tutkia, missä vaiheessa koululaiset lakkaavat käyttämästä leikkikentiltä tuttuja ”lälätettäviä” (Virtanen 1972a: 106, 120) haukkumanimiä suoraan nimenkantajan kuullen ja siirtyvät seläntakaiseen peitenimien käyttöön.

Työyhteisöissä peitenimiä annetaan monenlaisille ihmisille. Esimiehen arvovalan kyseenalaistaminen onnistuu turvallisesti peitenimellä: *Isä Aurinkoinen* on erään yrityksen huonotuulinen toimitusjohtaja. Myös epäsuositut työtoverit saavat epäimatelevia nimiä: *Pihakymppi* on isottelemaan pyrkivä traktorikuski, ”olevinaan ulko-osaston johtaja”. *Hyvää päivää -tyttö* toimii asiakaspalveluammattissa ja jaksaa toivottaa jokaiselle asiakkaalle hyvää päivänjatkoa. *Alkeisjuristi* on vasta harjoittelija, juuri opintonsa aloittanut, yli-innokas ja pröystäilevä oikeustieteen opiskelija. *Helsingistä herääjän* kohtalo on hieman surullinen: hän on ”juoppo ja yksinkertainen sekä piloille hemmoteltu tyttö, jonka erikoisalaa on herääminen oudoista paikoista reissujensa jälkeen”. Peitenimet leviävät kahvihuoneissa ja sosiaalituloissa, ja ne liitetään juoruihin ja meheviin tarinoihin. Esimerkiksi *Kuiskaajaan*, äärimmäisen kovaääniseen mieheen, liittyvän kaskun mukaan ”ei sen tarte soittaa puhelimella. Riittää, että se avaa ikkunan”.

Asiakaspalvelun toinen puoli ovat asiakkaat. Pienellä ja vähän isommallakin paikkakunnalla kaupoissa ja ravintoloissa samat asiakkaat nähdään päivä toisensa jälkeen. Vähi-tellen silmiinpistävimille kehittyy nimiä: *McLaren-mies* pukeutuu aina takkiin, jonka se-

lässä lukee tuon suosikkiformulatallin nimi, *Tinkaaaja* on kaikista sitkeistä alennuksenta-voittelijoista sinnikkäin. Vakioasiakkaiden nimet leviävät myös työpaikkojen eri osastoilta toiselle: *McLaren-mies* on tuttu sekä ison tavaratalon rauta- ja valaisinosastoilla että sen kassoilla.

Armeija on varmasti hedelmällistä maaperää kaikenlaisille epävirallisille nimille. Puutteellisten kontaktieni vuoksi en onnistunut keräämään armeijassa keksittyjä ja käytettyjä peitenimiä kuin muutaman nimen verran, mutta on kuitenkin selvää, että peitenimiperinne menestyy tässä miesvaltaisessa yhteisössä. Toisaalta vahva hierarkia kannustaa luomaan nokkimisjärjestystä tupakaverien keskuuteen, toisaalta stressaava tilanne vaatii yhteisöllisyyttä ja yhdistävää huumoria. Niinpä erään keskipituutta lyhyemmän pojan peitenimeksi, osin kutsumanimieksikin, vakiintui *Kilometri-Harju* (sukunimi muutettu). Nimen taustalla ovat pojan etunimien alkukirjaimet *K M*, joka metrijärjestelmässä on kilometrin lyhenne. Eräs poika taas palasi lomalta kasvot mustelmilla. Toisten kummastellessa syytä tähän poika selitti avanneensa navetan oven ja sisällä vapaana olleiden lehmien juosseen hänen ylitseen. Repliikki *Mie jäin lehmien alle* vakiintui pojan peitenimeksi. Tästä lauseni-
mestä on käytössä myös lyhyempi variantti, hyvin painokkaasti lausuttava *Mie*.

Harrastusyhteisöt, joissa samat ihmiset viettävät aikaansa vuodesta toiseen, ovat usein paikkoja, joissa ystävyys-suhteet ja tiiviitkin sisäpiirit saavat alkunsa. Esimerkiksi eräässä kesäteatteriryhmässä perheen tytärtä näytellyt tyttö nimitti veljen roolia näytellyttä miestä nimellä *Rakas Veljeni* – ilmeisesti jonkin verran ironisesti. Samaan teatteriryhmään kuuluu myös *Enkelikihara*, hyvännäköinen, kiharatukkainen statistipoika, joka kuitenkin oli ”aivan liian nuori oikean mielenkiinnon kohteeksi”. *Prokurorov* puolestaan on ”kuntosalilla käynyt tyttö, jolla on hyvät pakarat” (*Aleksei Prokurorov* 'entinen venäläinen mieshihtäjä').

Moni perhe ja pariskunta muodostaa oman sisäpiirinsä, maailman, johon ulkopuolisten on vaikeata tai mahdotonta päästä. Aineistooni kuuluukin lukuisia erilaisten perheiden ja pariskuntien käyttämiä peitenimiä. Niistä vanhimpiin kuuluu erään opettajaperheen käyttämä *Impi*. Nimi viittaa koulun keittäjään, joka oli kovia kokenut leskinainen. Peitenimi on saanut alkunsa tapauksesta, jossa koululle vierailemaan tullut leskimiesopettaja kävi leikillään katsomassa, ”minkälainen impi teillä täällä on”. Keittäjän oikea nimi miltei unohtui, koska hänestä tuli perheen kesken pelkästään *Impi*. Uudempi nimi on *Surullinen norsu*: Eräs pariskunta asuu kerrostalossa, jonka seinät ovat hyvin ohuet. Iltaisin viereisessä asun-

nossa koväänisesti niistävän naapurin äänet kuulostavat onnettoman elefantin törähdyksiltä. Tässä tapauksessa nimenantajat eivät tiedä nimenkantajasta mitään, eivät edes hänen sukupuoltaan – ainoa kontakti tähän on seinän toiselta puolelta säännöllisinä kellonaikoina kuuluva niistäminen.

Käsittelen tässä yhteydessä myös joukon naapureille ja asuintovereille annettuja nimiä. Nimenantajayhteisö ei tässä tapauksessa ole välttämättä ollut naapuri- tai asuintoveripiiri, vaan ”ulkopuolinen” kaveriporukka. Epäsuosiossa olevat naapurit ja asuintoverit, tavallisesti ”kämpvikset”, saavat kuitenkin helposti taakakseen monenlaisia peitenimiä, ja mielestäni on hyödyllistä käsitellä nämä peitenimet erikseen. Näitä ihmisiä, joiden kanssa on jatkuvasti pakon edessä oltava tekemisissä, vaikka heidän kanssaan ei ollenkaan tulisi toimeen, on helpompi sietää, jos heidät luokittelee peitenimellä vaarattomiksi.

Varsinkin opiskeluaikoina kaksi ihmistä joutuu usein jakamaan yhteisen asunnon kykenemättä itse vaikuttamaan asuinjärjestelyihinsä. Asuintoverien aatemaailmat saattavat joskus erota keskenään radikaalistikin; tällaista tilannetta kuvaa peitenimi *Elämäntapaintiaani*. Nimenkantaja oli opiskelijapojan ”epämääräinen kämppis”, joka ”näyttäytyi tosi harvoin, eli askeettisesti ja nukkui karhuntaljalla, jonka karvat levisivät pitkin keittiötä”. Joskus sattuu, että samaan asuntoon sijoitetaan kaksi samannimistä ihmistä – *Kaima* oli opiskelijatyttö samanniminen asuintoveri, jonka kanssa tämä ei tullut toimeen osaksi juuri samannimisyyden vuoksi.

Myös vakituisille naapureille annetaan peitenimiä. *Pervo-Pena* ja *Pervo-Pirkko* ovat pariskunta, joka herättää paheksuntaa naapurustossa ”esimerkiksi hakemalla postin ihan naapurin ikkunan alta pelkät alusvaatteet yllään”. *Ameriikan Harry* taas on naapuriensa silmätikkuna pihansa kunnon takia: Mies omistaa useita linja-autoja ja kaivinkoneen, jotka kaikki on sijoitettu yksinkertaisesti hänen takapihalleen. Mies on naapuriensa mielestä ”suuruudenhullu: kaiken pitää olla aina isompaa, Amerikan mallia”. Epäonnekseen mies sattuu lisäksi kärsimään r-viasta, joten peitenimen r-äänteet lausutaan ”sorauttamalla”, kakuminaalisesti, mikä tietenkin lisää Texas-tyyliä.

3.1.2. Useampaan kantajaan viittaavat nimet ja nimiparit

Yksilöivästä luonteestaan huolimatta kaikki peitenimet eivät viittaa vain yhteen henkilöön. Aineistossani on useampia kahteen henkilöön viittaavia peitenimiä ja saman verran nimipareja, joissa kaksi nimeä kuuluu yhteen ja täydentää toisiaan. Nimiparien puoliskoja käytetään

tetään toisistaan erillisinä vain harvoin. Tällainen useampaan henkilöön viittaava peitenimi tai nimipari syntyy, kun nimenantaja näkee henkilöt aina tai useimmiten yhdessä niin, että he muodostavat ikään kuin yhden, jakamattoman yksikön, jolle on annettava jakamaton, yhtenäinen nimi.

Historioitsijat ovat kaksi poikaa, jotka nimenantaja on nähnyt valtio-opin luennoilla. Siistin pystytukkansa ja lyhythihaisten kauluspaitojensa vuoksi he eivät kuulemma ole voineet olla tiedostavia ja postmoderneja hippejä. Koska he kuitenkin ovat olleet valtio-opin luennoilla, heidän on ”pakko olla historianopiskelijoita”. Kahta samanlaisiin vaatteisiin pukeutuvaa tyttöä sanotaan *Tekstiilikaksosiksi*, kolmea yhdessä kulkevaa oudosti käyttäytyvää tyttöä taas *Kauhukolmikoksi*. ”Yksi tyttö oli pelottava gootti, toinen hiljainen ja kolmas hidas kuin zombie”. *Parempiluontoiset* ovat sisarukset, joista toinen sanoo itseään toista parempiluontoiseksi, vaikka nimenantajan mielestä asia olisi todellisuudessa juuri päinvastoin.

Peitenimipari voi syntyä useammalla eri tavalla. *Franklin ja Pingu* sekä *Pässi ja Pukki* ovat syntyneet siten, että ensin on nimetty toinen kummankin parin nimenkantajista. *Franklin* on saanut nimensä samannimiseltä kilpikonna-animaatiohahmolta. *Pässi* taas on ”lampaannäköinen poika, mutta poika ei voi olla lammas”. Koska kummallakin pojalla on ollut hyvä ystävä, jonka kanssa hän on viettänyt paljon aikaa, on yksipuolinen nimitys ollut käytössä hankala; *Franklinin* parikiksi on vakiintunut ”yhtä söpön piirroshahmon” nimi *Pingu*, *Pässin* taas *Pukki*. *Pukki* ei siis tässä yhteydessä sisällä sanaan usein liitettyjä seksuaalisia konnotaatioita, vaan toimii vain *Pässin* symmetrisenä parina.

Nimipari voi syntyä myös kuten esimerkit *Paperimies Ykkönen ja Paperimies Kakkonen* sekä *Ääliö ykkönen ja Ääliö kakkonen*. Edellisessä parissa nimenantajan kaksi perättäistä heilaa sattuiivat molemmat olemaan ammatiltaan paperimiehiä. Toisessa esimerkissä puolestaan nimenantajan kaksi perättäistä seurusteluyritystä ”kariutuivat miesten paljastuttua ääliöiksi”. Tällaisissa tapauksissa, joissa kahta peitenimen kohdetta yhdistää yksi ominaisuus, on helpointa niputtaa molemmat samaan luokkaan, jotta heistä voi yksinkertaisemmin keskustella esimerkiksi ystävien kanssa. Nimiparista käy näin ilmi ihmissuhteiden ajallinen jatkumo: *Ykkönen* viittaa edelliseen, *Kakkonen* taas jälkimmäiseen samantyyppiseen mieheen. – Aineistooni kuuluu myös peitenimi *Damiano Kakkonen*, mutta kysymys ei ole nimiparin parikista vaan itsenäisestä peitenimestä. Nimellä viitataan nimenkantajan

hätkähdyttävään yhdennäköisyyteen edellisenä vuonna samassa koulussa opiskelleen, hyvännäköisen italialaisen vaihto-opiskelijan kanssa.

Kolmas keino muodostaa peitenimipari on käyttää jo olemassa olevaa, esimerkiksi populaarikulttuurista tuttua nimiparia. *Tiku ja Taku* ovat kaksi samalla työpaikalla työskentelevää miestä, jotka ovat aina yhdessä ja joista toinen on terävämpi kuin toinen. Nimiparin esikuvana toimii Walt Disneyn piirretyistä elokuvista ja sarjakuvista tuttu oravakaksikko, joista Tiku on kuvattu Takua nokkelammaksi (Chip 'n Dale Online 2007). *Pilli ja Pulla* ovat kaverukset, joista toinen on lyhyt ja lihava, toinen taas pitkä ja laiha. Tämän nimiparin esikuvana on Gösta Knutssonin Pekka Töpöhäntä -kirjojen ilkeän Monni-kissan suosijakaksikko (Ambjörnsson 1978: 86). *Jallukola* ja *Gini-Tonic* ovat naimattomia lapsuudenkodissaan asuvia miehiä, jotka olivat kiinnostuneita nimittäjästä ja tämän sisaresta. Miehet jättivät sisarusten postilaatikkoon viestin, jonka allekirjoituksena oli *Jallu ja Toni*. Liian innokkaat ihailijat jäivät vaille huomiota, ja sisarukset alkoivat nimittää heitä yhteensopivilla nimityksillä. Molemmat peitenimet ovat lisäksi suosittujen drinkkien nimiä.

Puhuttaessa nimipareista on syytä mainita myös **ketjunimet**. Ketjunimen käsite on peräisin Urpo Vennolta (1972). Ketjunimi viittaa nimenmuodostustapaan, jossa yhteen liitetyille henkilöille annetaan sekundaariset nimet siten, että myöhemmin annetut nimet ovat aikaisempien inspiroimia tai niistä assosioituja – esimerkiksi *Aatamiksi* nimitetyn miehen vaimon köllinimeksi voi vakiintua *Eeva* (mts. 175). Oman aineistoni *Franklin* ja *Pingu* sekä *Pukki* ja *Pässä* voidaan tulkita tällä tavoin muodostuneiksi. Ketjuuntumalla on syntynyt myös nimisarja *Mulba*, *Skiba* ja *Kalba*. Noin 16–17-vuotiaat tytöt antoivat eräälle koulubussinkuljettajalle peitenimen *Mulkeron*, koska tällä oli mulkosilmät ja hankala luonne. Koulubussi oli vanha ja sen kyljessä luki *SkiBus*, ja ennen pitkää bussin lempinimeksi vakiintui *Skiba*. Saman mallin mukaisesti *Mulkerosta* tuli *Mulba* ja tämän kaljusta kollegasta *Kalba*. Näin bussin ympärille kehittyi pieni *-ba*-loppuinen nimipesye.

3.1.3. Yleisnimitykset ja yleisnimistyneet peitenimet

Tarkoitan tässä yhteydessä **yleisnimitys**-termillä sellaisia ”kollektiivisia peitenimiä”, joilla on kielessämme jokin idiomaattinen, yleisesti tunnettu merkitys. Esimerkiksi *kukkakeppi* tarkoittaa henkilöviitteisenä yleisnimityksenä pitkää ja laihaa ihmistä, aineistooni kuuluvana peitenimenä taas tiettyä pitkää ja laihaa miestä. Yleisnimitykset voivat olla pitäjäköllejä,

solvaussanoja tai ihmistyyppejä – oleellista on, että nimityksellä voidaan viitata moniin eri ihmisiin, päinvastoin kuin peitenimellä.

Aineistooni kuuluu muutamia peitenimiä, jotka ovat vakiintuneet yleisnimityskäytöstä yksilöön viittaaviksi nimiksi. Kuvailmauksella *parkettien partaveitsi* tarkoitetaan yleiskielessä hyvää tanssijaa (Tammi 2003 s.v. *parkettien partaveitsi*). Aineistossani *Parkettien Partaveitsi* viittaa mieheen, joka laski ilkeästi leikkiä nimenantajaperheen myöhästyneestä remontista. Perhe kosti irvailemalla miehen selän takana tämän kalliiksi tulleelle parkettiallialle, jolla oli pakko hiipiä sukkasillaan, jottei siihen tulisi häiritseviä naarmuja. *Kana* on tietyyppisen naisen metafora (Paunonen 2000 s.v. *kana* 1 tav. tyhmästä, koko ajan äänessä olevasta työstä tai naisesta, joka lisäksi kiinnittää paljon huomiota omaansa ja toisten pukeutumiseen). Aineistossani peitenimi *Kana* kuuluu naiselle, joka ”ylilöi yrittäessään miellyttää vastakkaista sukupuolta” (ks. myös PS s.v. *kanamainen* 'naiivin sievistelevä' *nainen*). *Änkiotto* merkitsee Karvian murteessa itsepäistä henkilöä (Pollari 2005: 22); samalta suunnalta kotoisin oleva mies kertoo käyttävänsä sanaa itsepäisen työtoverinsa peitenimenä. Samalta käyttäjältä on peräisin myös *Änkyrä*, joka viittaa itsepäiseen ja hankaluonteiseen mieheen; sanalla on samantyyppinen merkitys myös yleiskielessä (Tammi 2003 s.v. *änkyrä* 'typerys, uppiniskainen henkilö; periaatteesta kaikesta eri mieltä oleva henkilö').⁴

Aineistoa kerätessäni olen saanut haltuuni myös joitakin ihmistyyppien yleisnimityksiä, joita informantit ovat kertoneet käyttävänsä tiettyyn ryhmään kuuluvista ihmisistä. Joukossa on sellaisia sanoja kuin *hippi*, *maailmanparantaja* ja *elämäntapaintiaani*, jotka informanttini mukaan ovat ”ihmisiä, jotka pukeutuvat kirpparivaatteisiin ja arvostelevat 'tavallisten' elämäntapaa; vegaaneja ja yksityisautoilun vastustajia”. Kuvaus vastaa *hipin* ja *maailmanparantajan* sanakirjamääritelmiä 'pitkätukkainen, epämuodollisesti pukeutunut nuori tai rähjäisen epäsiististi pukeutunut keski-ikäinen; luonnonihminen, kukkaslapsi; hippiliikkeen kannattaja tai hippimuotia noudattava' (Tammi 2003 s.v. *hippi*) ja 'ihminen, joka ilman tarpeellisia edellytyksiä katsoo tehtäväkseen olemassa olevien olojen parantamisen' (Tammi 2003 s.v. *maailmanparantaja*). *Elämäntapaintiaani* ei ole ehtinyt sanakirjoihin asti, mutta tämä alun perin 1990-luvun alkuvuosien Kittilän erämaa-asumiskokeiluihin osallistuneista käytetty sana viittaa nykyisin siis samoihin tarkoituksiin kuin edellä mainitut

4 *ÄnkV*-alkuiset sanat näyttävät ilmaisevan uppiniskaisuutta ja itsepäisyyttä yleisemminkin: Kustaa Vilkuna (1958: 96) mainitsee Nivalan aineistosta Änkisputkulan, joka ”oli kaikkeen vastahakoinen, 'änkäsi vastaan’”.

hippi ja *maailmanparantaja* (Kotilainen – Varteva 2006: 18; Eronen 2007: 103, 168). Sanan elinvoimaisuutta kuvaa, että se esiintyy aineistossani myös varsinaisena yksilöivänä peitenimenä viittaamassa opiskeluaikaiseen karhuntaajalla nukkuneeseen asuintoveriin.

Hyvin pienilevikkisiä, vain informanttien lähipiireissä käytettyjä yleisnimityksiä olen saanut tietooni muutaman. *Kohde* ja *projekti* ovat miespuolisten kaverusten ihastuksistaan käyttämiä nimiä; omassa kaveripiirissäni on eriasteisista ihastuksista käytetty termejä *tapaus* ja *viritys*. Erittäin kiinnostavia ovat erään konferenssitulkkina toimivan naisen monipuoliset yleisnimet, joita hän käyttää arkielämänsä vakiohahmoista. *Kravatti* merkitsee ”vastavalmistunutta virkamiestä tai juristia, jonka elämän tarkoitus on kravatin kantaminen, sillä kravatti osoittaa hänen asemansa yhteiskunnassa”. Italialaisiin ”leväperäisiin kokousedustajiin”, jotka ”kiillottavat kravattineulaansa hississä”, voi viitata yleisnimellä *Allora* (ital. *allora* 'siis, niinpä'). *Standardiskandaali* on ”tummasilmäinen ja -tukkainen nuorehko mies, joka pyytää kokemattomia nuoria (suomalais-)tyttöjä kahville ja saattaa nämä joka kerta takuuvaikeuksiin pyytelemällä papereita länsi-Eurooppaan ja työlupia ym. Sama toistuu joka kerta – *standardi* – ja aina seuraa ongelmia, siis *skandaali*.” Vielä informanttini mainitsee *kyproslaiset yökerhon pitäjät*; he ovat ”kiiltävätukkaisia (viraston tms.) vahtimestareita, joilla ei ole muuta tekemistä kuin ovia vahtiessaan peilailla itseään ikkunoista”. Viimeksi mainitut on informanttini mukaan kuitenkin huomattava erottaa *Ruusukehuissierista*. Hän on tietty, ruusukkeella somistautunut vahtimestari (ransk. *huissier* 'vahtimestari'), jonka työparina toimii *Merirosvo*. Tämä puolestaan on lihaksikas mies, jolla on korvarengas kummassakin korvassa.

Jotkin keräämistäni peitenimistä ovat karanneet alkuperäisistä käyttöyhteyksistään ja muuttuneet yleisnimityksiksi. Nämä **yleisnimistyneet peitenimet** ovat usein käyttöönottajaryhmissä niin vakinaista sanastoa, että raja niiden, jotka ymmärtävät termin ja niiden, jotka eivät ymmärrä, välillä saattaa hämärtyä. Näin on käynyt termille *keimo*, joka alun perin viittasi opiskelija-asuntolan huoltomiehiin. Näiden erisnimiä oli hankala muistaa, joten Raimon, Askon, Pasin ja Keijon yhteisnimeksi vakiintui yhdistelmänimi *Keimo*. Sittemmin alettiin puhua monikossa *keimoista*, joiden työnkuvaan kuului monenlaisia kiinteistöhuollon tehtäviä. Yksi nimenantaja alkoi toiseen kaupunkiin muutettuaan käyttää *keimoa* kaikista huolto- ja asennustöistä vastaavista miehistä; naispuolisista *keimoista* ei ole vielä tietoa. Samantyyppinen kehityskaari on tapahtunut *Panulle*. Alun perin nimi viittasi vain yhteen historianopiskelijapoikaan, jolla oli tapana vetää kättään hiusten läpi otsalta kohti ta-

karaivoa ja joka suhtautui sarkastisen ylimielisesti epäintellektuelleja humanisteja kohtaan. Kun samantyyppisiä maneereita ja luonteenpiirteitä alettiin havaita muissakin miehissä, *Panusta* tuli tiettyyn ihmistyyppiin viittaava yleisnimitys *panu*. Huomautettakoon vielä, että *panu* lausutaan tietyllä tavalla hieman käheästi ja alkuäännettä painottaen. *Väskä-Esko* on alun perin tarkoittanut festareilla nähtyä penkille nukahtanutta miestä, joka ilmoitti nimekseen Esko. Nykyään nimi voi viitata keneen tahansa väsyneeseen ihmiseen ikään, sukupuoleen ja primaarinimeen katsomatta.⁵

Yleisnimitysten käyttö yksilöiden nimittelyyn ja toisaalta yleisnimistyneet peitenimet valottavat kiinnostavasti epävirallisten nimien syntyä ja ilmiötä itseään. Nimet tuntuvat muodostavan jatkumon. Sen toisessa päässä ovat sentyyppiset yleisesti käytetyt appellatiivit kuin *kettutyttö* ja *huuhaa-humanisti*. Toiseen päähän taas sijoittuvat sellaiset pienen piirin tuntemat peitenimet kuin *Räkä*, jolla kaksi tyttöä viittaa jääkiekkokaukalolla tavattuun, jatkuvasti syljeskelevään poikaan, tai *Nukka*, kahden pojan käyttämä nimi työlle, jonka alaselässä ja pakaroissa kasvoi nukkamaista karvaa. Välille mahtuu lukemattomia tapoja nimetä ihminen ja valtava määrä erilaisia nimenkäyttäjäpiirejä. Pienin mahdollinen käyttäjäkunta on tietenkin yksi ihminen: *Lande by Anna* on yhden tytön käyttämä peitenimi, joka viittaa ko. vaatemallistoon kuuluvaa traktoripaitaa käyttävään tyttöön. Nimiverkot ja nimien sijoittuminen appellatiivi – peitenimi -asteikolle olisi jatkoa ajatellen hyvin kiinnostava aihe, sillä tässä työssä minulle ei ole ollut mahdollista perehtyä kumpaankaan alueeseen erityisen syvällisesti.

3.2. Peitenimien käyttötarkoitukset

3.2.1. Käytännön tarpeet

Yksi peitenimien käyttötarkoitus on nimettömien henkilöiminen. Sama tarve on synnyttänyt myös köllinimiä: vielä 1920-luvun savotoilla kaikkien miesten oikea nimi ei ole ollut tiedossa, ja heidät on yksilöity köllein (Laaksonen 1972: 179). Nykyisin tarve on usein yhtä konkreettinen, mutta henkilökohtaisempi: on tavattu kiinnostava tai huomiota herättävä ihminen, josta on pakko voida puhua, mutta hänen nimensä ei ole ollut tiedossa. Niin on

⁵ Mielenkiintoinen yksittäistapaus aineistossani on *Valkonen. Neliövinen*. Tämä appellatiivi on lähtöisin tapauksesta, jossa mies puhui autostaan hyvin rakastuneeseen sävyyn; myöhemmin nimi on vakiintunut tarkoittamaan mitä tahansa esinettä tai asiaa, jonka omistaja tai haltija osoittaa siihen silminnähtävää kiintymystä. Tämä artefaktiin tai muuhun objektiin liittyvä laatusana äännetään siten, että osien välissä on pieni tauko – kumpikin sana siis omana fraasinaan.

synnyttävä peitenimi; esimerkiksi kouluissa viulun säestyksellä evankeliumia julistaneeseen, vanhakkoon naiseen viitattiin yleisesti nimellä *Viulumummo*.

Toinen käytännöllinen syy peitenimen käyttöön on samannimisten erottaminen toisistaan. Tällaista tapausta tyypillisimmillään aineistossani edustavat *Rantaset*, jotka työskentelevät samalla työpaikalla.

<i>Hevos-Rantanen</i>	raveissa apupoikana toiminut mies, jonka naapurilla tai kaukaisella sukulaisella on ravihevosiä
<i>Nappatukka-Rantanen</i>	kalju mies, toiselta nimeltä Uimalakki
<i>Rautalanka-Rantanen</i>	työpaikan remonttimies, joka ”korjaa kaiken tai rikkoo ainakin”

Mainittakoon, että *Rautalanka-Rantanen* tunnetaan myös nimellä *Mäkkäiveri*. McGyver on amerikkalaisen televisiosarjan päähenkilö (Ritter 2007), joka tunnetaan monipuolisista kyvyistään luoda mielikuvituksellisia aseita arkipäiväisistä esineistä. *Nappatukka-Rantasen* puolestaan sanotaan olevan ”rikkaan talon ainoa poika, jonka tukkakin on nappanahkaa”. – Rantasten miesvaltainen työympäristö olisi jo sinänsä mielenkiintoinen tutkimuskohde monipuolisen nimiperinteensä vuoksi. Koska nämä peitenimet ovat olleet käytössä useita vuosia ja ne ovat levinneet koko työyhteisön tietoon, on todennäköistä, että myös nimenkantajat itse ovat niistä selvillä. Niillä ei kuitenkaan puhutella kantajia suoraan, minkä vuoksi olen sisällyttänyt ne aineistooni.

Peitenimen käyttöä kiertoilmauksena voidaan pitää myös yhtenä käytännön syynä peitenimen käyttöön. Kiertoilmauksen kaltainen peitenimen käyttö on kuitenkin mielestäni luonteeltaan hieman erilaista kuin nimettömien tai samannimisten nimeäminen. Nimettömistä asioista, ihmisistä tai esineistä on voitava puhua, joten niille on keksittävä nimi, vaikka epävirallinenkin. Esimerkiksi *Enkelipoika* on niin kiinnostava, että hänestä on voitava puhua jollakin keinolla, vaikka hänen oikeaa nimeään ei tiedetäkään.

Toisaalta ei auta, vaikka henkilön nimi tiedettäisiin, jos samannimisiä on useita eikä kuitenkaan ole selvää, kenestä puhutaan. Tällöinkin yhteisön kommunikaation kannalta on edullisinta keksiä jokaiselle samannimiselle yksilöivämpi peitenimi. Esimerkiksi *Natku* on erään kaveriporukan miespuolisen jäsenen tyttöystävä, joka on samanniminen kuin yksi kaveriporukan jäsenistä. Koska *Natkua* pidetään epämiellyttävänä ja hän on vieläpä yhden

kaveriporukassa vakiintuneessa asemassa olevan tytön kaima, on suorastaan odotuksenmukaista, että häneen aletaan viitata peitenimellä.

Kiertoilmausta ei kuitenkaan olisi aivan pakollista käyttää: useimmiten nimenkantajan oikeakin nimi olisi tiedossa, eikä läheskään aina tuttavapiiriin edes kuulu samannimisiä. Kiertoilmauksen käytön takana on siis ajatus, joka oikeuttaa epävirallisen nimen keksimisen, vaikka primaarinimen käytölle ei olisi kommunikoinnin onnistumisen kannalta esitettyä – este on olemassa vain nimen välttäjän mielessä. Tämän vuoksi käsittelen peitenimien käytön kiertoilmauksen tavoin erillisessä alaluvussa.

3.2.2. Käyttö kiertoilmauksena

Tarkoitan tässä **kiertoilmauksella** sellaista kielellistä tekoa, jossa varsinaisen ilmauksen asemesta käytetään laajempaa, tyyliarvoltaan moniulotteisempaa sanontaa (Varis 1998: 13). Kiertoilmaus eli eufemismi on usein luonteeltaan peittelevä tai kaunisteleva (PS s.v. *kiertoilmaus*). Kiertoilmausten käyttö periytyy esihistoriallisesta pyyntikulttuurista ja sanamagiasta, jossa erilaisilla **tabuilla**, kielletyillä asioilla ja toiminnoilla, on ollut huomattava merkitys. Luonnonkansojen maailmankatsomuksen mukaan nimi ja tarkoite ovat olleet sama asia. Myös tabuista puhuminen on siis ollut kiellettyä. Jos joku on maininnut pelottavan tai arkaluontoisen asian nimen, tämä asia on jollakin tavoin rangaissut puhujaa ja ehkä vaikuttanut koko puheyhteisön elämään (vrt. *siinä paha missä mainitaan; Älä turhaan lausu Herran, sinun Jumalasi, nimeä; Nimi on enne* < lat. *Nomen est omen*). Kun monista asioista on kuitenkin pitänyt keskustella, ovat puheyhteisöt kehittäneet tabujen varsinaisten nimitysten välttelyä varten erityisiä kiertoilmauksia, usein juuri kaunistelevia eufemismeja. (Varis 1998: 156.)

Kun peitenimeä käytetään kiertoilmauksena, sen tehtävänä on kantajan oikean identiteetin salaaminen: nimenantaja saattaa kyllä tietää nimenkantajan oikeankin nimen, mutta ei syystä tai toisesta tahdo paljastaa sitä kuulijoilleen tai sanoa sitä ääneen. Kysymys voi olla nimenkantajan kasvojen suojelemisesta – esimerkiksi kerrottaessa tästä arkaluontoista anekdoottia – tai nimenkantajan oikean nimen tabukierrosta – esimerkiksi kun kysymyksessä on päättyneen seurustelusuhteen toinen osapuoli, ja oikean nimen sanominen tuntuisi pahalta. Varsinkin jälkimmäisessä tapauksessa peitenimi on selvästi tabusanan sijasta käytettävän eufemismin luonteinen: entisen kumppanin nimi tuo henkilön liian lähelle, miltei manaa tämän esiin, ja koska hänestä kuitenkin on pakko välillä puhua, on kehiteltävä eri-

tyinen eufemismi. Eufemismia tarvitaan myös, jos jonkun henkilön mielenkiinto ei ole kai- kista toiveista huolimatta herännyt, tai jos kiinnostusta on saatu, mutta se on ollut epätoi- vottavaa. Lyhyesti voidaan sanoa, että peitenimeä käytetään usein merkitsemään ihmiset, joihin muodostunut suhde on jollakin tavalla ongelmallinen. Se voi esimerkiksi toimia yh- teisön varoituksena epämiellyttävästä yksilöstä (Aaltonen 1960: 120).

Aineistossani selvimpiä kiertoilmaustapauksia ovat sentyyppiset epäonnistuneille seurustelusuhteille annetut nimitykset kuin *Mies*, *Dumb-O* ja *Kaupunginosa* sekä toivotto- mista ihastuksista käytetty appellatiivinen termi *tapaus*. Näistä *Dumb-O* on selvimmin af- fektinen: se viittaa toisaalta nimiteltävän suuriin korviin – Walt Disneyn piirroselokuvassa huomattavan isokorvaisen elefanttivauvan nimi on Dumbo – toisaalta tämän järjenjuoksun hitauteen (engl. *dumb* ’tyhmä, typerä’). Peitenimi siis sisältää haukkumasanan ja viittaa yksinomaan entisessä seurustelukumppanissa nähtyihin huonoihin puoliin. Vahvasti affektis- ten sanojen, kuten haukkumasanojen, käyttö on yksi tapa purkaa vihastumista kriisitilan- teessa. Täten semanttisesti assosiatiivisten sanojen käyttö saattaa kieliä puhujan sisäisistä patoutumista; käytön intentiona voivat olla tabujen aiheuttamat turhaumat. (Varis 1998: 158.) Käyttäessään affektista kiertoilmausta puhuja siis kanavoi turhauman ja vihan tuntei- taan ja samalla välttyy mainitsemasta ”kielletyn asian”, tässä siis entisen poikaystävä, ni- meä.

Mies ja *Kaupunginosa* ovat selvästi vähemmän affektisia kuin *Dumb-O*. *Mies* viittaa epäonnistuneen seurustelusuhteen toiseen osapuoleen, joka vaikutti aluksi mukavalta, mut- ta paljastui muutaman tapaamisen jälkeen hankalaksi ja epämiellyttäväksi. Nimenantaja päätti unohtaa *Miehen* ja löysikin seuraavaksi naisen, joten *Mies* jäi sukupuolensa viimei- seksi edustajaksi ja tavallaan varoittavaksi esimerkiksi. Lienee todennäköistä, että jos ni- mittäjän seuraavakin suhde olisi ollut mies, *Miehen* nimitykseksi olisi vakiintunut jokin muu, mutta nyt sekaantumisen vaaraa ei ole. Huomattavaa on myös, että peitenimen ääntä- minen poikkeaa appellatiivin ääntämisestä siten, että *Miehen* alkuääne on erittäin voimak- kaasti painollinen. *Kaupunginosan* sukunimi on sama kuin erään kaupunginosan nimi. Tä- mä suhde ei pääsyt kunnolla edes alkuunsa, koska poika ei koskaan kiinnostunut häneen ihastuneesta työstä. Näiden peitenimien funktiona voidaan pitää ennen kaikkea nimenkan- tajan oikean nimen mainitsemisen välttämistä, sillä niihin ei liity samanlaisia tunnesisältöjä kuin esimerkiksi *Dumb-Oon*.

Markku Varis esittelee väitöskirjassaan (1998: 248) viisi prototyypin kiertoilmauksen tunnusindikaattoria:

- (i) **Kiertoilmauksissa kirjaimellinen merkitys** johtaa lausuman epätyydyttävään tai jopa absurdiin tulkintaan.
- (ii) **Kielenulkoiseen todellisuuteen** (referenttiin) voitaisiin vaihtoehtoisesti viitata vakiintuneella ja täsmällisellä ilmauksella, joka johtaa lausuman tyydyttävään tulkintaan.
- (iii) **Kiertoilmauksen vakiintumisaste** on tavallisesti vähäinen yleiskielessä.
- (iv) **Konteksti** tukee lausuman tulkintaa kiertoilmaukseksi.
- (v) **Puheen intentio-funktiossa** korostuvat informaation välittymisen asemesta muut kielenkäytön tehtävät.

Näiden tunnuspiirteiden valossa tarkasteltuina kaikki aineistoni peitenimet voitaisiin tulkita kiertoilmauksiksi. Kiinnostavaa olisikin pohtia peitenimiä tältä kannalta: mitkä kielenkäytön tehtävät korostuvat peitenimissä informaation välittymisen sijaan? Entä millaisin vakiintunein ilmauksin peitenimien kohteisiin voitaisiin viitata? Varis pohtii myös kiertoilmausten käytön intentioita: hänen mukaansa puhujat käyttävät kiertoilmauksia saavuttaakseen jotain hyötyä (aineellista, biologista, sosiaalista yms.) tai mielihyvää (esteettisiä elämyksiä, sisäisten tuntemuksien purkauksia jne.) Kiertäminen kunnioittaa kommunikaatiota sosiaalisena toimintana, jossa puhuja suojelee sekä omia että kuuntelijan kasvoja – tämä on tarpeen, sillä suorasukainen puhe ei ehkä johtaisikaan tavoiteltujen hyödyn ja mielihyvän saavuttamiseen. (Varis 1998: 250.) Variksen päätelmät sopivat myös ajatuksiini peitenimien käytöstä: esimerkiksi ikävästi päättyneen ihmissuhteen naisosapuolen ystävättäret välttivät mainitsemasta miehen nimeä ja käyttivät sen sijaan peitenimeä. Samantyyppinen esimerkki on tarina naisesta, joka osoittaakseen lojaalisuuttaan ystävätärtään kohtaan vältti mainitsemasta tämän entisen miehen uuden tyttöystävän nimeä. Oikean nimen käyttö viestii välittämisestä, väärän nimen tai peitenimen käyttäminen taas osoittaa, ettei nimen kantajan todellisella persoonalla ole merkitystä. (Tannen 1991: 114.)

3.2.3. Viihteellisyys

Näiden käytännönläheisten aspektien lisäksi liikanimien käyttäjillä on usein muunkinlaisia, vähemmän pyyteettömiä päämääriä. Toisten kustannuksella pilaileminen on yksi näistä: liikanimet toimivat leikinlaskun ja hauskanpidon välineenä ja oman paremmuuden osoittamisen keinona (Paulaharju 1912: 127; Niinioja – Lihavainen 1996: 171). Peitenimeä käyte-

tään usein puhtaasti iloittelutarkoituksessa – ironinen, kantajaansa mahdollisimman sattuvasti kuvaava nimi herättää yhteisössä hilpeyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ilmiötä esiintyy kaikissa sukupuoli- ja ikäryhmissä. Tulkintani mukaan aineistossani on muutaman kymmenen positiivisen ja neutraalin peitenimen lisäksi moninkertainen määrä negatiivisia, joissa kohdetta on tarkasteltu enemmän tai vähemmän ironisesti tai pilkallisesti.

Esimerkiksi aiemmin esitellyt *Rantaset* on varmasti käytännöllistä erottaa toisistaan peitenimillä. Toisaalta tällainen ”kolmen suora”, jonka jokaiseen jäseneseen vielä liittyy omanlaistaan kertomusperinnettä ja anekdootteja, on varmasti suosittua huvittelumateriaalia työyhteisön kahvipöytäkeskusteluissa. Voidaan olettaa, että juuri huumori ja nimenantajien pilailunhalu on usein syynä peitenimen antamiseen. Köllien humoristista luonnetta korosti jo Samuli Paulaharju. Tämä ensimmäisen maassamme julkaistun lisänimikokoelman kerääjä totesi nimien syntyvän ”halusta hauskanpitoon ja leikinlaskuun, ei niinkään pahasta tahdosta” (1912: 127). Samoin kuin esimerkiksi slangin käyttäjillä nimien sisältämä huumori vahvistaa myös käyttäjien sosiaalisia suhteita, liittyy sisäpiiriin jäsenet toisiinsa ja rajaa muut ulkopuolisiksi (Portti 1994: 114). Monista aineistoni nimistä on selvästi nähtävissä pyrkimys humoristisuuteen: *Harriet*-nimen antaminen pojalle, koska tämä muistutti entistä luokkatoveria, tai jatkuvasti äänessä olevan pojan nimittäminen *Hissukaksi* ovat vain yksittäisiä esimerkkejä aineistoni kymmenistä komiikkaa tai ironiaa tavoittelevista nimistä.

E erityisen humoristisia ovat populaarikulttuurista peräisin olevat nimet. Dexter-laboratorio -nimisen piirrossarjan päähenkilöä muistuttava poika on kavereilleen *Dexter*. Nimi on tarttunut poikaan niin tiukasti, että hänen puhelinnumeronsa on tallennettu matkapuhelimen muistiin *Dexterin* kohdalle. Jo itsessään vitsikkäitä ovat sellaiset nimet, jotka rikkovat jotenkin perinteistä nimeämisen kaavaa. Yksilön viralliseksi nimeksi ei voi kuvitella esimerkiksi *Jummijammia* tai *Voihyvänenaikaa*, jotka molemmat kuitenkin palvelevat erinomaisesti peitenimitarkoituksessa (ks. kohtaa 2.1). Etenkin lausenumistä monet ovat niin monimutkaisia, että niiden taivuttaminen sijamuodoissa on vaikeaa tai mahdotonta. Tällainen on esimerkiksi *Mies Jolla On Rotta Päässä*. Nimenkantaja on poika, jonka kampausta ”muistutti rottaa”. Koska nimestä on olemassa myös lyhyempi variantti *Rottapää*, voisi olettaa, että nimen pidempi muoto on ollut käytössä vain nominatiivissa.

Mielenkiintoista näkökulmaa köllinimienannon tarkoituksiin käsittelee Reija Portti (1994). Hän näkee nimistön kommunikaationa kommunikaatiossa, sallittuna kirjailijuutena ja taiteilijuutena yhteisössä, joka muuten säätelee jäsentensä elämää melko voimakkaasti.

Portin tutkimassa inarilaisessa kyläyhteisössä ruumiillista työtä arvostetaan, kirjallista kulttuuria halveksitaan, ja jos ei esimerkiksi ammattinsa puolesta sijoitu turvallisesti näiden kehysten sisäpuolelle, on vielä mahdollista tulla hyväksytyksi täysivaltaiseksi yhteisön jäseneksi, jos hallitsee sen kielen. Koska yhtenä nimenantajien pyrkimyksenä voidaan pitää onnistuneen ikonin, kokonaisvaltaisen kuvauksen, tekemistä, on perusteltua nähdä nimenantaja taiteilijana, joka lähestyy kohdettaan äännemaalailun keinoin. (Portti 1994: 111, 113–114).

Totesin jo edellä, että peitenimien käytöllä on sosiaalisesti yhdistäviä vaikutuksia. Portti nostaa tutkimuksessaan hyvin esiin tämän köllinimien kaikkia osapuolia palvelevan luonteen:

Köllinimet palvelevat sekä nimenantajia, nimettyä että yhteisöä. Koko yhteisöä ne hyödyttävät sikäli, että niiden välityksellä se saa käsitellyksi paitsi asioita ja ihmisiä yleensä, myös hankalia asioita ja hankalia ihmisiä. – – Nimenantajaa puolestaan hyödyttää hänen nimiä luomalla tienaamansa huuliveikon maine ja kunnia, nimettyä taas meriitti tyyliin ”Sama se mitä puhuvat, pääasia ko pyssyy pinnalla”. (Portti 1994: 112)

Myös omien kokemusteni mukaan ainakin miesvaltaisessa työyhteisössä eniten peitenimiä käyttäviä pidetään yleisesti humoristeina ja he nauttivat yhteisössä varsinkin tarinankerrontaa arvostavien kunnioitusta, vaikka eivät yltäisikään työsuorituksissa toisten tasolle. Toisaalta peitenimet voivat olla ”tyttöjen juttuja”, joiden jakaminen yhdistää ryhmän jäsenet yhteisen salaisuuden haltijoiksi.

Köllinimet siis muodostavat koodin, joka liittyy yhteen niiden käyttäjät ja rajaa ulkopuolelle ne, jotka eivät perinnettä tunne (Portti 1994: 114). Sisäpiirin luomiseen liittyy myös Vilkun (1958: 97) havainto, jonka mukaan nimiperinne kukoistaa yhteiskunnan rakennemuutoksen jälkeen vielä esimerkiksi koululaismaailmassa, armeijassa ja rikollisten parissa, missä nimien salaamiselle on omat syynsä. Tällaisissa tapauksissa ainoastaan yhteisessä tiedossa olevien nimien käyttö lisää ryhmän yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tiivistää sitä entisestään.

3.2.4. Käytön lakkaaminen

Niin kauan kuin peitenimeä käytetään, on olemassa ääneen lausumaton oletus, että nimenkantajan ja nimenantajan välisessä suhteessa on jotakin ongelmallista. Näin varsinkin, jos

kysymyksessä on haukkumanimen tai kiertoilmauksen tyyppinen nimi. Koska peitenimet toimivat usein eräänlaisen seläntakaisen ivan välineenä ja ja oman paremmuuden osoittamisen keinona (ks. myös Paulaharju 1912: 127; Niinioja – Lihavainen 1996: 171), niiden käyttäminen luo käyttäjän ja kohteen välille epätasaisen suhteen, joka pysyy ennallaan niin kauan kuin peitenimi on elinvoimainen.

Yli puolet aineistoni peitenimistä on ollut käytössä säännöllisesti tai satunnaisesti vielä keräämishetkellä. Muista nimistä osa on sellaisia, joiden käytöstä en ole saanut tarkkoja tietoja. Loput ovat syystä tai toisesta käytöstä poistuneita nimiä.

Peitenimen käyttö lakkaa, kun suhde nimettävään henkilöön päättyy tai muuttuu toisenlaiseksi. Koulutovereille annetut nimet unohtuvat, kun luokat hajoavat tai siirrytään eri kouluun: näin on käynyt esimerkiksi nimelle *Ysi*, joka kuvaa pojan ulkonäköä ilmaistuna asteikolla 1–10; lisäksi poika kävi nimenantohetkellä yhdeksättä luokkaa. Työtovereille ja esimiehille annetut peitenimet taas jäävät pois käytöstä, kun he tai nimenantaja itse siirtyvät uuteen työpaikkaan. Esimerkiksi *Pinsinparoni*, omanarvontuntoiseen pomoon viittaava nimi, on jäänyt pois käytöstä tällä tavoin. Toisinaan ”nimettömän” henkilön nimeksi annettu peitenimi tulee tarpeettomaksi tämän oikean nimen selvitessä; esimerkiksi *Katti* ja *Mivvi* (ks. kohtaa 2.1.) ovat molemmat unohtuneet poikien oikeiden nimien selvittyä. Entisille kumppaneille ja ”tapauksille” annetut nimet jäävät pois käytöstä ainakin silloin, kun nimenkantajan kanssa ollaan taas jonkinlaisissa puheväleissä eikä avointa vihaa enää pidetä – esimerkiksi *Dumb-O*, ”isokorvainen ja tyhmä entinen poikaystävä”, on myöhemmin saanut taas primaarinimensä takaisin.

4. SUKUPUOLIRYHMIEN EROT

4.1. Naiset ja miehet köllinimien kohteina ja käyttäjinä

Perinteisen köllinimitutkimuksen mukaan valtaosa köllinimistä on ollut miehille annettuja, sillä entisessä kyläkulttuurissa naiset pysyttelivät kotipiirissä ja miehet liikkuvat toimissaan kotipiirin ulkopuolella. Näin naisten nimittely ei ollut tarpeellista, sillä he eivät nousseet puheenaiheiksi. Lapsia nimitettiin vanhemman ristimänimen mukaan, esimerkiksi *Aaron-Ville*. Naimisissa olevat naiset erotettiin toisistaan miehen nimen avulla, esimerkiksi *Matin-Riikka*. Miestä taas ei ollut soveliasta nimittää vaimon nimen avulla, sillä tämä merkitsi, että taloudessa ylin päätösvalta oli siirtynyt vaimolle. Esimerkiksi *Huovittaren-Taavetti* oli jäänyt kotonaan pahasti alakynteen. (Savijärvi 1967: 443–444.)

Naisten puhuttelusta tiedetään myös, että talojen emäntiä puhuteltiin talonimen, mökkiläisten ja torpparien vaimoja taas asuinpaikan mukaan etunimillä: *Hautalan Reeta*, *Haaran Maija* (Vilkuna 1958: 93). Naispuolisen irtoväen puhuttelusta Vilkuna ei itse artikkelin tekstissä kerro mitään, mutta hänen liikanimiluettelostaan selviää, että myös naisista on ollut käytössä hyvinkin halventavia liikanimiä, esimerkiksi *Kuppaleuka-Kaija* ja *Paska-Reeta*. Hieman alle neljännes luettelon 150 nimestä on annettu naisille. (Vilkuna 1958: 94–96.) Alempiin sosiaaliryhmiin kuuluvat, yhteiskunnan vähäosaisiin lukeutuvat naiset saivat siis osakseen samantapaista nimittelyä kuin miehetkin päätellen eri köllinimitutkimuksissa esiintyvistä naisiin viittaavista nimityksistä (esim. Savijärvi 1967: 444, 446–447, 450).

Varmoja tietoja köllien käytön sukupuolijakaumasta on vaikeata saada, sillä tutkimus on vähäistä eivätkä siitä kirjoitetut artikkelit kerro asiasta juuri mitään. Seija Rasku kirjoittaa kuvaavasti:

Köllit ovat miehinen nimimuoto. Ne ovat lähes poikkeuksetta miesten keksiä, miesten kesken syntyneitä. Naiset eivät juuri liikanimiä puheessaan viljele. He pystyvät kyllä tunnistamaan nimenkantajan liikanimen perusteella, mutta eivät itse keksi tai käytä kollejä. Miehet sitä vastoin hallitsevat yhteisönsä liikanimet varsin hyvin ja käyttävät niitä aktiivisesti aina sopivan tilanteen tullen. (Rasku 1988: 94.)

Myös muiden tutkijoiden mukaan miehet ovat joutuneet nimittelyn kohteeksi paljon naisia useammin (Aaltonen 1959: 115; Niinioja – Lihavainen 1996: 184; Paulaharju 1912: 127; Savijärvi 1967: 456). Sama käy ilmi myös niistä artikkeleista, joiden kirjoittajat eivät ole

suoraan todenneet naisten nimityksiä olevan paljon vähemmän; artikkelien esimerkeistä ja köllinimiluetteloista kuitenkin selviää, ettei tutkijan aineistossa ole ollut naisten nimiä läheskään niin paljon kuin miesten nimiä (Kämi 1983; Vento 1972; Vilkuna 1958). ”Miesten mielikuviutus ei tunnu juuri askarteleavan kylän naisten nimittelyssä”, toteaa Seija Rasku (1988: 94). Köllit olivat siis miesten keksimiä ja toisistaan käyttämiä, naisilla ei tässä perinteessä ollut sijaa.

On kuitenkin yksi ammattiryhmä, jonka kaikilla edustajilla on ollut oma, mielikuviutuksellinen köllinimensä: ”miehenkipeät” naiset, ”miesten ystävät” (Rasku 1988: 94; Kämi 1983: 174; Niinioja – Lihavainen 1996: 187, Paulaharju 1912: 126). Köllinimiartikkeleista voidaan nähdä näiden nimien olleen värikkäitä ja kuvaavia: *Pyrstötähti* ”paljon lupaa mutta mitään ei anna” (Rasku 1988: 94), *Pussi-Taava* elätti itseään miesvierailta (Vento 1972: 162), *Kilu-Maikki* oli ”innokas miesten perään” (Niinioja – Lihavainen 1996: 180). Tukki-jätkien keskuudessa vallitsi ”kirjoittamaton kämppäläki”, jonka mukaan naiskokki oli kaiken lähentelyn ulkopuolella, eikä ”omasta akastaan kenenkään suosittu puhuvan huonoa tai rivouksia” (Holtari ym. 1970: 92). Sen sijaan niillä naisilla, jotka ”sulostuttivat miesten elämää maalikyllillä ja joskus työmaillakin” oli jokaisella oma lisänimensä: *Kokkolan komia*, *Kanisteri-Olka*, *Kahen reen Liisa* (Laaksonen 1972: 200.) Toisaalta myös miehettömät naiset leimattiin: useimmiten köllinimen saaneet kylännaiset olivat naimattomia (Savijärvi 1967: 456). Samoin juoruilevat naiset on saatettu ”merkitä” köllinimellä (Rasku 1988: 94).

Aikaisempien tutkimusten piirtämä kuva epävirallisesta henkilönimistöstämme on siis yksiselitteisen miesvaltainen. Naisista on puhuttu kolleihin lähinnä, kun nämä ovat epäonnistuneet siveytensä säilyttämisessä tai miehen löytämisessä ja siten jättäneet täyttämättä tehtävänsä naisina. Poikkeuksena ovat kylissä kierrelleet väheksytyimpien ammattiryhmien jäsenet, jotka useimmiten tunnettiin vain köllinimellään samoin kuin samojen ammattiryhmien miesjäsenet. *Kontti-Anna* oli yksinäinen nainen ja kontintekijä; *Portti-Sofi* taas kerjäläinen, joka toimi rautatien portinvartijana kunnes sekosi (Vento 1972: 165).

Naisten käyttämiä kolleja ei kuitenkaan ole katsottu tutkimisen arvoisiksi, tai ne on jostakin muusta syystä sivuutettu kokonaan. Saattaa olla, että tällaisen nimittelyperinteen olemassaolosta ei ole tutkijoilla ollut tietoaakaan, olivathan ensimmäiset nimikokoelmien keräilijät Samuli Paulaharju ja Kustaa Vilkuna molemmat miehiä. Heidän on ollut kenties mahdotonta arvata naistenvälisen, miehiltä salatun nimittelyperinteen olemassaoloa. Maatalousyhteiskunnassa naisten välinen kanssakäyminen on kenties ollut rajoitettua ja tilai-

suudet juttuhetkiin ja peitenimien käyttämiseen harvinaisia; nuorten tyttöjen luulisi kuitenkin jo tuolloin löytäneen aikaa salaa seurailla poikien tekemisiä koulussa tai kirkolla.

Mahdollisesta naistenkeskeisestä epävirallisesta nimiperinteestä ei ole säilynyt mitään meidän päiviimme asti. Ainoa millään tavalla naisten käyttämään nimittelyperinteeseen liittyvä tutkimus keskittyy sukulaisista käytettyihin hellittelymetaforiin karjalaisissa häätkuissa. Rajja Nieminen (1965) kuvailee artikkelissaan yksityiskohtaisesti itkuvirsissä käytettyjen puhuttelufraasien muodostusta ja käyttöä. Häätkuissa sukulaisten nimityksinä käytettiin vaikeasti avautuvia metaforia, koska haluttiin harhauttaa häätalaisuudessa mahdollisesti läsnä olevia noitia, piruja ja pahoja naapureita (Nieminen 1965: 314; ks. Honko 1965: 127). Kaukainen sukulaisuusajatus peitenimien käyttöön siis on olemassa: myös etäältä ihailtua poikaa voidaan kutsua metaforisilla peitenimillä, jotta ympärillä olijat eivät saisi ihastuksen henkilöllisyydestä vihiä. Häätkuissa käytetyt metaforat eivät kuitenkaan ole olleet arkipäiväisessä käytössä olevia peitenimiä, vaan nimenomaan itkuutilanteessa syntyneitä hellittelyjä. Niinpä tätä perinteen lajia ei voi rinnastaa peite- tai lempinimiin, jotka ovat luonteeltaan erisnimenomaisia, pysyviä ja pitkäaikaisia.

Seuraavaksi tarkastelen eroja sukupuolten toisistaan käyttämissä peitenimissä itse keräämässäni aineistossa.

4.2. Naiset ja miehet peitenimien antajina

Olen lajitellut aineistoni neljään sukupuolen mukaan määräytyvään ryhmään: naisten miehistä käyttämät peitenimet (137 nimeä), naisten naisista käyttämät peitenimet (36 nimeä), miesten miehistä käyttämät peitenimet (92 nimeä) ja miesten naisista käyttämät peitenimet (38 nimeä). Lisäksi käsittelen omana ryhmänään muut peitenimet (20 nimeä), johon olen luokitellut nimet, joiden keksijöihin kuuluu sekä miehiä että naisia, nimiparit, joiden parit ovat eri sukupuolta, sekä nimet, joiden käyttäjien tai kantajan sukupuolesta ei ole täyttä varmuutta. Allaoleva asetelma havainnollistaa aineistoni peitenimien lukumääriä sukupuoliryhmittäin.

	<i>N</i>
<i>Naisten miehistä käyttämät peitenimet</i>	137
<i>Miesten miehistä käyttämät peitenimet</i>	92
<i>Miesten naisista käyttämät peitenimet</i>	38
<i>Naisten naisista käyttämät peitenimet</i>	36
<i>Muut peitenimet</i>	20

Taulukossa 1 on esitetty aineistoni peitenimien käyttäjäyhteisöt sukupuolittain eriteltyinä. Suluissa olevat prosenttiluvut kertovat kyseisten nimien osuuden kaikista kyseisen sukupuolen käyttämistä nimistä.

Taulukko 1. Peitenimien käyttäjäyhteisöt sukupuolittain.

	Miehet	Naiset
Ystäväpiiri, muutamia käyttäjiä	18 (13,8 %)	74 (42,8 %)
Työyhteisö	51 (39,2 %)	25 (14,4 %)
Ystävykset, kaksi käyttäjää	16 (12,3 %)	20 (11,6 %)
Sukulaisyhteisö	15 (11,5 %)	19 (11 %)
Kouluyhteisön käyttämiä	14 (10,8 %)	17 (9,8 %)
Muut yhteisöt	13 (10 %)	13 (7,5 %)
Yksi käyttäjä	3 (2,3 %)	5 (2,9 %)
Yhteensä	130 (100 %)	173 (100 %)

Taulukosta nähdään, että käyttöyhteisöjen sukupuolijakauma on enimmäkseen hyvin tasainen. Selvä eroavaisuus miesten ja naisten välillä on ainoastaan ystäväpiirin ja työyhteisöjen käyttämien peitenimien määrissä. Naisten käyttämistä peitenimistä yli kolmannes on ollut käytössä ystäväpiirin keskuudessa. Ystävyysyhteisöissä käytettyjen peitenimien suhteellinen osuus kohoaa puoleen kaikista naisten käyttämistä nimistä, jos mukaan lasketaan myös kahden ystävyksen kesken käytetyt nimet. Miesten käyttämistä nimistä ystäväpiirissä käytettyjä on vain noin neljännes. Miesten käyttämistä peitenimistä useimmat ovat työyhteisön piiristä – työyhteisössä on keksitty yli kolmannes miesten käyttämistä peitenimistä. Naisten käyttämistä nimistä alle kuudesosa on syntynyt työyhteisön parissa. Naiset siis näyttävät käyttävän paljon peitenimiä ystäviensä kanssa vapaa-aikanaan, kun miesten peitenimien käyttö on runsasta työkaverien kesken.

Oletan, että ilmiön taustalla saattaisivat olla naisten ja miesten kommunikointitapojen ja sosiaalisten vertaisryhmien erot. Naisten välinen ystävyys perustuu läheisyyden luomiseen esimerkiksi salaisuuksia kertomalla. Naisilla on paljon naistuttavia, joiden kanssa he keskustelevat kaikista elämänsä ajankohtaisista tapahtumista. (Tannen 1991: 97, 101.) Erityisen tärkeitä keskustelunaiheita ovat ihmissuhteet, esimerkiksi kaukoihastukset ja erityisen hankalat tapaukset, joista puhuttaessa tarve peitenimien käyttöön syntyy. Miesten keskustelut taas ovat yleensä asiakeskeisiä, eivätkä he rakenna keskinäistä ryhmähenkeä

jakamalla ihmissuhdeasioitaan toisten kanssa samalla tavalla kuin naiset (mts. 100–101). Näin peitenimiäkään ei tarvita. Myös miesten kahdenkeskisten nimien suurempi suhteellinen määrä selittyy yksinkertaisesti: naiset jakavat peitenimet useille ystävilleen, kun taas miehet puhuvat asioistaan vain yhden kaverinsa kanssa. Tyttöjen ja poikien erilainen sosiaalinen kanssakäyminen näkyy jo lapsuusiässä: poikien kaveruussuhteet sisältävät yhteistä harrastamista, toimintaa ja aktiviteetteja, tytöt sen sijaan uskoutuvat toisilleen, keskustelvat ja jakavat salaisuuksia muodostaen emotionaalisesti hyvin läheisen suhteen (Salmivalli 1998: 42).

Kouluikässä ennen yhdessä leikkineiden tyttöjen ja poikien keskinäinen suhde muuttuu. Tytöt hakeutuvat omiin piireihinsä, joissa tärkein toverisuhde on kahden tytön välinen tiivis ystävyys. Tytöt harrastavat esimerkiksi erilaisia salakieliä, joilla hämätään niitä osamattomia. (Virtanen 1972c: 112, 198; Virtanen 1972a: 187.) Tytöistä kasvaa naisia, joiden ystävyys-suhteissa läheisyys syntyy esimerkiksi peitenimiä käyttämällä. Poikien maailma on erilainen: kouluikänsä käytetyt peitenimet liittyvät vahvasti kouluyhteisöön ja muita nimiä aletaan muodostaa vasta myöhemmin joukkueurheiluharrastuksissa, armeijassa ja työelämässä, jotka ovat hierarkkisia ja kilpailuhenkisiä ympäristöjä.

4.3. Naiset ja miehet nimittelyn kohteina

Kun edellä keskityin siihen, ketkä peitenimiä käyttävät, on tässä kohdassa tarkoitukseni puolestaan selvittää, mitä eroa on peitenimien kohteilla sukupuolinäkökulmasta. Tähän tarkoitukseen aineistoni soveltuukin edellistä paremmin, sillä peitenimiä kerätessäni keskityin ennen kaikkea niiden kohteisiin, en niinkään käyttäjiin. Palaan vielä aiemmin esitettyyn asetelmaan, jossa esittelen aineistoni peitenimien käyttäjämäärät sukupuolittain.

	N
<i>Naiset miehistä</i>	137
<i>Miehet miehistä</i>	92
<i>Miehet naisista</i>	38
<i>Naiset naisista</i>	36
<i>Muut</i>	20

Edellä olevasta asetelmasta selviää, että miehistä käytettyjä nimiä on selvästi eniten: naisista käytettyjä nimiä on aineistossani 74, siis vain viidennes koko aineistosta (n = 323). Vaikka siis sekä miehet että naiset käyttävät peitenimiä, vain miehistä todella puhutaan.

Kiinnostavaa on, että kielessämme on myös paljon enemmän 'miestä' kuin 'naista' merkitseviä negatiivissävyisiä sanoja. Kaikille miesten kielteisille ominaisuuksille on oma ilmauksensa; sen sijaan naisten kunnollisuus ja kelvollisuus näyttävät asettuvan kyseenalaisiksi vain hänen siveytensä horjuessa. (Mantila 1998: 29.) Naiset kelpaavat ilmeisesti harvemmin myös kaskujen materiaaliksi – esimerkiksi muusikoiden kaskuperinteessä naiset esiintyvät usein seksuaalisessa, mutta harvemmin halveksuvassa merkityksessä (Talanen 1996: 184–185). Väitetään, että poikien nimistä olisi olemassa enemmän nimimuuntelun tuloksena syntyneitä lempinimiä kuin tyttöjen nimistä (Suojanen 1967: 58). Sen sijaan nimityksiä 'naiselle' seksuaaliolentona on luetteloitu 300, mutta vastaavanlaisia 'miestä' tarkoittavia sanoja vain 100 (Jussila – Länsimäki 1994). Nainen on siis kielessämme nähty seksuaalisuuden läpi ja hänen käyttötarkoituksensa ovat perin rajatut. Sama ilmiö näkyy slangissa, jossa naisesta on ollut käytössä lähes 100 synonyymiä, mutta miehelle vajaat 30 (Karttunen 1989: 160). Mies toimii ja tekee, hänestä puhutaan ja häntä puhutellaan, mutta naisesta ei puhuta – ellei mielessä ole tietynlaisia taka-ajatuksia, ”työasioita”.

4.3.1. Naisten miehistä käyttämät nimet

Aineistooni kuuluu yhteensä 137 naisten miehistä käyttämää nimeä. Useimmat aineistoni naisten käyttämistä nimistä on annettu kiinnostaville miehille tai kaukoihastuksille. Kaukoihastuksilla tarkoitan miehiä tai poikia, joihin nainen tai tyttö on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi koulussa, luennolla tai iltariennoissa. Kohde on ollut kiinnostava tai komea, mutta nainen ei kuitenkaan ole uskaltanut tai halunnut tehdä aloitetta lähempään tuttavuuteen. Nimiä kohteet ovat täten usein jääneet tuntemattomiksi: heidän oikea nimensä ei ole nimenkantajan tiedossa, eikä peitenimi tai edes sellaisen olemassaolo ole koskaan tullut nimenkantajan itsensä tietoon. Kaukoihastuksille annetut nimet ovat naistenvälisiä salaisuuksia, jotka jaetaan lähimmän ystäväpiirin kesken. Niitä ei useimmiten paljasteta miehille itselleen siinäkään tapauksessa, että suhde syystä tai toisesta muuttuisikin läheisemmäksi.

Naisten miehistä käyttämistä nimistä on nähtävissä, miten ihmissuhdeseikkailut ja niiden kehitys näkyvät nimenkantajien elämässä. Kaukoihastukset muuttuvat joskus ”tapauksiksi”, joista ei vielä tiedä, onko kysymyksessä poikaystävä vai ystäväpoika. ”Tapaus” saattaa sitten jalostua ”viritykseksi”: ilmassa on jännitystä ja molemminpuolista kiinnostusta, mutta seurustelu ei vielä ole ”virallista”. Orastava suhde saattaa kuitenkin lopahtaa missä vaiheessa tahansa; tällöin nimenkantajasta tulee – suhteen kestosta ja intensiteetistä

riippuen – ”eksä” tai ”muinainen tapaus”, josta käytettävät nimet saattavat olla hyvinkin ilkeitä tai vähätteleviä. Näiden ihmissuhdenimien lisäksi aineistossani on koko joukko nimiä, joiden kantajat ovat vain pistäytyneet nimenantajien elämässä: naapureita,luentotuttuja sekä ”kaverinkavereita”, jotka ovat olleet tarpeeksi kiinnostavia päästäkseen naisryhmän huomion ja keskustelujen aiheiksi.

Aikaisempien köllituskimusten tarkastelu osoittaa, että huonomaineisille ja juoruileville naisille annettiin helposti leimaava lisänimi. On siis ajateltavissa, että nämä köllit ovat eräänlaisia miesyhteisön ennakkovaroituksia naisista, joiden kanssa saatetaan joutua tekemisiin. (Rasku 1988: 94.) Samaa arvelee Esko Aaltonen, joka pitää köllejä ennakkovaroituksen tai -suosituksen kaltaisina yhteisön kontrollin välineinä (Aaltonen 1960: 120–121.) Omat havaintoni osoittavat, että sama keino toimii myös päinvastaiseen suuntaan: Naiset määrittelevät antamallaan peitenimillä miehet ongelmallisiksi tai kiinnostaviksi. Kaukoihastuksille annetut nimet kertovat tyttöjen ja naisten kiinnostuksesta.

<i>Enkelipoika</i>	poika, joka oli ”nätti kuin enkeli”
<i>Playboy</i>	hyvännäköinen poika
<i>Mukavuushenkilö</i>	hyvin mukava ja hauska mies
<i>Ysi</i>	ulkonäkö asteikolla 1–10; kävi nimenantohetkellä yhdeksättä luokkaa

Enkelipoika, *Playboy*, *Ysi* ja *Mukavuushenkilö* ovat melko läpinäkyviä; vielä suorasukaisempia ovat sellaiset nimet kuin *Kiinteä Takareisi* ja *Patja*, joka on ”niin hyvännäköinen, että voisi toimia vaikka patjana”. Jotkin peitenimistä ovat neutraaleja, ja suhde niiden kohteeseen käy ilmi vasta nimen lisätiedoista: kesällä mustaa hattua käyttänyt *Huopahattuinen mies* ja tuttavän kanssa samassa joogaryhmässä ollut *Joogaäijä* ovat molemmat kaukoihastuksia, mitä ei huomaisi nimistä. Tällaiset nimet ovat erityisen turvallisia: edes jouduttuaan ulkopuolisen tietoon ne eivät vielä paljasta, minkälaisesta mielenkiinnosta on kysymys.

Siinä missä kaukoihastuksille annetut nimet ovat neutraaleja tai yksiselitteisen positiivisia, on monesta muusta ihmisryhmästä löytynyt enemmän tai vähemmän huonoa sanottavaa. Köllinimien perintö, ”ihmisen ominaispainoa arvottava” luonne (Vilkuna 1958: 97), näkyy näissä peitenimissä selvästi. Nimenantajat tuntuvat välillä tarttuneen säälimättömästi nimettävänsä olemukseen ja piikitelleet tätä puoli-ilkeästi mistä tahansa aiheesta – olipa sitten ansaittua tai ei. Erityisen viheliäisiä ovat nimien perusteella olleet eräät perheen-

jäsenten seurustelukumppanit: *Ronttoperse* on äidin nimitys tyttärensä epämiellyttävälle poikaystäväehdokkaalle, *Sätkyäijäksi* taas kutsuttiin sisaren kotiin tuomaa miestä, jonka kanssa tämä kaikkien kauhuksi päätyi naimisiin.

Miehet, jotka osoittavat olevansa ihastuneita, mutta joista ihastuksen kohteeksi joutunut nainen ei ole kiinnostunut, ovat tietysti sopivia kohteita naisten nimille. 19-vuotiaat ystävykset tapasivat muutamia kertoja baarissa noin 30-vuotiaan miehen, joka kaipasi kuuntelijaa. Epäonnistunutta elämäänsä tilittävää miestä – joka ”aiheutti vaivaannuttavia tilanteita” ja tuntui kovin vanhalta – alettiin kutsua *Yksinhuoltajaksi* ja hänen kohtaamistaan alettiin varoa. Samassa baarissa kävi *Munamies*, jonka housujen etumukseen oli ommeltu nahkainen sukuelimen jäljitelmä ja jota myös vältettiin. Aikaisemmin mainitut *Jallukola* ja *Gini-Tonic* olivat samoin liian innokkaita ihailijoita. Ulkonäöltään epämiellyttäviä miehiä voidaan myös arvioida varsin peittelemättömästi: ”*Ällöpyllyksi* on sanottu ainakin kahta miestä, joista ensimmäisellä oli ruma takamus, toisella ei.”

Työtovereitaan ei voi läheskään aina valita: miestä, josta ei ikinä pääse eroon, vaan joka ”juuttuu jaarittelemaan ikuisiksi ajoiksi lähinnä työasioista”, sanotaan *Jumiutujaksi*. *Nilviäinen* on ”hitaasti, 'madellen' eteenpäin liikkuva poika, jolla on aina sama kansitakki ja tiukat housut ja jota ihmiset välttelevät”, ja ”outo, luiseva tyyppi, joka kulkee pitkin nurkkia” tunnetaan *Torakkana*.

Ellei peitenimi ole edellisten esimerkkien tapaan suoraan riennaava, se on usein ainakin lievästi vähättelevä tai alentuva: *Pörssi* myöhästyi aina töistä, koska kuunteli radiosta pörssikurssit. Yleisnimitys *vilkkusilmä* viittaa ”eteläeurooppalaiseen silmäniskijään, jolta ei halua ostaa edes vesipulloa tuhannen asteen helteessä”. Eräs palveluammattissa toimiva nainen kertoo vakiasiakkaastaan *Mikkihiirestä*, että ”tämän puheet itsestään ovat suuremmat kuin kyky toimia tositilanteessa”. Työpaikan kesäapulaisen *Metallica-Mikan* ”ulkonäöstä näkyy selvästi, että hän kuuntelee Metallicaa”: takin koristeiksi on ommeltu monenlaisia yhtyeen logolla varustettuja merkkejä.

Koulu on paikka, jossa kaikenlainen suullinen kiusoittelu- ja tarinankerrontaperinne elää voimakkaana; haukkuma- ja lempinimiä (*nicknames*) annetaan paljon ja monista erisyistä (Opie 1960: 2, 167–174). Epävirallisia kutsumanimiä muodostetaan erityisesti sellaisissa kouluissa ja luokissa, joissa ryhmään sosiaalistuminen on voimakasta ja yhteisö tiivis (McClure 1981: 69). Korkeakoulukin on ympäristö, jossa varsinkin opintojen alkuvaiheessa muodostuu tiiviitä ryhmiä. Niinpä luokissa, luentosaleissa ja välitunneilla käytävien kes-

kustelujen päähenkilöinä ovat juuri ne, joiden keskuudessa suuri osa päivästä vietetään. Tässäkin tapauksessa nimenkantajina on sekä positiivisen että negatiivisen huomion kohteena olevia miehiä ja poikia – joskus tosin on vaikea sanoa, kummasta on kysymys, sillä hienoinen ivallinen sävy välittyy useammista nimistä. *Gemelos* viittaa Romaniassa kielikurssilla tavattuihin, hyvin samannäköisiin moldovalaisiin kaksospoikiin. Tämänäyttävyydestä, ei-ihastuksille annettavista nimistä saattaa usein selvitä kiintoisia asioita nimenantajayhteisön arvomaailmasta ja asenteista. Esimerkiksi *Homo* on käytökseltään ja pukeutumisltaan epätyypillinen ammattioppilaitoksessa opiskeleva poika. Suorasukaisen peitenimensä hän on saanut käyttämiensä tiukkojen farkkujen ja kasvisruokavalionsa perusteella, vaikka jo se, että nimenkantaja on poika ja silti opiskelee suunnitteluassistentiksi eikä esimerkiksi autonasentajaksi, riittäisi tässä yhteisössä todisteeksi seksuaalisesta poikkeavuudesta.

Kiinnostavia lisäkysymyksiä herättää samojen ammattikoululaisten tyttöjen rinnakkaislinjalla opiskelevasta pojasta käyttämä nimi *Jumbo*. Nimen taustalla on kantajan pukeutumistyylin ja ruumiinrakenteen hätkähdyttävä yhteisvaikutus: pojalla on ”kireät farkut ja hyvin pullottava etumus”. Informanttini ei suoraan kerro, onko *Jumbon* kuvaava nimi piikittelyä vai ihailua; yhteisön kaksijakoinen arvomaailma kuitenkin avautuu näiden nimien, *Homon* ja *Jumbon*, kautta. Tytöt tietävät hyvin olevansa poikien silmälläpidon alaisuudessa; *Jumbon* kaltaiset peitenimet ovat tyttöjen keino kääntää asetelma toisin päin. Toisaalta ammattikoululaisten keskuudessa arvostetaan perinteisiä miehisiksi ajateltuja ominaisuuksia, ja poikkeavat yksilöt – kuten *Homo* – leimautuvat armotta. Tässä nimittelijät ovat vieläpä tyttöjä, joiden voisi kuvitella olevan poikia suvaitsevaisempia.

Luennoilla tai koulussa ovat syntyneet myös sellaiset peitenimet kuin *Historioitsijat* sekä *Pässi* ja *Pukki* (ks. kohtaa 3.1.2). – Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että kaukoihastuksille annetuista nimistä suuri osa on myös syntynyt koulutoverien keskuudessa. Tarkastelen tässä peitenimiä kuitenkin nimenomaan niiden kohteiden kautta, ja kaukoihastukset on syytä luokitella omaksi ryhmäkseen nimenantoyhteisöstä riippumatta.

Lisäksi aineistooni kuuluu suuri joukko peitenimiä, jotka on annettu vapaa-ajalla tutussa tuttavapiirissä. Näiden peitenimien kirjo on laaja ja kohteina on satunnaisia tuttavuuksia, joiden kanssa ei välttämättä ole oltu tekemisissä lähemmin ja joihin huomio on ehkä sattumalta kiinnittynyt. Osa nimistä on annettu ”tutuntutuille”, siis ihmisille, jotka joku omaan tuttavapiiriin kuuluva tuntee, mutta jotka eivät kuulu nimenantajan tai -antajien omaan lähipiiriin. Laihaa, kalpeaa viikatemieshahmoa muistuttava poika on saanut peiteni-

men *Kuolema*, karvaista miestä taas sanotaan *Apinaksi*. Läheisempi tuttava *Iskelmäprinssi* ”yritytti aina kovasti olla tosi rock, mutta muistutti lopulta aina enemmän iskelmäprinssiä”. Hiljainen, ”epäilyttävän oloinen” poika tunnetaan *Terroristipoikana*, ja ”poika, joka näytti siltä, kuin olisi ollut aina pilvessä” *Pilvipoikana* (Paunonen 2000 s.v. *pilvi* 'hasis tai marihuana'; *olla pilvessä* 'olla huumeessa, olla kannabishumalassa').

4.3.2. Miesten naisille antamat peitenimet

Aineistooni kuuluu yhteensä 38 miesten naisista käyttämää peitenimeä. Samoin kuin naiset, myös miehet ovat käyttäneet peitenimiä paitsi kaukoihastuksille myös kiertoilmauksen tavoin varoittamaan epämiellyttäväksi tiedetystä henkilöstä. Näyttää kuitenkin siltä, että siinä missä naiset ovat puhuneet myös muista kuin sukupuolisen kiinnostuksen kohteina olleista tai epämiellyttävinä ja epäkiinnostavina tyyppinä pidetyistä miehistä, ovat miesten naisista käyttämien peitenimien kantajat lähes yksinomaan joko ihailun tai inhon kohteita.

Nimenannon kohteiksi osuneet henkilöt on voitu arvioida peitenimissä hyvinkin suorasukaisesti: *Isokikkinen* (murt. *kikki* 'naisen rinta, nänni'; SMS s.v. *kikki*) on saman kesätyöpaikan tyttö, jolla on ”valtavan iso etumus”. Toisaalta monet peitenimet sisältävät verhotun sukupuolisen kiinnostuksen ilmauksen: suurisuinen *Hevonen* on nimetty tuottamansa eläinkonnotaation vuoksi ja sivuhuomautuksena hänen todetaan olevan ”myös jonkinasteisen seksuaalisen himon kohde”. Kirkasväristä paitaa pitäneeseen isorintaiseen naiseen viittaan peitenimellä *Räikeä*. Kuten *Hevonen*, tämäkään nimi ei viittaa suoraan sukupuoli-tyypilliseen ominaisuuteen, vaan metonymisesti haluttavana pidetyn naisen vaatteisiin. Samoin *Vinttikoiria* viittaa hoikkaan, pitkäjalkaiseen urheilijatyttöön, jota samalla kuntosalilla käynyt mies pitää viehättävänä.

Neutraaleiksi, arvottomiksi tulkittavia peitenimiä on aineistossani vain muutamia. Esimerkkien nimet saattavat vaikuttaa loukkaavilta, mutta nimien lisätiedoista käy ilmi esimerkiksi, että *Sideshow Bobia* pidetään ”reiluna tyyppinä” ja häneen suhtaudutaan pääosin positiivisesti. Nimenkantajat ovat enimmäkseen koulu- tai opiskelukavereita:

<i>Four-finger Jack</i>	Tyttö, jolla on vain neljä sormeä.
<i>Sideshow Bob</i>	Tyttö, jolla on samanlaiset hiukset kuin <i>Simpsonit</i> -tv-sarjan Sideshow Bobilla.
<i>Popeda</i>	Tyttö, joka käyttää Popeda-yhtyettä mainostavaa lippalakkia.

Monet kouluajan tuttaville annetut nimet sisältävät kuitenkin eri tavoin affektisia aineksia:

<i>Piilo-Krisse</i>	Stand up -koomikko Krisse Salmisen mukaan nimetty ”teinipissis” (Krisse Salmisen luoma <i>Krisse</i> -hahmo on stereotyyppinen, liioitellun naiivi ja pinnallinen nuori vaaleahiuksinen nainen)
<i>Kuutio-Saara</i>	Tyttö, joka oli ”yhtä pitkä kuin leveä”

Avoimen ihailun osoittaminen peitenimissä saattaa olla vaikeaa varsinkin miehille, joilta kulttuuritraditio vaatii tietynlaista, stereotyyppistä suhtautumista esimerkiksi tunne-elämään ja naisiin. Saattaakin olla, että kaveriporukassa käytetyt peitenimet keskittyvät tarkoituksella tiettyihin piirteisiin. Esimerkiksi *Megabeibe* on ”seksikäs, mutta kopeanoloinen nainen yliopistolta”. Toisaalta salaisemmat, yksin käytetyt tai harvempien kanssa jaetut peitenimet voivat arvioida myös naisten muita ominaisuuksia ja nähdä heidät muutenkin kuin objekteina – *Vaaleanpunainen tyttö* käytti paljon vaaleanpunaisia vaatteita. Kaveriporukassa käytetyistä nimistä on ehkä pakko karsia pois mahdollisimman paljon henkilökohdaista ainesta omien kasvojen säilyttämiseksi. Tällöin esimerkiksi epäonnistuineista ihmissuhteista puhuttaessa ei mainittaisikaan asian tuottamaa häpeää ja kipua, vaan peitettäisiin ongelma sukupuolikerskailuun ja puhuttaisiin tapuksesta kiertelevästi ”yhden illan juttuna”. *Prätkähiirtä* on luonnehdittu Prätkähiiret-tv-sarjan yhtä hahmoa muistuttavaksi tytöksi, joka ”jäi yhden illan jutuksi”. Myös romanttisessa mielessä kiinnostaville tytöille on voitu antaa läpinäkymättömiä peitenimiä: *The Edge* on mukavana pidetty jäätelökioskin myyjä, jonka sukunimi on Reuna (eng. *egde* 'reuna') ja *Hiusmalli* on, kuten peitenimestä voi päätellä, toiminut hiusmallina. Näistäkään nimistä ei voi päätellä miehen todellista suhtautumista naiseen, mikä suojelee nimenantajan itsestään antamaa kuvaa miehenä ja estää kiinnostuksen kohteen paljastumista.

Kiinnostava on myös esimerkkitarina, jossa eräs mies haluaa ilmaista kaverilleen, ”kenen kanssa on ollut juttua”. Naiselle keksitään peitenimi James Bond -agenttielokuvien koodinimien innoittamana. Bondista saadaan miellelyhtymä takavuosien Pulttibois-sketsisarjan James Potkukelkkaan, ja assosiaatioketjun päätteeksi nainen nimetään *Potkukelkaksi*. Miehet istuvat ruokalassa odottamassa, kunnes nainen saapuu huoneeseen; tämän astuessa sisään nimi lausutaan, jotta asiasta tietämätön saisi selville, kenestä on kyse. Tässä kiinnostavassa, peitenimen syntyhetkeä valottavassa tarinassa näyttämisen halu ja ylpeys

onnistumisesta yhdistyvät pyrkimykseen lujittaa kavereiden välistä luottamusta yksityisasi-
asioita jakamalla.

Kaukoihastuksille tai kiinnostuksen kohteille annetut nimet voidaan siis karkeasti
jaotella sen mukaan, onko nimessä suora viittaus nimekantajan kiinnostavuuteen kumppa-
nina vai ei. Nimenkantajan sukupuolisia avuja arvioivat ainakin nimet *Megabeibe*, *Isokik-
kinen* ja *Kaksoset*. Läheskään kaikki peitenimet eivät kuitenkaan arvioi kantajaansa näin
yksiselitteisesti sukupuolityypillisten ominaisuuksien kautta, vaan ilmaisevat kiinnostusta
nuhteettomampien kielikuvien avulla:

<i>Pakkaamon tyttö</i>	kesätyöpaikan naapuriosastolla työskennellyt tyttö
<i>Nappisilmä</i>	tyttö, jolla on ”vetävä katse”
<i>Punatukkainen</i>	sievä myyjätär grillissä
<i>Parturi-kampaaja</i>	nainen on ammatiltaan parturi-kampaaja

Aikaisemmin esittelemääni naisten miehistä käyttämien nimien joukkoon kuuluu nimiä,
joiden tarkoituksena on varoittaa yhteisön jäseniä jostakusta haitallisesta henkilöstä. Myös
osa miesten käyttämistä peitenimistä sisältää varoituksen: tästä henkilöstä on harmia ja
häntä kannattaa välttää. Miesten naisista käyttämät, varoituksena toimivat nimet perustuvat
monenlaisiin seikkoihin, esimerkiksi ulkonäköön, käytökseen tai sukupuoliseen halukkuu-
teen. Varoittavia peitenimiä on voitu antaa eri yhteisöissä – esimerkiksi eräs mies nimittää
työtoveriaan *Kiljuhanheksi*, koska tämä ”laulaa koko ajan ja vielä nuotin vierestä”. Seuraa-
vista esimerkeistä *Musta Leski* on annettu työyhteisössä, muut kaveripiirissä.

<i>Musta leski</i>	”Miestennielijän maineessa” oleva sinkkunainen
<i>Syöjätär</i>	Nainen lähestyi useita miehiä ”seksuaalisin taka-ajatuk- sin”
<i>Nukka</i>	Tyttö, jonka alaselässä ja pakaroissa kasvaa nukkamais- ta karvaa
<i>Irma Bund</i>	James Bond -elokuvan militantilta naishahmolta näyttä- vä nainen
<i>Lepakko</i>	Epämiellyttävä ja ärsyttävä nainen (myös yleisnimityk- senä)

On myös kiinnostavaa huomata, että varoituksen sisältäviä peitenimiä on voitu antaa myös
muille naisille kuin sukupuolisen kiinnostuksen mahdollisille kohteille tai epäkiinnostaville
kumppaniehdokkaille. Eräs informanteistani on kutsunut kaverinsa äitiä *Lepakoksi*, koska

piti tätä epämiellyttävänä ja ärsyttävänä ”ja sentyyppisiä naisia sanotaan *lepakoiksi*”. Kyy puolestaan on ”teräväkielinen ja ilkeä sukulaisnainen”.

4.3.3. Naisten naisille antamat nimet

Informanteistani yksikään ei ollut säännöllisesti kiinnostunut vain oman sukupuolensa edustajista romanttisessa mielessä. Siksi naisten naisille ja miesten miehille antamien peitenimien joukosta puuttuvat kokonaan kaukoihastuksille annetut nimet, jotka ovat niin tärkeässä asemassa naisten miehille ja miesten naisille antamien nimien joukossa. Voisi kuvitella, että juuri peitenimien kaltainen nimityyppi sopisi hyvin seksuaalisten vähemmistöryhmien keskinäiseen kommunikaatioon, joissa sekä nimenantajalle että -kantajalle on usein edullista pysyä vaikeasti tunnistettavana. En kuitenkaan suunnannut kyselyitäni tietoisesti millekään erityisryhmille, joten tämäntyyppisen aineiston puuttuminen ei ole yllätys. Saman sukupuolen edustajista käytettyjen kaukoihastusnimien sisällyttäminen aineistoon olisi toki tehnyt siitä kattavamman.

Aineistoni 36 naisten naisille antaman peitenimen kohteita ovat työ-, koulu- ja opiskelutoverit, tuttavien tuttavat ja sukulaiset sekä vain ulkomuodon perusteella tunnetut puolittut. Tarkastelemistani naisten naisista käyttämistä peitenimistä suurin osa on enemmän tai vähemmän pejoratiivisia, seläntakaisia haukkumanimiä. Peitenimistä sekä niiden taustakertomuksista on nähtävissä sama ilmiö, joka ehkä miesten miehistä käyttämien nimien kohdalla näyttäytyy kaikkien työtoverien ja auktoriteettien nimittelynä: mustasukkaisuus, joka saa naiset näkemään toisensa kilpailijoina.

Esimerkkeinä esittelen muutamia nimiä työyhteisöstä, joka on pienen paikkakunnan ainoa suuri työllistäjä. Työpaikalla on työssä sekä naisia että miehiä, mutta eri sukupuolet ovat melko selvästi jakautuneet eri osastoille. Eräs informanttini työskentelee naisvaltaisella osastolla, jossa vaihtuvuus on melko suurta. Seuraava katkelma on sähköpostiviestistä, jossa hän kuvailee naisten suhtautumista ryhmän epäsuosittuihin jäseniin.

– – [V]iime kesänä oli yksi ylimukava ja ylikaunis tyttö, joka laittoi hirveästi itseään ja hiuksiaan. Hänellä oli kerrassaan kummallinen supertupeeraus JOKA PÄIVÄ hiuksissaan, ja siksi häntä kutsuttiin joskus 'tupeeraajaksi'. Tyttö oli kuitenkin liian mukava, liian reilu ja liian kova tekemään töitä, jotta hänen ulkonäöstään olisi kukaan rohjennut pilailia enemmän. Se oli ihme, sillä usein paljon itseään puunaavat noteerattiin jotenkin kielteisesti. Kellä oli liikaa kajaalia (panda), kellä hiuslakkaa (tuulitukka), kuka käytti töissäkin korkokenkiä

(kepsuttelija). Yleensä kommentoijina olivat jotenkin katkerat – eivät aina edes ne vanhimmat – [työpaikan naiset], jotka jotenkin kokivat alemmuutta näiden hehkeiden miesasiakasmagneettien rinnalla. Samoin eräälle vetyblondille irvailtiin liioista kajaleista sekä vyötärönkauluksesta pursuavista jenkkakahvoista. Hän kuului myös ryhmään 'marisijat'. (N 22)

Edellä oleva katkelma tiivistää mielestäni osuvasti naisvaltaisen yhteisön asenteet toisia yhteisön jäseniä kohtaan. Omaan ulkonäköönsä paljon huomiota kiinnittävät naiset on merkitty peitenimillä, jotka ilmaisevat selvästi heihin kohdistetun paheksunnan syyn: *Panda* käyttää liikaa kajalia, *Tuulitukka* hiuslakkaa ja *Kepsuttelija* korkokenkiä. *Tupeeraaja* on jaksanut käyttää ulkonäköönsä paljon aikaa ja energiaa joka päivä huolellisesti tehdyn kampauksen muodossa. Samassa yhteisössä syntyneitä nimiä ovat *Hyvää Päivää (-tyttö)*, *Keinorusketus* ja *Fiorella-tyttö*. *Hyvää Päivää* on työtoveriansa mielestä ”liian motivoitunut asiakaspalvelija”, joka jaksoi toivottaa kaikille asiakkailleen hyvää päivänjatkoa. *Keinorusketus* on toinen ”vetyblondi”, jonka arveltiin yrittävän miellyttää miehiä (*vetyblondi* 'vetyperoksidilla hiuksensa vaalentava nainen, jonka ajatusmaailma lisäksi on ulkonäkökeskeinen'). *Fiorella-tytön* arveltiin ”yrittävän sänkyyn varastomiesten kanssa”; tytön tiedettiin ostavan kaikki vaatteensa tietystä liikkeestä, joka myy melko niukkaa pintamuotia (*Fiorella* 'eräs trendikäs naistenvaateketju'). *Fiorella-tyttö* tunnettiin samalla nimellä myös työpaikan miestyöntekijöiden keskuudessa, mikä kertoo nimen suosiosta ja levikistä. Erään toisen työyhteisön sisäisiä peitenimiä ovat *Helsingistä herääjä*, joksi nimitettiin juoppona ja yksinkertaisena sekä piloille hemmoteltuna pidettyä tyttöä, jonka erikoisalaa oli herääminen oudoista paikoista reissujensa jälkeen, sekä homssuisesti pukeutuvalla ja löyhätapaisena pidetylle tytölle annettu peitenimi *Peikonpoika*.

Myös koulutovereille annetut nimet kielivät vihamielisyydestä ja tarkasta yhteisön kontrollista. *Nallepuhiksi* sanotaan tyttöä, joka käyttää mainitun satuhahmon kuvalla koristettuja alusvaatteita. *Kana* ”ylilyö” yrittäessään miellyttää poikia, *Diiva* kävelee ”neitimäisesti” ja *Päänsärky* käyttää ”sateenkaaren värisiä” vaatteita. Vielä selvemmin kateutta ja katkeruutta välittyy nimistä *Tissi-Heidi*, joksi luokkatoverit ja rinnakkaisluokan tytöt kutsuivat isorintaista ikätoveriaan, sekä *Hutsu-Riikka*, jonka itsetietoinen suhtautumistapa, modinmukainen pukeutuminen ja komea mutta ilkeä seurustelukumppani ovat herättäneet samanikäisissä tovereissa peitenimeksi tiivistynyttä vihaa. Kielteistä huomiota ovat saaneet osakseen myös samanlaisia vaatteita käyttäneet *Tekstiilikaksoset* sekä *Kauhukolmikko*, jonka jäsenistä yksi oli ”pelottava gootti”, toinen ”hiljainen” ja kolmas ”hidas kuin zombie”.

Naisilta myös odotetaan tietynlaista käyttäytymistä, esimerkiksi oman ikäkauden mukaista pukeutumista: *Musta hirviö* ”käyttää tiukkoja mustia vaatteita ja yrittää näyttää kolmekymmentä vuotta itseään nuoremmalta”. Kaikenlainen norminrikkominen on tietenkin kiellettyä: *Rantojen uimari* ”ui kesäisin lammen rämeikköistä rantaa pitkin, toisin kuin kaikki muut” ja *Linnunpelätin* ”seisoo usein pellon reunalla haravaan nojaten kuin tämän hetken unohtaneena tyhjyyteen tuijottaen”. *Käläkälä* ”puhuu herkeämättä”.

Naisyhteisö pitää siis tarkkaa kirjaa jäsentensä asioista, esimerkiksi miessuhteiden määrästä, käytöksestä ja ulkonäöstä. Kiinnostuneisuus toisen asioista voidaan tulkita kiinnostukseksi tästä ihmisestä; henkilökohtaisten yksityiskohtien jakaminen on olennaista naistenväliselle ystävyydelle. Läheisyyden luominen yksityiskohtia jakamalla ja salaisuuksia kertomalla on tärkeätä myös läheisen ystävyyden syntymiselle: salaisuuden jakaminen ylentää kuulijan satunnaisesta tuttavasta ystäväksi. (Tannen 1991: 26, 98.)

Deborah Tannenin tulkinnan mukaan naisten viestintäjärjestelmässä avoimen kritiikin esittäminen tulkitaan puhujien väliseen suhteeseen kohdistuvaksi hyökkäykseksi (1991: 158). Tannenin päätelmiä soveltaen voidaan siis arvioida, että naisten naisista käyttämät peitenimet palvelevat kahta erilaista tarkoitusta, joilla kummallakin on yhteisöä lujittava tehtävä. Toisaalta peitenimet ovat tärkeässä asemassa yhteisön sisäisessä tarinankerrontaperinteessä ja ylläpitävät siten yhteisön sisäisiä ystävyyssuhteita. Toisaalta ne myös tekevät mahdolliseksi kritiikin esiintuomisen ilman, että sitä on välttämätöntä esittää suoraan sen kohteelle. Näin yksilöiden välisiä suhteita ei tarvitse asettaa koetukselle, vaan kritiikki jää piiloon eikä siten vahingoita eikä pahastuta kohdettaan.

Ilmiötä valottavat myös tyttöjen ja poikien aggression osoittamista koskevat tutkimukset. Tytöt ja pojat osoittavat aggressiota ja kiusaavat eri tavoin: tyttöjen keskuudessa esiintyy enemmän epäsuoraa aggressiota – ryhmän ulkopuolelle jättämistä, selän takana puhumista ja toisten toverien manipuloimista kiusattua vastaan – kun taas pojat osoittavat aggressiota suoraan, esimerkiksi haukkumalla ja fyysisellä väkivallalla. Epäsuoran aggression harjoittaminen edellyttää tiettyä määrää niin sanottua *sosiaalista älykkyyttä*. Koska tytöt ovat sosiaalisesti älykkäämpiä kuin pojat, heillä on poikia paremmat edellytykset käyttää epäsuoraa aggressiota. (Salmivalli 1998: 36, 38, 40 – 41.)

Ilmiö on mielestäni suoraan rinnastettavissa peitenimien käyttöön. Peitenimet voidaan tulkita tietyissä yhtyksissä yhdeksi epäsuoran aggression muodoksi. Tytöt oppivat tämän keinon käytön poikia aikaisemmin, minkä vuoksi peitenimien käyttö on luontevampi

osa naisten kommunikaatiota ja kielenkäyttöä. Tyttöjen avointa aggressiivisuutta ei myöskään hyväksytä kulttuurissamme samalla tavalla kuin poikien, vaan heidän on turvauduttava toisenlaisiin, hienostuneempiin ja huomaamattomampiin keinoihin ilmaista suuttumustaan (Salmivalli 1998: 44). Mikäpä olisi peitenimeä huomaamattomapi vihanpurkaus – nimen, jonka olemassaolosta tietää kenties vain yksi henkilö, nimenantaja itse?

4.3.4. Miesten miehille antamat nimet

Aineistooni kuuluu yhteensä 92 miesten miehistä käyttämää peitenimeä. On kenties yllättävää, että naisten tavoin myös miehet puhuvat paljon miehistä. Miesten nimenannon kohteet ovat kuitenkin erilaiset kuin naisten. Useimmat miesten käyttämistä nimistä on nimittäin annettu työtovereille – näyttää siltä, että miltei jokaiselle työyhteisön jäsenelle on ollut ”pakko” antaa jokin peitenimi. Seuraavat esimerkinimet ovat peräisin samalta miesvaltaiselta työpaikalta:

<i>Tintti</i>	Ranskalaisen näköinen mies; <i>Tintti</i> 'belgialaisen Hergén luoma sarjakuvahahmo'
<i>Kojak</i>	Kalju mies; <i>Theo Kojak</i> '1970-luvulla-suositun ja myöhemmin uusintatuotantoon tulleen klassikko-tv-sarjan kalju päähenkilö' (Plaza.fi 23.7.2007)
<i>Siikli</i>	Perunaa viljelevä mies

Sekä *Tintti*, *Kojak* että *Siikli* työskentelevät samalla työpaikalla parinkymmenen muun peitenimenkantajan kanssa. Lisäksi miehet nimittelevät myös esimiehiään. Tätä piirrettä naisten aineistossa ei näkynyt – tosin syynä voi myös olla tietyyntyyppisten työpaikkojen keskittyminen miehille. Joka tapauksessa esimiehinä toimivat esimerkiksi *Jauholakki*, *Pinsinparoni*, *Köönikki* (< saks. *König* 'kuningas') ja *Valkotukkainen työnjohtaja*, joista kaksi jälkimmäistä ovat Saksassa sijaitsevan komennustyömaan paikallista henkilöstöä. *Jauholakki* ja *Pinsinparoni* taas ovat molemmat hankalina ja tärkeilevinä pidettyjä esimiehiä. *Jauholakista* sanotaan vielä, että hänet on ”pienenä kylvetetty liian kuumassa tai pudotettu korkealta, tai on ollut savotalla isänsä jenkikassissa, jota ei ole kantojen kohdalla nostettu olleltaan, ja on siksi isopäinen”. Muita esimiehille annettuja peitenimiä on esitelty aikaisemmissa luvuissa, esimerkiksi *Isä Aurinkoinen* kohdassa 2.1.

Miesten miehille antamista nimistä enin osa on siis annettu työtovereille tai esimiehille, eli työyhteisön jäsenille. Muuten nimenkantajina on ihmisiä kaikenlaisilta elämän-

alueilta melko satunnaisesti. Koulutovereille annettuja peitenimiä saatetaan käyttää joissakin tapauksissa myös puhutteluina tai haukkumaniminä: esimerkiksi *Yöeläin* on albiinopoi-
ka, joka ei suuresti ilahdu itseensä kohdistuvasta nimittelystä. Jotkin kouluaikoina annetut nimet säilyvät vuosia: *Jaakeri* on pitkätukkainen, salibandy harrastava poika, joka tuo mieleen jääkiekkoilija Jaromir Jagrin. Mies esiintyy tällä nimellä nimenantajan puhelimen numeromuistissa, vaikka kouluajoista on jo vuosia.

Jonkin verran nimitellään myös ”puolituttuja”: esimerkiksi entisen tyttöystävän isä muistuttaa isoine silmälaseineen ja viiksineen kärpistä ja kantaakin siksi nimeä *Markku-kärpänen*. Kaksi kaverusta käyttää kolmannen isästä nimeä *Lumimies*, koska tällä on punainen nenä, kuten lumiukolla. Kolmas poika ei tietenkään tiedä isälleen annetusta nimestä. ”Kaulatonta” vanhaa miestä, jonka ”maha alkaa leuasta”, kutsutaan *Nuuskarinnaksi*, ja isopäistä paksuposkista miestä *Terassiposkeksi*.

Lähimpiä sukulaisiaankin voi nimitellä. Naisten aineistossa kummastusta herättää *What's-his-name*, nimenantajan nimeltämainitsematon poikaystävä. Miesten antamissa nimissä hätkähdyttää *Top Cop*, joka on nimenantajan oma isä. Nimenantajan mukaan nimi perustuu ”samannimiseen amerikkalaiseen poliisisarjaan”. *Top Cops* -nimikkeellä löytyy kuitenkin tietoja kahdesta eri sarjasta, ja olisikin kiinnostavaa tietää, kumpaan kyseinen nimenantaja on isänsä peitenimen perustanut. Ensimmäinen sarja, vuosina 1990–1993 esitetty *Top Cops*, on amerikkalaisen CBS-tv-kanavan tuottama, Kanadassa kuvattu todellisuus-pohjainen tv-sarja, jossa esitellään poliisityössä sattuneita dramaattisia tapahtumia (CNET Networks 2007). Sarja näyttää ihannoivan poliisintyötä ja esittelevän päähenkilöt glorifioi-
dussa asemassa, sankareina. Toinen sarja puolestaan on vuosina 1999–2004 kuvattu *Top Cops*, jota voi tilata Internetin kautta videonauhoilla. Tämä ”realistista toimintaa” katsojal-
leen lupaava sarja on ilmeisesti amatöörien näyttelemä ja kuvaama ja sisältää ainakin mai-
nosmateriaalista päätellen paljon tarpeetonta väkivaltaa, karkeuksia ja sukupuolifornikaa-
tiota (Stationhouse 2007).

Miesten toisistaan käyttämissä peitenimissä näkyy tietynlainen yhteisön sisäinen kil-
pailuasetelma. Esimiesten, isien ja muiden auktoriteettien merkitseminen peitenimellä aset-
taa nimenantajan itsensä hiukan nimenkantajia ylemmälle paikalle sosiaalisessa arvoastei-
kossa. Johtajahahmoille nauraminen saa heidät näyttämään huvittavilta ja siten vaaratto-
mammilta. Deborah Tannen (1991: 24) arvelee miesten kokevan sosiaalisen kanssakäymi-
sen hierarkkisena tilanteena, jossa puhekumppanit ovat aina keskenään eriarvoisessa ase-

massa, toinen toista korkeammalla tasolla. Tämän tulkinnan mukaan miehet käyttävät peitenimiä joko heijastamaan olemassaolevaa hierarkiaa tai muokatakseen sitä itselleen edullisempaan suuntaan. Puhelumppani olisi miehen kanssa samalla sosiaalisella tasolla ja pois-oleva nimenkantaja alempana.

Mauno Koski (2004: 58) epäilee esittämäni kaltaisten sosiolingvististen näkemysten paikkansapitävyyttä ja arvostelee joissakin 1990-luvun pro gradu -töissä esiintyneitä oletuksia, jotka tulkitsevat sekundaaristen nimien käytön vallankäytöksi tai oppiaineeseen kohdistuvaksi aggression purkamiseksi. Koski myös viittaa haastattelemiinsa informantteihin, jotka pitävät absurdina jo ajatusta, että opettajan auktoriteettiasema voisi horjua sekundaaristen nimien käytöstä viittausuniminä. Päinvastoin sekundaarinimen puuttumisen katsottiin kertovan opettajan persoonan värittömyydestä tai kerrassaan mitättömyydestä tai ainakin siitä, ettei opettajan persoonassa ollut mitään sekundaarinimelle altistavaa piirrettä (Koski 2004: m.p.).

Itse kuitenkin asetun toiselle kannalle. Uskon ainakin esimiehistä ja muista auktoriteeteista käytetyn peitenimiä paljolti näiden erilaisen, ehkä kadehdittavankin aseman vuoksi. Tietenkään auktoriteettien asema ei peitenimien käytöstä horju, mutta ihmisen ominaispainoa arvottavat (Vilkuna 1958: 97) nimet voivat ainakin toimia oman paremmuuden ilmaisemisen keinona (Niinioja – Lihavainen 1996: 171). Tulkitsen siis peitenimet keinoksi säädellä sosiaalista arvoasteikkoa. Oma nimi on ihmiselle kielen tärkeimpiä sanoja. Sen tahallinen vääristely on epäkohteliasta. Väärän nimen käyttäminen tietoisesti on kohteliaisuusnormin rikkomista, vaikka se tapahtuisi takanapäin. Jos peitenimellä puhutteleva olisi sosiaalisesti hyväksyttävää ja tasa-arvoista, niitä ei olisi tarpeen käyttää vain kohteen tietämättä. Myös Peter McClure toteaa henkilönnimen antamisen olevan aina sosiaalinen teko; täten variaatio henkilöiden nimeämisessä heijastaa sosiaalisen roolin, asenteiden ja kontekstin variaatiota. Nimenanto (*nicknaming*) on aina todellisen tai teeskennellyn sosiaalisen vallan käyttöä (McClure 1981: 65, 70). Peitenimen antaminen ja käyttö on siis aina sosiaaliseen arvoasteikkoon puuttuva toimi, jonka vaikutuksesta valta-asetat eivät vaihdu, mutta joka ainakin toimii nimenantajille tarpeellisenä turhaumien purkukeinona.

Aineistoni perusteella kuitenkin samalla vastustan miesten sosiaalisesta kanssakäymisestä ylläpidettyä stereotyyppistä käsitystä, jonka mukaan miehet esittäisivät kritiikkiä ihmisistä takanapäin naisia harvemmin. Deborah Tannen (1991: 158) kertoo havainnoistaan, joiden mukaan poikalapset nimittelevät toisiaan suorasukaisesti ja loukkaavat sekä

uhkailevat toisiaan suoraan. Tytöt taas ”uhraavat vilpittömyyden tasapainaisuuden vuoksi” ja esittävät kritiikkinsä kohteen tietämättä. Naisten seläntakaisia puheita on totuttu pitämään vahingollisena asiana ja pelkästään naissukupuolelle ominaisena ilmiönä, mutta aineistoni perusteella ilmiö on tavallinen myös miehillä. Peitenimiä käytetään juuri kohteen tietämättä, takanapäin, eivätkä ne useinkaan ole erityisen imartelevia. Toisaalta voi olla, etteivät stereotyyppiset uskomukset ja niitä vahvistavat Tannenin huomiot miestenvälisen nimittelyn kasvokkaisuudesta ole tyystin paikkansapitämättömiä: onhan miesten miehille antamien peitenimien joukossa muutamia nimiä, joita on käytetty kohteesta myös tätä puhutellessa.

4.4. Erot peitenimien rakenteessa

4.4.1. Perinteisen köllin muotoiset nimet

Aineistoni 130 miesten käyttämästä nimestä noin kymmenesosa – yhteensä 15 peitenimeä – noudattaa muodostustavassaan perinteisen köllinimen muodostusmallia. Tällainen nimi muodostuu kuvailevasta ja nimittävästä nimenosasta, esimerkiksi *Iso-Matti* (Savijärvi 1967: 454). Valtaosa nimistä on muodostettu nimenkantajan sukunimestä, kuten jo aiemmin käsitellyt *Rantanen*-nimet.

<i>Hevos-Rantanen</i>	Raveissa apupoikana toiminut mies, jonka naapurilla tai kaukaisella sukulaisella on ravihevosta
<i>Nappatukka-Rantanen</i>	Kalju mies, toiselta nimeltä <i>Uimalakki</i>
<i>Rautalanka-Rantanen</i>	Työpaikan remonttimies, joka ”korjaa kaiken tai rikkoo ainakin”

Naisten aineiston nimistä tällä tavalla muodostettuja on vain muutama, eivätkä ne muodosta merkittävää osuutta peitenimien koko määrästä. Yksikään naisten miehistä käyttämä perinteisen köllin muotoinen nimi ei sisällä kantajan sukunimeä. Ero on kiinnostava, ja sen syntyyn voi olla monia syitä.

Eräs mahdollisuus on, että miesten mieltymys kaksiosaisiin, kantajansa sukunimen sisältäviin, perinteisen köllin muotoisiin nimiin periytyy hyvin miehiseksi mielletyltä metsätyömiesten ammattikunnalta. Tukkipöytäkielen nimiperinnettä on tutkinut Pekka Laaksonen

(1972). Hänen mukaansa sukunimen yleisyys liikanimen jälkikomponenttina yleistyi tukki-jätkien keskuudessa alan kehityksen myötä: kun työnantajan oli tiedettävä jokaisen miehen oikea nimi palkanmaksua varten, tulivat kantajien oikeat nimet helpommin myös miesten tietoon (mts. 179–181). Sukunimen käyttö liikanimen muodostuksessa on leimallinen piirre nimenomaan metsätyömiesten nimiperinteessä – kyläkunnan vähäosaisten nimityksissä tämä piirre on harvinainen ja talollisten liikanimissä sukunimi tai talonnimi esiintyy yleensä ensimmäisenä komponenttina (mts. 181). Omien havaintojeni mukaan sukunimen käyttö peitenimen muodostuksessa on tavallista ainakin asepalvelustaan suorittavien keskinäisissä nimissä: myös armeija on miesvaltainen yhteisö, jossa tupakaverien sukunimet tulevat tutuiksi. Myös lempinimien muodostamisessa sukunimi on yleisempi nimenantoperuste miehillä kuin naisilla, ja tämä nimenmuodostuskeino koetaan tyypillisesti miehisenä (Kytöaho 2005: 68).

Toinen saamaani tulokseen mahdollisesti vaikuttanut tekijä on aineistoni painottuminen työikäisten miesten, noin 30–50-vuotiaiden, miehistä käyttämien nimien suuntaan. Näyttää siltä, että tämän ikäryhmän peitenimet muistuttavat sekä rakenteeltaan että käytöltään köllinimiä. Nuoremman ikäryhmän – alle 30-vuotiaiden – käyttämät nimet taas on muodostettu samoin kuin naisten käyttämät, lukuunottamatta tupakavereille annettuja nimiä. Voidaan siis päätellä peitenimiperinteen kokevan vähittäistä murrosta: samalla, kun agraariyhteiskunta on hävinnyt ja koulu-, opiskelu- ja harrastusyhteisöt korvanneet entisaikojen kyläyhteisön, on myös peitenimien antotapa muuttunut toiseksi. Koska nimenkantajan oikea nimi yhä harvemmin on tiedossa, yhä useampi nimi annetaan muilla kuin siihen liittyvillä perusteilla. Samasta syystä perinteisen köllinimen muotoiset nimet ovat jatkuvasti vähentymässä. Myös mallin puuttumisen voidaan ajatella vaikuttavan peitenimien muodostukseen: koska yhä harvempi nimi muodostetaan perinteisellä köllinimimallilla, yhä harvempi nimenantaja ylipäätään tuntee mallia tai kokee sitä omakseen. Malli on säilynyt armeijan kaltaisessa hierarkkisessa yhteisössä, jossa sukupolvenvaihdokset tapahtuvat aina porrastettuina, ja miesvaltaisilla työpaikoilla, joissa työskentelee vielä 50-luvun maatalousvaltaisissa kyläyhteisöissä lapsuuttaan eläneitä työntekijöitä. Nuorempien miesten ja naisten ryhmissä on kuitenkin otettu käyttöön jo muunlaisia nimenmuodostustapoja, ja ne ovat syrjäyttäneet perinteisen köllinimen tapaan muodostetun nimityypin osittain tai kokonaan. Pidän myös todennäköisenä, että miesten keskuudessa yleinen kuvailevan nimenosan ja sukunimen avulla muodostettu nimityyppi ei ole koskaan ollut yleinen naisten keskuudessa,

vaan naiset ovat aina käyttäneet joko etunimeen perustuvia tai kokonaan muuntyyppisiä peitenimiä.

4.4.2. Sukupuolen määrittävän elementin sisältävät nimet

Aineistossani on 40 sukupuolen ilmaisevan elementin sisältävää peitenimeä, joista 35 on naisten käyttämiä. Kaikista naisten käyttämistä nimistä viidennes sisältää viittauksen nimenkantajan sukupuoleen. Suhteellinen ero miehiin nähden on huomattava, sillä miesten aineistossa on vain viisi sukupuoleen viittaavaa peitenimeä.

Tulkinnat eron syistä ovat pitkälti arvailujen varassa. Oletan kuitenkin, että siinä missä miehet ovat perinteisesti käyttäneet kuvailevan ja nimittävän nimenosan sisältäviä, perinteisen köllinimen muotoisia nimiä, ovat naiset ilmaisseet käyttämissään peitenimissä nimenkantajan sukupuolen. Perinteisen köllinimitutkimuksen mukaan naiset eivät ole käyttäneet tai keksineet köllinimiä eivätkä liioin joutuneet niiden kohteiksi (Rasku 1988: 94). Syyksi tähän on arveltu naisten liikkumatonta elämäntapaa: naisten elinpiiri on rajoittunut kotiin, eikä heillä siten ole ollut tarvetta käyttää ja keksiä sekundaarista henkilönnimistöä (Savijärvi 1967: 456). Palaan edelleen Seija Raskuun:

Naiset eivät juuri liikanimiä puheessaan viljele. He pystyvät kyllä tunnistamaan nimenkantajan liikanimen perusteella, mutta eivät itse keksi tai käytä köllejä. Miehet sitä vastoin hallitsevat yhteisönsä liikanimet varsin hyvin ja käyttävät niitä aktiivisesti aina sopivan tilanteen tullen. (Rasku 1988: 94.)

Raskun havainnot varmaan pitävät paikkaansa niiltä osin, että naiset eivät ole käyttäneet puheessaan *miesten keksimiä* köllejä tai liikanimiä. Omat havaintoni kuitenkin osoittavat, että naisilla on täysin oma, miesten perinteestä erillinen nimenantokulttuurinsa, jonka tuottamia epävirallisia nimiä miehet eivät saa tietoonsa. On todennäköistä, että naisten keskinäinen nimittelytraditio on ollut olemassa jo kauan ennen minun aikaani, ja sen ilmiöt – kuten tapa ilmaista nimenkantajan sukupuoli häntä kuvaavassa nimessä – ovat nekin vanhoja. On hämmästyttävää, että Seija Rasku ei tutkimustaan tehdessään ole törmännyt naisten nimiperinteeseen; hänen sukupuolensa perusteella siihen olisi ollut hyvä mahdollisuus. Voi toki olla, että tutkimuksen kysymyksenasettelu on ollut naisten käyttämiä epävirallisia henkilönnimiä suosimaton.

Oletan, että naisten nimiperinteessä kuvailevan ja nimittävän nimenosan sisältävää köllinimeä vastaa nimenkantajan sukupuolen ilmaiseva peitenimi. Tällainen nimi on mahdollista muodostaa siinäkin tapauksessa, että nimenkantajan oikea nimi ei ole ollut nimenantajan tiedossa; lisäksi pelkän sukupuolielementin sisältävä peitenimi ei yksilöi kantajaansa samalla tavoin kuin perinteinen, kantajansa primaarinimen sisältävä kölli. Varsinkin jälkimmäinen seikka tuo anonymiteetin turvaa tiiviissä maalaisyhteisössä, jonka jäsenet tuntevat toisensa ja tietävät toisistaan paljon. Pelkkää sukupuolielementin sisältävää nimeä käyttämällä nimenantajan on ollut mahdollista salata nimenkantajan todellinen henkilöllisyys, ja nimi on voinut todella palvella tarkoituksessaan: ulkopuolisille merkityksettömänä peitenimenä.

4.5. Kooste peitenimissä esiintyvistä sukupuolieroista

Tässä alaluvussa kokoan lopuksi yhteen viidennessä luvussa esille tuomani sukupuolten väliset erot. Ensinnäkin näyttää siltä, että peitenimien kohteeksi joutuu edelleen useammin mies kuin nainen. Naiset kuitenkin todetusti käyttävät peitenimiä siinä missä miehetkin; aineistoni mukaan tietynlaisia nimiä jopa selvästi miehiä enemmän. Naiset ja miehet käyttävät peitenimiä eri konteksteissa: miesten antamista nimistä suurimman yksittäisen ryhmän muodostavat työyhteisössä annetut nimet (*Jauholakki*), kun naiset antavat nimiä ystäväpiirissään (*Yksinhuoltaja*).

Naiset käyttävät paljon peitenimiä miehistä. Suurin osa aineistoni nimistä on annettu eriaisteisille kaukoihastuksille ja kiinnostuksen kohteille, mutta naiset puhuvat keskenään myös epämiellyttävistä ja samantekevista miehistä. Osa nimistä tarkastelee kohdettaan hyvin ivallisesti ja purevasti (*Dumb-O*), mutta varsinkin kaukoihastuksille annetuista nimistä näkyy usein myönteinen tai ihaileva suhtautuminen nimenkantajaan (*Mukavuushenkilö*).

Miesten naisille antamien peitenimien funktiot muistuttavat naisten miehille antamien nimien funktioita. Nimiä on annettu paitsi kaukoihastuksille (*The Edge*) myös kiertoilmauksen tavoin varoittamaan epämiellyttäväksi tiedetystä henkilöstä (*Musta Leski*). Näyttää kuitenkin siltä, että siinä missä naiset ovat puhuneet miehistä paljon myös muina kuin sukupuolisen kiinnostuksen kohteina tai epämiellyttävinä ja epäkiinnostavina tyyppeinä, ovat miesten naisista käyttämien peitenimien kantajat lähes yksinomaan joko ihailun tai inhon kohteita. Nimenannon kohteiksi osuneet henkilöt on arvioitu peitenimissä joko suo-

rasukaisen seksuaalisesti tai hieman verhotummin metaforien avulla (*Megabeibe, Hevonen*).

Naisten naisille antamat nimet kertovat naisten toisiaan kohtaan tuntemasta kilpailu- hengestä ja naisten välillä vallitsevista sosiaalisista asetelmista, joissa yhteisön kontrolli on suurta. Naisten toisistaan käyttämät peitenimet näyttävät olevan ennen kaikkea seläntakaisia haukkumanimiä (*Helsingistä herääjä*). Ilmiön syyt ovat arvailun varassa. Ainakin naisten kommunikaation perussääntöjä on, ettei tyytymättömyyttä ja kritiikkiä ilmaista kohteelle suoraan, sillä sen koetaan horjuttavan yhteisöllisyyttä. Koska tarve kritiikille kuitenkin on olemassa, turhautumia puretaan peitenimien käyttöön. Toisaalta kulttuurillemme on tyyppistä, että suoran aggression ilmaiseminen ei ole sallittua tytöille. Näin tytöt päätyvät epäsuoraan aggressioon ja erilaisiin sosiaalisen eristämisen keinoihin.

Miesten miehistä käyttämät peitenimet purkavat myyttiä, jonka mukaan miehet olisivat naisia valmiimpia esittämään kasvokkaista kritiikkiä epätoivotulla tavalla käyttäytyville tovereilleen, sillä peitenimet ovat nimenomaan nimenkantajasta tämän tietämättä esitettyä kritiikkiä. Monet miesten miehistä käyttämät peitenimet lisäksi vahvistavat käsitystä, jonka mukaan epävirallisten nimien käyttö voitaisiin nähdä auktoriteettiasemaa vastustavana toimintana. Tämän tulkinnan puolesta puhuvat aineistoni lukuisat esimiehille annetut peitenimet (*Tenukeppi*).

Naisten ja miesten käyttämissä peitenimissä on nähtävissä myös rakenne-eroja: miehet antavat selvästi naisia useammin perinteisen köllinimen tapaan muodostettuja, kuvaavan ja nimittävän nimenosan muodostamia peitenimiä, joissa toisena osana on nimetyn primaarinen suku- tai etunimi ja toisena osana häntä kuvaava sana (*Hevos-Rantanen*). Naiset puolestaan antavat selvästi miehiä useammin nimiä, joissa nimitävän nimenosan paikalla käytetään nimenkantajan sukupuolen ilmaisevaa sanaa (*Pilvipoika*). Tällainen nimi on mahdollista muodostaa siinäkin tapauksessa, että nimenkantajan oikea nimi ei ole ollut nimenantajan tiedossa; lisäksi pelkän sukupuolielementin sisältävä peitenimi ei yksilöi kantajaansa samalla tavoin kuin perinteinen, kantajansa primaarinimen sisältävä kölli.

5. NIMITYYPPIEN EROT

5.1. Peitenimi suhteessa köllinimeen

Luvussa 1.2 olen perustellut laajasti *kölli-* ja *liikanimi-*termien hylkäämistä ja *peitenimi-*termin käyttöönottoa. Tässä luvussa tarkoitukseni on tarkentaa edelleen, millä tavoin peitenimet eroavat muista epävirallisten nimien tyypeistä – kölleistä, lempinimistä ja haukkuanimistä – siinä määrin, että erillinen termi on tarpeellinen. Luku selvittää myös peitenimien paikkaa nimistöntutkimuksen kentässä muiden epävirallisten henkilönnimien joukossa.

Tässä luvussa tarkoitan köllinimillä epävirallista henkilönnimeä, joka muodostuu kahdesta osasta, kuvaavasta ja nimittävstä nimenosasta, joista nimittävä on tyypillisesti jälkimmäisenä (Savijärvi 1967: 454). Henkilön etu- tai sukunimeen liitetään jokin tätä luonnehtiva sana: *Nuppipää-Matti* oli pienipäinen mutta pitkäkaulainen mies (Vilkuna 1958: 94).

Yksi ensimmäisistä julkaistuista köllinimikokoelmista sisältyy Kustaa Vilkunan artikkeliin vuodelta 1958. Vilkunan mukaan talojen isäntiin viitattiin kohteliaasti *-nen* -päätteisillä nimillä. Esimerkiksi *Hautala*-nimisen talon isäntää *Kustaa Hautalaa* puhuteltiin vertaistensa parissa nimellä *Hautanen*. Ellei erityistä tarvetta kohteliaisuuteen ollut, eli kun asianomainen isäntä ei ollut paikalla, puhuttiin *Hauta-Kustista*. Yleistä kunnioitusta nauttivista talojen isännistä ei siis käytetty varsinaisia halventavia liika- tai pilkkanimiä. Sen sijaan maattomista miehistä, siis mökkiläisistä ja torppareista, sekä naimattomista ja asunnottomista irtolaisista useimmilla oli halventava liikanimi. Edessäpäin näitä arvoasteikossa alempana olevia sinuteltiin; takanapäin käytettiin järjestelmällisesti pejoratiivista liikanimiä. Esimerkiksi *Kööki-Matiksi* kutsuttu mies hoiti naisten keittiöpuuhia. (Vilkuna 1958: 93–94.)

Omassa aineistossani tällaiset perinteisen köllin tapaan muodostetut kaksiosaiset nimet ovat selvästi vähemmistössä. Noin 320 aineistoni peitenimestä vain parikymmentä on muodostettu samoin kuin perinteiset kyläköllit. Alun perin köllit ovat useimmiten sisältäneet kantajansa etunimen (Laaksonen 1972: 181), eikä monen nimenkantajan oikeaa sukunimeä edes muistettu; se kuultiin korkeintaan papin lausumana lukukinkereillä (Vilkuna 1958: 94). Aineistossani on kuvaavan nimenosan ja etunimen muodostamista nimistä vain muutamia esimerkkejä:

<i>Kuutio-Saara</i>	tyttö, joka on ”yhtä pitkä kuin leveä”
<i>Remontti-Reiska</i>	Reijo-niminen mies, joka on ammatiltaan kirvesmies

Sukunimen käyttö peitenimen nimittävänä nimenosana lienee lähtöisin tukkijätkien keskuudessa vallinneesta nimenantotavasta, olihan metsätyömiesten kaksiosaisen liikanimien jälkikomponenttina yleisimmin sukunimi (Laaksonen 1972: 181). Sukunimen sisältäviä peitenimiä aineistossani on hiukan useampia:

<i>Supi-Salminen</i>	metsästystä ja kalastusta harrastava mies
<i>Puukenkä-Suominen</i>	varastomies, jonka lähestymisen kuulee kenkien kopinasta
<i>Insinööri-Laitinen</i>	työnjohtoon väärällä hetkellä puuttunut mies

Osa perinteisistä kölleistä on muodostettu ilman suku- tai etunimeä. Näistä osa on kaksiosaisia nimiä, joille on tyypillistä, että niiden genetiivimuotoinen alkuosa määrittelee perusosan nominatiivimuotoista sanaa (esim. *Sarvikarjan kapellimestari*⁶). Alkuosa voi myös olla asuinpaikan nimi (esim. *Hakulin Matala*). Suurin osa ilman etu- tai sukunimeä käytettävistä lisänimistä on kuitenkin ollut yksiosaisia (esim. *Paaristaja*). Lisäksi osassa tapauksista sekä yksiosainen että suku- tai etunimen avulla muodostettu lisänimi on ollut mahdollinen samasta henkilöstä puhuttaessa (esim. *Kepero* tai *Kepero-Kauhanen*). (Savijärvi 1967: 456.) Nämä ilman nimenkantajan primaarinimeä muodostetut köllit muistuttavat rakenteeltaan eniten nykyisiä peitenimiä, joista suuri osa on juuri yksiosaisia nimiä. Peitenimien muodostustavat kuitenkin vaihtelevat paljon. Ne voivat olla yksiosaisia, kaksiosaisia tai moniosaisia lausenimiä, kuten *Mies Joka Asuu Puussa*, tai vieraskielisiä, kuten *Four-Finger Jack*, eli tyttö, jolla on vain neljä sormeä. Tällaisia nimenmuodostuskeinoja ei ole käytetty perinteisissä kölleissä.

Yksi yleisimmistä köllinimien antoperusteista on ollut ulkonäkö. Fyysisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi ruumiinrakenteeseen tai -vikoihin on ollut helppo tarttua. (Esim. Laaksonen 1972: 189.) Muita yleisiä nimittelyperusteita ovat olleet henkiset ominaisuudet ja luonteenpiirteet, ammatti ja kiinnostuksen kohteet, puhetapa ja usein toistetut ilmaukset sekä elämäntapoihin liittyvät seikat. Toisinaan liikanimi liittyy tapahtumaan tai henkilön tekoihin. (Paulaharju 1912: 124; Vilkuna 1958: 96; Savijärvi 1967: 442; Suojanen 1967: 59; Laaksonen 1972: 189; Pessa 1985: 415; Niinioja – Lihavainen 1996: 173.) Köllinimiä

6 Savijärvi (1967: 456) ei selitä tässä esimerkkeinä käytettyjen köllinimien alkuperää.

on annettu perinteisesti jonkin verran myös asuinpaikan mukaan. Tukkijätkien keskuudessa vakituinen kotipaikka on ymmärrettävästi ollut melko yleinen nimenantoperuste ammatin liikkuvuuden vuoksi (Laaksonen 1972: 189, Niinioja – Lihavainen 1996: 173). Kyläyhteisössä käytettyjen liikanimien on kuitenkin oltava tarpeeksi informatiivisia, eikä kotipaikan mainitseminen siis läheskään aina riitä (Savijärvi 1967: 443). Perinteisesti puhutteluissa on voitu käyttää talonnimeä, mutta vakituisen asuinpaikan puuttuessa – kuten kerjäläisillä ja kaupustelijoilla usein oli laita – sen perusteella ei ole myöskään voitu muodostaa liikanimiä (Vilkuna 1958: 93–94).

Suurin osa aineistoni peitenimistä on muodostettu samoin perustein kuin perinteiset köllit. Ulkonäkö on perusteista yleisin: noin kolmannes aineistoni nimistä sisältää viittauksen nimenkantajan ulkonäköön, esimerkiksi hiuksiin, vaatetukseen tai ruumiinrakenteeseen. *Ponnari* on ”hyvännäköinen” poika, joka oli ”parhaimmillaan, kun hiukset ovat pöninhännällä”; *Ylähuulella* on iso ylähuuli. Yleisiä ovat myös harrastukseen tai kiinnostuksen kohteeseen, luonteenpiirteeseen, elämäntapoihin, tapahtumaan tai johonkin henkilön repliikkiin perustuvat peitenimet. *Kissamies* omistaa kissan, *Jummijammi* toistelee Spede-shown tunnettua hokemaa. Opiskelualan ja kotipaikan tapaisilla perusteilla annetut nimet ovat mahdollisia, mutta melko harvinaisia. Oletan, että tämäntyyppinen nimenantotapa on liian epäinformatiivinen: viittausnimen tarkoituksena on yksilöidä kantajansa, jolloin asuinpaikka on harvoin tarpeeksi erotteleva nimenantoperuste (Savijärvi 1967: 443). Kotitai asuinpaikkaan liittyvät peitenimet ovat tulleet kysymykseen vain vieraspaikkakuntalaisien ollessa kyseessä: Työtoverit voivat puhua naapurikuntalaisesta miehestä nimellä *Lavia* ja Jyväskylässä opiskelevat tytöt naapurikunnassa asuvasta pojasta nimellä *Herra Korpi-lahti*. Nykyinen urbaani asumismuoto ei enää tunne talonnimijärjestelmää, joten sen perusteella muodostettavat nimet ovat luonnollisesti jääneet pois käytöstä. On myös selvää, ettei kotipaikka tai opiskeluala sovi täysin tuntemattoman tarkkailtavan nimeämisperusteeksi siitäkään syystä, että koulutusala tai kotikunta ei näy ihmisestä päällepäin. Muutamia poikkeuksia on, esimerkiksi *Historioitsijat*, joiden pääaineeksi nimenantaja arveli miesten ulkonäön perusteella historiaa.

Melko suuren ryhmän muodostavat sellaiset peitenimet, joiden innoittajana on ollut nimenkantajan yhdennäköisyys jonkun tunnetun henkilön tai hahmon kanssa. Esimerkiksi nimen lainaaminen kuuluisuudelta ei suinkaan ole uusi ilmiö (esim. Savijärvi 1967: 456);

populaarikulttuuriin liittyvät nimet ovat kuitenkin lisääntyneet perinteisten köllien ajoista kulutuskulttuurin nousun myötä (Niinioja – Lihavainen 1996: 185).

Onkin kiinnostavaa, että kaikista yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme tapahtuneista muutoksista huolimatta viittausten nimien antoperusteet ovat säilyneet samoina. Aineistossani esiintyy vain yksi uusi nimenantoperuste, auton rekisterinumero: *Katti* ja *Mivvi* ovat kaksi poikaa, joiden autojen rekisterikilpien kirjainosat olivat KAT ja MIV (ks. tarkemmin kohdassa 2.3.6). Voidaan tietysti miettiä, onko nimen lainaaminen sarjakuvahahmolta tai muulta ”kuvitteelliselta kuuluisuudelta” (esim. *Franklin*, *Rambo*, *Maija Poppainen*) syytä laskea kokonaan uudeksi nimenantoperusteeksi. Mielestäni kysymyksessä on kuitenkin niin selvästi julkisuuden henkilön mukaan nimeämisen alalaji, ettei uudesta nimenantoperusteesta voi puhua.

Peitenimillä, kuten aikanaan köllinimillä, on myös erilaisia tehtäviä. Köllejä käytettiin paitsi tuntemattomien nimeämiseen (Savijärvi 1967: 442) myös erottamaan samannimisiä ihmisiä toisistaan (Laaksonen 1972: 188). Peitenimiä käytetään näiden tehtävien lisäksi ainakin salanimen funktiossa: henkilöstä voidaan peitenimeä käyttäen puhua niin, etteivät ulkopuoliset ymmärrä, kenestä on kysymys. Näin esimerkiksi ihastuksen kohteesta voi puhua ulkopuolisten kuullen ilman, että tämän oikea henkilöllisyys selviää; esimerkiksi lukiolaistytöt puhuivat *Ikkunaverhosta* tarkoittaessaan toisen ihastuksen kohteena olevaa poikaa, jonka uusi paita muistutti kuosiltaan ikkunaverhoa. Lisäksi peitenimet toimivat eufemismeina eli kiertoilmauksina, joiden avulla voi puhua epämiellyttävistä ihmisistä tarvitsematta todella sanoa heidän nimiään ääneen. Esimerkiksi erään informanttini tuttavapiiriin kuuluu sekä tyttöjä että poikia. Pojista yksi seurustelee informantin kaiman kanssa. Jo samannimisyys on hankalaa, mutta lisäksi tyttö on luonteeltaan epämiellyttävä. Häneen viitataan nimellä *Natku*. Perinteisillä kölleillä on toki saattanut olla tällaisiakin tehtäviä, mutta niitä ei ole tuotu esiin tutkimusartikkeleissa.

Aikaisemmat kölli- ja liikanimitutkimukset eivät ole keskittyneet köllinimien käyttöön ja käyttäjiin, vaan ovat lähinnä eritelleet nimenantoperusteita ja muuta nimenkantajiin liittyvää folklorea. Niinpä artikkeleista ei esimerkiksi selviä, kuinka laajoja köllinimien käyttäjäkunnat ovat olleet. Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, ettei köllinimi olisi ollut koko antajayhteisön, yleensä kylän miesten, tiedossa. Joskus myös nimenkantaja itse tietää köllinimensä: liikanimeä on saatettu käyttää kantajastaan siis myös puhutellessa joko vahingossa tai erityisessä loukkaamistarkoituksessa (Paulaharju 1912: 124, Savijärvi 1967:

457, Vilkuna 1958: 94; myös esim. Kämi 1983: 176—177). Taksinkuljettajien köllinimiä tutkinut Samuli Mäentaka (2001: 14) määrittelee köllin nimenomaan nimeksi, jolla on useita käyttäjiä; kahden henkilön tiedossa oleva nimi ei siis ole kölli. Tämä seikka on erityisen merkillepantava oman tutkimukseni kannalta, sillä aineistossani on paljon vain kahden henkilön tiedossa olevia nimiä. Näitä nimiä ei siis pidetä kölleinä.

Oman aineistoni peitenimet on pidetty useimmissa tapauksissa hyvin pienen piirin tietona. Suurin levikki on miesyhteisöjen jäsenten – esimerkiksi miesvaltaisten työpaikkojen työntekijöiden ja asepalvelustaan suorittavien – peitenimillä, jotka ovat levinneet koko yhteisön ja mahdollisesti kantajienkin korviin. Esimerkiksi Pennzoil-voiteluöljymerkin mainoslippalakkia käyttävää *Pennzoil-Penaa* ja laihaa, pitkänenäistä varastomiestä *Pinokkiota* on tietävästi nimitetty peitenimellään myös päin naamaa, mistä varsinkin jälkimmäisen tiedetään tuhtuneen. Joskus peitenimi on suorastaan sulautunut kutsumanimiin: *Kilometri-Harju*, jonka etunimien alkukirjaimet ovat KM, tiesi nimestään ja vastasi sillä puhu-eltaessa.

Useimmat peitenimet ovat kuitenkin hyvin suppealevikkisiä. Tyypillisesti peitenimiä käytetään läheisten ystäväysten – kahden–kolmen henkilön – kesken jostakusta kolmannesta. Ero köllien käyttäjäkuntiin on siis selvä. Tällaisia nimiä antavat sekä tytöt että pojat:

<i>Hikimestari</i>	Poika, jolla on <i>Sweatmaster</i> -yhtyeen t-paita (engl. <i>sweat</i> 'hiki', <i>master</i> 'mestari')
<i>Sideshow Bob</i>	Tyttö, jolla on samanlaiset hiukset kuin <i>Simpsonit</i> -tv-sarjan samannimisellä hahmolla

Suppealevikkistä peitenimeä voidaan käyttää yhtä hyvin kaukoihastuksesta kuin yksinkertaisesti jostakusta huomion kiinnittäneestä ihmisestä. Esimerkiksi *Sideshow Bobin* tapauksessa tytön tukka lienee todella ollutkin huomiota herättävä – nimen esikuvalla kun on valtavat, oranssit, paksuiksi rastoiksi kierretyt hiukset (ks. esim. McKeon 2001). Nämä nimet pidetään tyypillisesti salaisuuksina: niitä ei päästetä vuotamaan valittujen henkilöiden ulkopuolelle, eikä missään tapauksessa nimettävän itsensä korviin. Peitenimen paljastumista nimenkantajalle olisi useissa tapauksissa pidetty hyvin nolona nimenantajalle itselleen. Kaukoihastuksesta puhuminenhan paljastaa heti ihastuksen, jolloin nimenantajaa uhkaa kasvojen menetys. Jotkut nimenkantajat saattaisivat myös loukkaantua nimestään, minkä vuoksi esimerkiksi *Sideshow Bobin* kaltaiset nimet on viisainta pitää salaisuuksina.

Perinteisen köllin tavoin muodostetut kuvaavan ja nimittävän nimenosan sisältävät peitenimet muistuttavat siis muodoltaan perinteisiä köllinimiä; osaa laajalevikkisimmistä peitenimistä taas voisi käyttönsä puolesta pitää nykyajan kölleinä. Erot köllien ja peitenimien käytössä ja rakenteessa ovat kuitenkin selvät. Nykyisiä peitenimiä on monentyyppisiä, ja niistä osa on levinnyt laajemmalle alueelle kuin toiset. Varsinkin kaukoihastuksille annettujen nimien yhteydessä on mielestäni perusteltua puhua tyystin eri nimityypistä: kölli on tiiviin kyläyhteisön ja agraariyhteiskunnan ilmiö, jolla on varsin vähän tekemistä aineistoni nuorimpien informanttien ja naisten käyttämien epävirallisten nimien kanssa.

5.2. Peitenimi suhteessa haukkumanimeen

Haukkumanimi määritellään Kielitoimiston sanakirjassa 'pilkkanimeksi' (KS s.v. *haukkumanimi*). Tarkoitän tässä yhteydessä haukkumanimestä puhuessani halventavaa nimeä, jota käytetään puhutellessa tai muuten henkilön itsensä tietien ja joka on sikäli vakiintunut, että samalla nimellä viitataan samaan kohteeseen säännöllisesti pitkiäkin aikoja.

Suomessa ei ole tutkittu haukkumanimiä. Kattavin esitys haukkumasanoista on Jari Tammen (2003) Solvaussanakirjan ensimmäinen osa Haukkumasana, joka sekin keskittyy ”yleishaukkumiin”, siis sanoihin, joita käytetään solvattaessa joko selän takana tai kasvokkain ja joiden kohde vaihtuu. Haukkumasana ovat siis appellatiiveja, haukkumanimet propreja. Tammi (2003: 7) määrittelee *haukkumasanan* ihmiseen kohdistuvaksi ilmaukseksi ja jakaa solvaajat kahteen ryhmään: kasvokkainsolvaajiin ja seläntakanasolvaajiin. Tammi siis on kuvaamani ilmiön kannoilla: oman tulkintani mukaan kasvokkainsolvaajat käyttävät haukkumasanoja ja -nimiä, seläntakanasolvaajat joko näitä tai peitenimiä. Lisäksi kölli-, liika- ja lisänimistä kirjoittaneet tutkijat ovat luetteloineet ja analysoineet myös edesspäin käytettyjä pejoratiivisia köllejä, jotka siis itse luokittelisin haukkumanimiksi, mutta koska kirjoittajat ovat kuvanneet samalla termillä kaikentyyppisiä epävirallisia nimiä, on vaikeata tietää, millaisia nimiä tarkalleen ottaen artikkeleissa on käsitelty. Pekka Laaksonen on havainnut nimien jakautuvan ainakin kolmeen tyyppiin: positiivisiin lempinimiin, negatiivisiin haukkumanimiin ja neutraaleihin lisänimiin. Ilmiön tutkiminen vaatisi kuitenkin kyselymenetelmän käyttöä suppeassa yhteisössä, jolloin nimien tyylieroista ja käyttöyhteyksistä saataisiin tarkkaan selkoa. (Laaksonen 1972: 198–199.) Laaksonenkaan tekstistä ei kuitenkaan suoraan käy ilmi, onko hän tarkoittanut nimien funktion mukaista jakoa siinä mielessä kuin esimerkiksi tässä tutkielmassa on ajateltu.

Muodoltaan peitenimet eivät eroa haukkumanimistä, sillä kasvokkain käytettäväksi haukkumanimeksi sopii mikä tahansa loukkaava nimitys – joka siis voi olla muodoltaan mitä tahansa. Kerätessäni peitenimiaineistoa kuvasinkin usein havittelemaani nimityyppiä mm. ”haukkumanimiksi, joita käytetään vain selän takana”. Oikeastaan haukkumanimen suurin ero peitenimeen nähden on se, että peitenimeä ei ole alun perin tarkoitettu kohteen tietoon, mutta haukkumanimen on nimenomaan tarkoitus loukata kantajaansa. Peitenimi voi muuttua haukkumanimeksi, jos sillä puhutellaan kantajaa tahallisesti loukkaamistarkoituksessa. Affektinen ja aggressiivinen peitenimi voi myös muistuttaa haukkumanimeä hyvin läheisesti olematta kuitenkaan sama asia: haukkumanimestä tekee haukkumanimen nimenomainen loukkaamistarkoitus ja käyttö puhuttelussa tai muuten siten, että nimen kohde saa nimen tietoonsa. Esimerkiksi *Änkyrä*, itsepäisen ja hankalaluonteisen miehen peitenimi, tarkoittaa yleiskielessä 'typerystä, uppiniskaista henkilöä; periaatteesta kaikesta eri mieltä olevaa henkilöä' (Tammi 2003 s.v. *änkyrä*). Se on siten varsin pejoratiivinen ja muistuttaa haukkumanimeä.

Haukkumanimen käyttäjäkunnasta on edeltävän tutkimuksen puutteessa vaikeata sanoa mitään varmaa, enkä itsekään ole sisällyttänyt aineistooni varsinaisia haukkumanimiä. Koulumaailmassa jotkin haukkumanimet kuitenkin todella leviävät yli luokka-asteiden kaikkien tietoon ja säilyvät käytössä useita vuosia. Aikuisten parissa haukkumanimet syntyvät eri tavalla: perheriidan osapuolia solvataan, mutta (toivottavasti) harva hetken raivos-
sa syntynyt haukkumasana jää todella eloon ja siirtyy käyttöön. Aikuisten maailmassa haukkumanimien paikalle ovatkin astuneet peitenimet, joita käytetään haukkumanimien tavoin kantajan tietämättä. Olisi kiintoisaa tutkia, missä vaiheessa haukkumanimeä lakataan käyttämästä suoraan puhuteltaessa ja siirrytään seläntakaiseen ivaan; toisin sanoen, missä suora aggressio sekä toisen tahallinen loukkaaminen ja ärsyttäminen muuttuvat kielletyiksi ja negatiiviset mielipiteet aletaan käsitellä hienotunteisesti, kohteen tietämättä.

5.3. Peitenimi suhteessa lempinimeen

Epävirallisen puhuttelunimen käsitteelle on olemassa monenlaisia termejä, mutta niistä yksikään ei ole täysin kattava (Kiviniemi 1982: 101). *Puhuttelunimellä* voidaan tarkoittaa mitä tahansa kasvokkain käytettävää nimeä, myös henkilön virallisia nimiä. *Hellittelynimi* ei myöskään vastaa nimityypin todellista luonnetta, sillä toverillisissa yhteyksissä käytettävät nimiasut, kuten etunimien alkukirjainyhdistelmät ja sukunimen mukaelmat, eivät ole *hellit-*

telyä siinä mielessä kuin äidin lapsestaan tai rakastavaisten toisistaan käyttämät nimet. *Hypokorismi*-termiä on alkuaan käytetty tutkimuksissa useimmiten epävirallisista puhuttelunimistä, mutta tämäkin käsite ymmärretään eri kielissä eri tavoin (Kiviniemi 1982: 101).

Sanakirjamääritelmän mukaan *lempinimi* tarkoittaa hellittely-, hyväily- tai puhuttelunimeä (KS s.v. *lempinimi*). Jokapäiväisessä kielenkäytössä *lempinimen* käsite saattaa venyä tarkoittamaan pejoratiivissävyyksiäkin kutsumanimiä, jopa pelkästään selän takana käytettäviä nimiä. Sanakirjan käyttöesimerkeissä puhutaan *Opettajien lempinimistä*, joissa ei kuitenkaan varmasti ole kysymys hellittelystä tai hyväilynimestä. Tässä yhteydessä tarkoitan *lempinimellä* sen sananmukaista käyttöä vastaavia nimiä: hellittely- ja kutsumanimiä, joita käytetään kantajan puhuttelemiseen tuttavallisissa yhteyksissä ja joihin tämä reagoi mielellään. *Lempinimi* on nimenomaan nimiasun käyttöön ja sävyyn liittyvä ilmaus. Olen valinnut tämän termin, koska sen piiriin voi katsoa kuuluvan slangijohdoksia, kansanomaisia nimiasuja, mukaelmia ja arkimuunnoksia, sekä metaforia ja muilla perusteilla annettuja nimiä.

Etunimi on sekä miehillä että naisilla selvästi yleisin lempinimen antoperuste (Suoniemi-Taipale 1998: 14; Kytöaho 2005: 49). Etunimien mukaelmia voidaan muodostaa usealla eri tavalla. Useimmat tällaiset nimiasut ovat erilaisia lyhentymiä: alkuperäisestä nimestä käytetään joko alku-, loppu- tai sisäheittoista asua (esim. *Mataleena* -> *Mata*, *Leena*, *Malena* jne.) Toinen hyvin yleinen tapa tuttavallisen nimiasun muodostamiseen on se, että kantanimen tyypistymään yhdistetään erilaisia pääteaineksia. Tällaisissa tapauksissa ei voida varsinaisesti puhua johtamisesta, vaan pikemminkin nimien valamisesta uusiin muotteihin, niiden analogisesta mukauttamisesta tiettyihin malleihin. Tällaisille nimiasuille on tyypillistä pääteainesten ja rakennetyyppien melko selvä ajallinen ja alueellinen vaihtelu: valosten mallit vaihtelevat muodin tavoin, samoin kuin etunimityyli eri aikoina. Osa epävirallisista puhuttelunimistä perustuu lapsenkieleen, esimerkiksi *Mariasta* tai *Marjasta* tulee helposti *Maila* tai *Maira*. Varsinkin vierasperäisten nimien kansanomaisista asuista syntyy myös normaaleja johdoksia: (*Katariina* ->) *Kaisa* -> *Kaisuli*. (Kiviniemi 1982: 92–95.) Niin sanottu nimiväännös voi olla myös assosioitu: lempinimenä käytetään alkuperäisen nimen mieleen tuomaa toista nimeä tai asiaa (Suojanen 1967: 58), esimerkiksi *Ritvasta* voi tulla *Ripuli* tai *Räpylä* (Suoniemi-Taipale 1998: 14). Lempinimi voidaan myös muodostaa muiden seikkojen kuin henkilön etu- tai sukunimen perusteella: vaihtoehtoisia antoperusteita ovat esimerkiksi ulkoiset ominaisuudet ja luonteenpiirteet, valmiit esikuvat – kuten

julkisuuden henkilöt – ja satunnaiset assosiaatiot. Useimmiten lempinimi perustuu kuitenkin kantajansa nimeen. (Suoniemi-Taipale 1998: 14; Kytöaho 2005: 51.)

Kantajan oman nimen perusteella annetaan myös paljon peitenimiä, kuten olen esittänyt aiemmin tässä tutkielmassa. Peitenimien muodostustapa on kuitenkin tyystin toinen kuin lempinimien. Aineistossani on vain kuusi äännemukailun avulla syntynyttä peitenimeä, joista kolme ei edes perustu kantajan nimeen: *Kojootti*, *Roikkija*, *Huppe*; *Katti*, *Mivvi* ja *Keltsu*. Oletankin, että mallinmukaisten valosten käytön vähäisyys peitenimissä johtuu juuri niiden leimautumisesta lempinimikäyttöön. Siinä missä lempinimi muodostetaan prototyypisesti yksilön primaarinimestä ja sitä käytetään tuttavallisessa puhuttelussa, muodostetaan peitenimi aivan muuta tarkoitusta kuin ystävällismielistä puhuttelua varten, ja usein muusta kuin primaarinimestä, joka ei monissa tapauksissa ole edes nimenantajan tiedossa. Voi myös olla, että lempinimen tavalla primaarinimeä muuntelemalla syntyneen nimen ottaminen peitenimikäyttöön toisi kohteen liian lähelle tai lisäisi vaaraa, että nimi tulisi hänen omaan tietoonsa. Lisäksi mallinmukainen arkimuunnos tai slangijohdin tuskin sisältää tarpeeksi affekteja ollakseen riittävän tehokas peitenimeksi. Niillehän on tyypillistä kuvata kantajaansa mahdollisimman humoristisesti ironian ja kärjistämisen keinoin. Näin slangijohtimellinen nimi toimiikin peitenimenä varsin harvoin, lähinnä tapauksissa, joissa nimenantajan olisi vaikeaa tai mahdotonta käyttää kantajaa puhutellessaan johtimella muodostettua kutsumanimeä. Esimerkiksi opettajien viittausniminä voidaan käyttää etunimien arkimuunnoksia, jollaiset eivät puhutellessa tulisi kyseeseen: *Masa* (< Martti), *Klasu* (< Klaus) (Koski 2004: 61).

5.4. Kooste nimityyppien keskinäisistä eroista

Olen koonnut taulukkoon 2 eri nimityyppien tunnusomaiset piirteet. *Ehkä*-määrite merkitsee, että kyseinen ominaisuus saattaa liittyä asianomaiseen nimityyppiin, mutta se ei ole välttämätöntä. Esimerkiksi köllinimeä saatetaan joskus käyttää henkilöä puhutellessa, jolloin se voi olla kantajansa tiedossa; haukkumanimi taas saattaa olla joko pienen piirin tai isomman yhteisön käyttämä. Taulukko havainnollistaa, miten nimet lopulta eroavat toisistaan. *Haukkumanimeä* käytetään kantajansa solvaamiseen, se voi olla useiden tai harvojen käyttämä ja muodostettu monin eri keinoin. *Lempinimen* funktio on haukkumanimeen nähden päinvastainen: sillä voidaan hellitellä tai ainakin osoittaa yhteenkuuluvuutta, mutta käyttäjäkunnan koko voi vaihdella samoin kuin haukkumanimenkin. Monet lempinimet

ovat määrämuotoisia mukaelmia, esimerkiksi slangijohdoksia tai valoksia, kantajiensa nimestä. *Köllinimi* on useimmiten määrämuotoinen, julkista omaisuutta oleva nimi, joka saattaa muistuttaa sisällöltään joko lempi- tai haukkumanimeä. *Peitenimi* taas voi olla positiivinen tai negatiivinen ja se voidaan muodostaa miltei millä tahansa kuviteltavissa olevalla keinolla; prototyypinen peitenimi on pienen ihmisryhmän käytössä eikä koskaan leviä kantajansa tietoon.

Taulukko 2. Nimityyppien keskinäinen vertailu.

Nimityyppi	Käytetään puhuteltaessa / Kantajan tiedossa	Muodostus tietyn kaavan mukaan	Laajemman yhteisön tiedossa	Harvojen käyttäjien tiedossa	Affektisuus
<i>Haukkumanimi</i>	Kyllä	Ei	Ehkä	Ehkä	Negatiivinen
<i>Lempinimi</i>	Kyllä	Ehkä	Ehkä	Ehkä	Positiivinen
<i>Köllinimi</i>	Ehkä	Kyllä	Kyllä	Ei	Positiivinen tai negatiivinen
<i>Peitenimi</i>	Ei	Ei	Ei	Kyllä	Positiivinen tai negatiivinen

Eri nimityyppien reuna-alueilla on luonnollisesti jonkin verran päällekkäisyyksiä: esimerkiksi lempinimeksi tarkoitettu ilmaus voi kantajastaan tuntua niin vastenmieliseltä, että se on hänelle haukkumanimi. Yleiseen tietoon lipsahtanut peitenimi saattaa läheta köllinimeä ja joutua jopa kantajansa korviin. Olen aineistoni pohjalta todennut, että epäviralliset nimet muodostavat pitkän jatkumon, jonka toisessa päässä ovat sellaiset yleisessä tiedossa olevat ihmistyyppin nimitykset kuin *naapurintyttö* ja *poninhäntäpoika* ja toisessa päässä yhden käyttäjän tiedossa olevat peitenimet. Väliin sijoittuu useita eri nimityyppisiä ja lukemattomia nimeämisen tapoja, sävyeroja kielteisestä myönteiseen ja paljon erikokoisia käyttäjäkuntia. Nykyisin käytössä olevat termit riittävät hädin tuskin perustapausten määrittelyyn. Lempinimet eivät todellakaan aina ole kovin lempeitä (Suojanen 1967: 59).

6. PEITENIMET KERTOMUSPERINTEENÄ

6.1. Attraktiokeskukset

Jo aikaisemmissa liikanimituskimuksissa on havaittu, että samalla henkilöllä saattaa olla useampiakin köllejä (Niinioja – Lihavainen 1996: 172). Samalle henkilölle keskittyneiden liikanimien määrän on arveltu kertovan kantajan persoonan värikyydestä (Jäppinen 1989: 118). Toisaalta useiden köllien esiintymistä samaa henkilöä tarkoittamassa on pidetty merkinä niiden irrallisuudesta (Savijärvi 1967: 457). Seuraavassa esittelen oman aineistoni tapauksia, joissa tiedän samalle henkilölle annetun kaksi tai useampia nimiä. Käytän tällaisista erityisen kiinnostavista nimenkantajista termiä **attraktiokeskus**. Attraktiokeskukset tarkoitetään yleensä erityisen mielenkiinnon kohteeksi joutunutta aihepiiriä. Attraktiokeskukset vetävät puoleensa uusia sanoja, joista muodostuu synonyymien ryhmittymä. (Hakulinen – Ojanen 1976 s.v. *attraktiokeskus*.) Käsittelen erikseen ne tapaukset, joissa henkilölle annettu nimi on syystä tai toisesta vaihtunut tai muuttunut.

Maanpuolustus viittaa poikaan, joka innostui armeijasta niin, että vielä vuosia kotiuttamisen jälkeen häntä kutsutaan tällä nimellä. Palveluksensa aikana poika ylennettiin korpraaliksi, jolloin häntä kutsuttiin lyhyen aikaa ironisesti *Herra Kenraaliksi*. Tässä tapauksessa nimien yhtäaikainen käyttö ei siis ollut pitkäaikaista, ja nimien käyttäjäkunta oli hyvin pieni. Kiintoisaa onkin, miksi toista nimeä ylipäätään tarvittiin: pojan omahyväinen ja rehvästelevä käytös oli ilmeisesti aikoinaan niin ärsyttävää, että hänen epätoivottua käyttäytymistään oli tarpeellista kommentoida kahdella nimellä.

Toiselle miehelle on annettu samoin kaksi nimeä: *Huopahattuinen mies* perustuu miehen kesäisin käyttämään mustaan hattuun, *Kaupunginosa* taas siihen, että miehen sukunimi on sama kuin erään nimenantajan opiskelupaikkakunnan kaupunginosan nimi. Nimet olivat yhtä aikaa käytössä muutamia kuukausia miehen ollessa aktiivisen tarkkailun ja tapailun kohteena, mutta hänen ”poistuttuaan kuvioista” käyttöön on jäänyt ainoastaan *Kaupunginosa*, jota sitäkin tarvitaan enää hyvin harvoin.

Tumma-Tommi ja *Touhu-Tommi* ovat työyhteisön eräälle persoonalliselle jäsenelleen antamia nimiä. *Tumma-Tommi* perustuu kantajan ulkonäköön: mies on ”ulkomaalaisen näköinen”, hänen kulmakarvansa ja silmäripsensä ovat tummat. *Touhu-Tommilla* taas viitataan ironisesti miehen taipumukseen olla tekemättä työtä, mikä, päinvastoin kuin voisi kuvitella, nähdäänkin tavallaan myös positiivisena ominaisuutena. Nimeäjäyhteisön työpaik-

ka, metallialan yritys, nimittäin kärsii jatkuvasta tilausvajeesta. Töitä ei saada riittävästi, ja osa väestä joutuu usein lomautetuiksi. *Touhu-Tommin* kaltainen ”vähällä työllä toimeen tuleva” mies säästää silloin työtä ja sitä myöten ansiotuloja toisillekin tekijöille. ”Ei se kyllä viraabelia kauaa tee”, toteaa informanttini kuivasti. Samalla työpaikalla ovat syntyneet myös nimet *Nappatukka-Rantanen* eli *Uimalakki* ja *Rautalanka-Rantanen* eli *Mäkkäiveri*.

Erityisen kiinnostava ilmiö aineistossani on ns. *Insinööri-Laitisen* – *Vuoristo-Karabahin* henkilöhaamoon liittyvä nimipesye. Sain tietooni nämä kaksi nimeä alun perin suullisessa aineistonkeruutilanteessa samalta informantilta kuin edellisen kappaleen nimet. Hän kertoi tietävänsä, että samalla kantajalla on vielä muitakin nimiä, mutta ne eivät olleet hänen tiedossaan. Erinäisten vaiheiden kautta sain yhteyden toiseen samalla työpaikalla työskentelevään mieheen, Ristoon (nimi muutettu), joka toimitti minulle sähköpostitse kaikki omassa tiedossaan olevat *Insinööri-Laitisen* nimet. Nimiä on yhteensä 24. Informanttini mukaan osa nimistä on jo jäänyt pois käytöstä ja osalla taas on hyvin vähän käyttäjiä, mutta osa nimistä on hyvin laajalle levinneitä, niiden käyttäjiin kuuluu sekä naisia että miehiä, ja jopa ihmisiä, jotka eivät edes tunne koko miestä. Lisäksi Risto mainitsee uskovansa, ettei lista sisällä vielä läheskään kaikkia miehestä käytettyjä nimiä. Esittelen seuraavassa muutamia Laitisen (nimi muutettu) peitenimistä.

Insinööri-Laitinen perustuu tapaukseen, jossa nimenkantaja oli puuttunut työn suunnitteluun tai johtoon tilanteessa, jossa hänen kommenttinsa ei olisi ollut tarpeen. Nimenantaja oli tilanteessa mukana ollut työnjohtaja. Nimi siirtyi nopeasti yleiseen käyttöön, ja se on yksi suosituimmista Laitisesta käytetyistä peitenimistä. Nimestä käytetään myös pelkäästä kuvailevasta nimenosasta muodostuvaa *Insinööri*-varianttia.

Vuoristo-Karabah on jo vuosia vanha peitenimi, joka perustuu kantajansa ulkonäköön. Risto kuvailee miestä seuraavasti: ”[Laitisen] tyyllitellyt parta sekä pulisongit, plus muut arabeille ominaiset piirteet hänen kasvoissaan, saavat väkisininkin katsojan epäilemään kaverin tulleen jostain Lähi-idästä.” Nimenantajat ovat osuneet hieman harhaan: Vuoristo-Karabah on vuonna 1991 itsenäiseksi julistautunut alue Kaukasuksella, Azerbaidzanissa (BBC News 6.3.2007). Aukkaat ovat etnisesti armenialaisia, joten he tuskin vastaisivat ulkonäöltään nimenantajien käsitystä stereotyyppisestä arabista; erilaisten vähemmistöjen väliset konfliktit kuitenkin ovat uutisissa niin jokapäiväisiä, että Vuoristo-Karabahin on voinut yhtä hyvin mielessään sijoittaa Persiaan tai Siinaille. Riston arvion mukaan peitenimi *Vuoristo-Karabah* olisi noin 6 vuotta vanha. Se saattaa kuitenkin olla vielä vanhempi,

sillä alueella on solmittu aselepo vuonna 1994, jonka jälkeen se tuskin on uutisissa esiintynyt konfliktin jatkumisesta huolimatta (BBC News 6.3.2007). *Vuoristo-Karabah* on muuttanut askelta lähemmäksi köllinimeä: uusien käyttäjäsukupolvien myötä nimen alkuperäinen tarkoite on hämärtynyt ja esimerkiksi Risto kirjoittaa nimen muodossa *Vuoristokarabahi*.

Laitisen ulkonäkö on toiminut innoittajana myös peitenimille *Apinamies*, *Apinain kuningas* ja *Bin Laden*, joka oli käytössä jonkin aikaa syyskuussa 2001 New Yorkissa tapahtuneiden terrori-iskujen jälkeen. *Vuoristo-Karabah*-nimestä on ollut käytössä myös variantti *Vuoristokarabaanari*, jonka taustalla on Samuli Edelmannin radiohitti *Karavaanari* vuodelta 2001 (Rumba).

Risto kuvailee Laitisen ryhtiä ”huolestuttavaksi” ja kertoo, että tällä on ”länkisäät”. Näihin ominaisuuksiin perustuvat esimerkiksi peitenimet *Neanderthalin ihminen* ja *Torpedo*: ”Uimahommissa Laitisen jalat käyvät epäilemättä potkureista.” *Smèagol*, suomenkielisenä *Klonkku*, on alkujaan Taru Sormusten Herrasta -elokuvan sammakkomainen, vääristynyt olento – oiva vertauskohta huonoryhtiselle Laitiselle. Peitenimi *Pinnasänky-lapsi* perustuu ”(toivottavasti) kuvitteelliseen teoriaan, jonka mukaan Laitisen kierot jalat saivat muotonsa hänen vanhempiansa unohdettua lapsirukan pinnasänkyyn vuosiksi”. Näitä nimiä käytetään melko satunnaisesti, ja informanttini on luultavasti keksinyt ne itse.

Osa Laitiselle annetuista peitenimistä perustuu hänen elämäntapoihinsa, jotka ovat ainakin informanttini mukaan nekin varsin persoonalliset: Laitinen ”tunnetaan vähemmän rehtinä työntekijänä ja kansalaisena”. Miehen paheita ovat autolla kaahaaminen ja alkoholi, jotka ”joskus myös yhdistyvät”. Erikseen mainitaan, ettei ”mies aina erota sitä mikä on omaa ja mikä toisen”. On vaikea sanoa, miten suuri osa Laitisen nimiin pannuista toilauksista todella on tosipohjaisia; joka tapauksessa hän on ainakin peitenimiensä perusteella viettänyt varsin vilkasta elämää. Nimet *Sekatavarakauppias* ja *Pienyrittäjä* liittyvät Laitisen omistamaan kuvitteelliseen kauppaliikkeeseen, johon hän kerää myytäväksi työpaikaltaan vuosien mittaan varastamaansa tavaraa. Kaupan valikoimissa on esimerkiksi ”mittanauhoja, erityyppisiä laikkoja, pesuaineita, wc-paperia, hehkulamppuja, erilaisia ruostumattomia sekä haponkestäviä putkia, hitsauspuikkoja, -lankaa ja vaikka mitä”. Peitenimi *Laitisen Kylmäkuljetus* perustuu tarinaan, jonka mukaan mies oli kaahailujensa seurauksena menettänyt ajokorttinsa ja joutunut kulkemaan töihin mopollaan. Mopedin kuljetustilat ovat vähäiset, joten Laitinen teki pyöränsä tavaratelineelle teräksisen laatikon pystyäkseen

jatkamaan elinkeinoaan. Miehen varastelemaan luonteeseen liittyy myös peitenimi *Karpaattien Shemeikka*: ”Erityisesti iltavuorossa saattaa välillä nähdä kuinka hallin päätyoves-ta Laitinen katoaa etukenossa Kardemumman yöhön.” Jälkimmäisessä tapauksessa nimen-antaja tai -antajat ovat yhdistelleet erilaisia *Vuoristo-Karabahiin* ja Juhani Ahon *Juha*-ro-maanin kulkukauppias Shemeikkaan liittyviä mielikuvia. *Karpaattien Shemeikka* ja siihen liittyvä anekdootti on kiehtova esimerkki siitä, miten peitenimi usein on kertomus lyhim-mässä mahdollisessa muodossa (Portti 1994: 111, Vento 1972: 160).

”Laitisen” kirvoittamaa kertomusperinnettä voisi tilaisuuden tullen tutkia ja eritellä enemmänkin. Tämä nimenkantaja on persoonallaan todella saanut affektit liikkeelle – mie-hen ulkonäkö, elintavat ja luonne ovat tehneet hänestä työpaikkansa tarinaniskijöiden ja humoristien suosikkikohteen. Laitisen hahmo liittyy myös Suomessa erityisen kukoista-vaan kylähulluperinteeseen, josta tarkemmin luvussa 6.3.

6.2. ”Nimikirnut”

Varsinaisesti tarkoituksenani ei alunperin ollut peitenimien käyttäjien tutkiminen. Koska kuitenkin keräsin aineistoa osin osallistuvan havainnoinnin keinoin, sain luontevasti tietoa myös nimien keksijöistä ja käyttäjistä. Yhteisöjen jäsenillä on tässä erilaisia rooleja: Siinä missä yhdet (vaikkakin tietämättään) kokoavat ympärilleen suuren joukon peitenimiä, ovat toiset taas keskittyneet peitenimien keksimiseen ja käyttämiseen (Laaksonen 1972: 203). Käytän tällaisista ihmisistä termiä **nimikirnu**. Termi on peräisin Seija Raskun (1988) Riis-taveden köllejä käsittelevästä artikkelista.

Peitenimiä käyttävät useimmiten muutenkin sanavalmiina ja kekseliäinä pidetyt ih-miset (Rasku 1988: 92). Esimerkiksi attraktiokeskuksista kertovassa alaluvussa 5.1 esi-tellyn *Insinööri-Laitisen* lukuisista peitenimistä moni on lähtöisin samalta keksijältä, *Ris-tolta*. Tämä tunnetaan työpaikallaan hauskana ja huumorintajuisena miehenä, ja häneltä ovat peräisin monet muutkin työpaikalla kiertävistä peitenimistä, esimerkiksi *Nappa-Moo-ses*, kalju mies, jonka ”tukka on nappanahkaa”.

Toisaalta peitenimien käyttö saattaa muuttua. Eräs informanteistani on nuori nainen, joka aikaisemmin keksi ja käytti runsaasti peitenimiä pojista ja miehistä, ei seurustelemaan ryhtyttyään ole enää tarvinnut niitä. Hän ei ole myöskään käyttänyt peitenimiä työpaikkan-sa, suurehkon tavaratalon, vakioasiakkaista eikä työntekijöistä. Useissa tapauksissa, joissa

olen keskustellut aikaisemmin paljon peitenimiä käyttäneiden tyttöjen kanssa, he ovat ker-
toneet, että ”aikuistuttuaan” he eivät ole käyttäneet nimiä yhtä paljon kuin nuorempina.

Peitenimien käytön kulta-aikaa tuntuvat etenkin työillä olevan yläkoulun ja sitä seu-
raavan toisen asteen oppilaitoksen ajat; vähitellen peitenimien käyttö aletaan mieltää ”il-
keäksi”, ehkä jopa lapselliseksi. Vakituisen kumppanin löydyttyä ja elämän muututtua
säännölliseksi ei vastakkainen sukupuoli enää kerää huomiota entiseen tapaan, eikä satun-
naisista baaritutuista tarvitse jatkuvasti keskustella. Peitenimien käyttö saattaa kuitenkin
jatkaa elämäänsä esimerkiksi työpaikan ihmisistä puhuttaessa, ja varsinkin miesvaltaisilla
aloilla työntekijöiden nimittelyperinne saattaa puhjeta kukkaan vasta aikuisiällä.

6.3. Kyläoriginellit

Havainto siitä, että miehet joutuvat lisänimien kantajiksi naisia useammin, juontaa juurensa
osittain agraarin kyläyhteisöyhteiskunnan ajoilta. Yhteiskunnan vähäosaiset joutuivat lähes
säännöllisesti lisänimien kohteiksi, ja nämä varattomat kuljeskelijat olivat useimmiten mie-
hiä – naisten asema oli jo tuolloin turvatumpi kuin miesten (ks. esim. Vilkuna 1958, Paula-
harju 1912). Useimmissa ns. kylähulluista kertovissa tarinoissa päähenkilönä on miespuoli-
nen kylähullu – tätä perinteenlajia käsittelevässä antologiassa 101 kylähullutarinan joukos-
sa naisista kertovia on vain 16 (Laaksonen ym. 1990: 9).

Kylähulluus on käsitteenä ilmiötä huomattavasti nuorempi. Ilmiön nimi vakiintui il-
meisesti vasta 1970-luvulla, jolloin tämä maaseutuyhteisöjen perinne oli jo häviämässä ur-
banisaation ja rakennemuutoksen tieltä ja viimeisiä tradition edustajia suljettiin pakkohoi-
toon. (Sihvo 1990: 14–15.) Liikanimituskimpuksen säilyttämä köllinimistö kuitenkin välittää
nykymaailmalle kuvan siitä, millaista elämä maaseutuyhteisössä on ennen hyvinvointipal-
veluita ollut.

Isäntien, torpparien ja mökkiläisten lisäksi kylissä ja kaupungeissa on kierrellyt jouk-
ko asunnottomia: piikoja ja renkejä, kaupustelijoita, vaivaisia ja naimattomia (Vilkuna
1958: 94). Joillakuilla on ollut ammatti: esimerkiksi *Jepulis-Penjami* on hoitanut vielä ny-
kyisinkin varsin hyljeksittyä virkaa, käymälöiden tyhjentämistä (Laaksonen 1972: 160).
Jotkut kiertolaisista, esimerkiksi *Kukku-Jussi* (Vento 1972: 166), ovat olleet psyykkisesti
sairaita tai henkisesti jälkeenjääneitä, toiset taas ovat oivaltaneet roolinsa suomat mahdolli-
suudet, pudottautuneet tarkoituksella yhteiskunnan ulkopuolelle ja ryhtyneet elättämään it-
seään ”esiintyvänä taiteilijoina”. Näin on toiminut esimerkiksi *Naamaliike-Pätsi*, mies, joka

ansaitsi elantoaan irvistelemällä ja tekemällä monenlaisia temppuja tukkijätkille (Laaksonen ym. 1990: 176–177). Nämä vahingossa tai tahallaan normeja rikkovat ihmiset ovat olleet koko yhteisön tuntemia hahmoja, ja he ovat olleet aiheina monenlaisiin kaskuihin ja tarinoihin. Monella kyläoriginellilla on myös ollut osuva ja ytimekäs liikanimi. (Esim. Pessa 1985: 419.)

Kattavaksi suunniteltu sosiaaliturvajärjestelmä on nyttemmin karsinut kaduilla eläjien määrää. Tiiviin kyläyhteisön häviäminen on kuitenkin vielä sosiaaliturvaakin suurempi syy sille, että nykypäivän kylähullut ja kerjäläiset liikkuvat toreilla ja asemilla nimettöminä. Kyläoriginellit saavat edelleen nimiä, mutta yhä harvemmat niistä ovat kokonaisen monijäsenisen yhteisön tiedossa; useimmiten nimeä käyttävät yhden kaveriporukan tai perheen jäsenet tai parhaassa tapauksessa jonkin koulun oppilaat eri luokka-asteilta. Liikanimiperinne on painottunut toisaalle, kertomukset ja kaskut syntyvät muissa yhteyksissä.

Keräämässäni peitenimiaineistossa esiintyy joitakin yhteiskunnan hylkiöitä tai muuten persoonallisia tapauksia, jotka nimenantajien parissa tunnetaan kylähulluina. Olen ottanut tässä mukaan myös muutaman tapauksen, joissa vastaaja itse ei ole puhunut kylähullusta, mutta joissa mielestäni kysymyksessä on kyläoriginelliin rinnastuva nimenkäyttö: nimenantaja on halunnut viitata esimerkiksi useasti tapaamaansa, vain ulkonäöltä tuntemaansa, erikoiseen vastaantulijaan jollakin kuvaavalla nimellä. Ihmisluonteelle on ominaista ryhmitellä toiset kategorioihin; kylähullun ryhmä on eräs suomalaiselle kansanluonteelle tyypillisimmistä.

Viulu-mummon tuntevat vastaajan mukaan ”lähes kaikki lähialueen koululaiset”; hän on vanhempi nainen, joka kiertelee kouluissa soittamassa itsetehtyä viulua ja julistamassa evankeliumia. *Lavin-Kohjo* on henkisesti jälkeenyäännyt mies. Hän ajelee kesät talvet polkupyörällään, jota uskoo moottoripyöräksi, ja yltyy toisinaan tekemään lapsellisia tihutöitä. *Kohjo* kuuluu samaan sanapesyeeseen kuin *kahjo* ja *kahju* ja merkitsee 'tyhmää' ja 'hullua' (Paunonen 2000 s.v. *kohjo*). *Rentomies* taas on aivan tavallinen lenkkeilijä, joka eroaa toisista mustan, neonvihreän ja -punaisen raidoin somistetun tuulipukunsa vuoksi. Nimenantajat ovat kaksi tyttöä, joita vastaan mies lenkkeili joka aamu koko heidän kouluaikinsa peruskoulun alusta lukion loppuun, yhteensä 12 vuotta.

Populaarikulttuurin vaikutukset näkyvät useassa aineistoni nimessä. Joukkotiedotuksen kasvun vaikutus on huomattu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Jäppinen 1989: 118; Niinioja – Lihavainen 1996: 185). Niinpä *Lee Cooper* onkin saanut ni-

mensä käyttämästään farkkumerkistä. *Obelix* oli nimenantajan suosimalla kuntosalilla käyvä lihava mies, jonka housut olivat ”kuin sarjakuvan *Obelixilla*”. Nimenantaja viittaa tässä ranskalaisten Albert Uderzon ja René Goscinny'n luomaan *Asterix*-sarjakuvaan. Siinä päähenkilön paras ystävä *Obelix* on lihava mies, joka käyttää sini-valkoraitaisia, vartalonmyötäisiä housuja. (Ks. esim. Selles – Hoogeboom 2007.) *Elviksen* nimen alkuperä ei enää ole tiedossa. Hän on erään kaakkoissuomalaisen kunnan traktorilla ajeleva vanhapoikakylähullu, jonka lähes kaikki kylän asukkaat tuntevat. *T:n Tartsani* (*T* = paikkakunnan nimi) on nuorehko mies, joka herättää pienellä paikkakunnalla pahennusta pitkien hiustensa vuoksi. Myös hänen käyttäytymisensä poikkeaa normista: *Tartsani* kävelee keskustaan joka päivä.

Poikkeava käyttäytyminen ja sopivaisuussääntöjen rikkominen on pohjana monelle nykypäivänkin liikanimelle. Nykyiset käyttäytymisnormit ja humanin suhtautumistavan korostaminen ovat kuitenkin vaikuttaneet esimerkiksi liikanimen antamiseen siten, että enää aniharva ilkeää nimitellä heikkolahjaisia tai nauraa ”erilaisten oppijoiden” edesottamuksille. Pidän kylähullujen ja -originellien nimistä samaani pientä otosta kuvaavana: ainoa varsinaisesti vähälahjaisuuteen puuttuva ja sitä suoraan kommentoiva liikanimi on *Lavin-Kohjo*, jota sitäkin käytti noin 50-vuotias mies.

Mielestäni on kuitenkin kiinnostavaa pohtia vielä hieman originelliuden rajoja. Vaikka poliittinen korrektius nykyisin kieltää esimerkiksi vammaisuuden, ruumiillisten poikkeavuuksien, mielisairausten ja seksuaalisen erilaisuuden kommentoimisen pilkkanimillä, ”moniarvoinen” yhteiskuntamme odottaa jäseniltään yhä suurempaa ja suurempaa samankaltaisuutta ja yhtä suurta kyvykkyyttä. Erilaisuuteen kiinnitetään paljon huomiota: vilkas lapsi tai aikuinen saa oireyhtymädiagnoosin, itseksensä viihtyvällä taas on toinen syndrooma. Pukeutuminen, kiinnostuksen kohteet, puhetapa ja läheisten tekemiset ovat omiaan leimaamaan yksilön erilaiseksi niin koulussa kuin työpaikallakin. Ellei hänelle irvailta kasvojen, saa hän ainakin osuvan, selän takana käytettävän nimen: *Liivimies* käyttää kävellessään keltaista turvaliiviä, *Käyrätorven* isä soittaa poikansa liikanimessä mainittua instrumenttia, *Rantojen uimari* ui kesällä lammen rämeikköistä rantaa pitkin toisin kuin kukaan muu. Poikkeavaksi voidaan leimata kuka tahansa ja ihanteellinen normaalius tuntuu mahdollottomalta saavuttaa.

7. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut naisten ja miesten toisistaan takanapäin käyttämiä epävirallisia henkilönnimiä, peitenimiä. Olen perehtynyt nimenmuodostukseen ja erottanut peitenimet muista epävirallisista henkilönnimistä, siis kölli-, lempi- ja haukkumanimistä, omaksi erilliseksi kategoriakseen. Olen myös tarkastellut naisten ja miesten käyttämien nimien eroja niin käytön kuin muodostuksenkin kannalta. Lisäksi olen lyhyesti tarkastellut peitenimiä osana suomalaista kylähullukertomusperinnettä.

Nimien tarkastelu on osoittanut, että peitenimet ovat muista epävirallisista henkilönnimistä selvästi eroava nimityyppi, jonka tutkimuksessa olisi vielä paljon tehtävää. Nimien antoperusteet ovat hyvin samanlaisia kuin esimerkiksi köllinimien antoperusteet; nimien muodostaminen kuitenkin vaihtelee suuresti. Peitenimiä on muodostettu samoin kuin köllejä tai lempinimiä; toisaalta esimerkiksi useampiosaisien peitenimien muodostus muistuttaa paikannimien muodostamista.

Sukupuolten välillä on jonkin verran eroja nimien rakenteessa: miehet käyttävät naisia enemmän köllinimen muotoisia, kantajansa oikeaan etu- tai sukunimeen perustuvia kaksiosaisia nimiä, kun taas naisten käyttämien peitenimien rakennetyypeistä yleisin on kantajansa sukupuolen määrittävän elementin sisältävät nimet. Peitenimien tarkastelu sukupuolinäkökulmasta on myös osoittanut miesten ja naisten käyttävän peitenimiä eri yhteyksissä. Miehet näyttävät käyttävän peitenimiä runsaasti työpaikoilla, kun taas naisten peitenimien käyttö keskittyy vapaa-aikaan ja ystävien keskuuteen. Tutkielmani perusteella sukupuolten välillä ei näytä olevan muita eroja: sekä nimenantoperusteet että nimien muodostustavat ovat kullakin sukupuoliryhmällä samoja. Tämä tulos on mielestäni suhteellisen yllättävä; aineistoni perusteella ei kuitenkaan voi antaa yleistäviä vastauksia, joten aihe vaatisi jatkotutkimuksia.

Peitenimien tutkimuksessa riittäisi todellakin vielä tehtävää. Tarpeeksi suurella ja järjestelmällisesti kerätyllä aineistolla voisi tarkastella sukupuolen lisäksi myös muiden sosiolingvististen muuttujien vaikutusta peitenimien käyttöön. Asuinpaikalla saattaa olla merkitystä – ”Kuhmo on liikanimien luvattu maa”, totesi eräs informanttini – mutta vielä merkittävämpiä saattavat olla sosiaalinen asema ja koulutustaso: toisissa yhteisöissä seläntakaisien nimien käyttöä pidetään epäkohteliaana ja keskenkasvuisena, toisissa yhteisöissä taas peitenimet muodostavat suorastaan kulmakiven ryhmän sosiaaliselle kanssakäymiselle.

Toisaalta peitenimien eri lajit, kuten metonyymiset tai metaforanimet, olisivat yksinäänkin hyvin kiintoisa tutkimuksen kohde. Toinen, laajempi tutkimuskohde olisivat yksilöiden nimimaisemat. Mahdollisuuksien mukaan voisi kartoittaa yhdestä henkilöstä käytettävät lempi-, haukkuma- ja peitenimet ja näin nähdä yksilön yhtenä solmuna lukemattomien nimien muodostamassa verkossa. Yleisesti olisi mielenkiintoista tarkastella esimerkiksi pariskuntien toisistaan käyttämiä lempinimiä, esimerkiksi eläin- tai ruokametaforia.

Jälkeenpäin ajatellen olisi ollut tutkielmani kannalta hyödyllistä painottaa haastattelea aineistonkeruumenetelmänä ja käyttää keskustelutilanteiden tallentamisessa nauhuria. Jos olisin pitänyt tarkempaa kirjaa informanttien lukumäärästä, voisin nyt olla varmempi tuloksistani; vastanneiden lisäksi olisi pitänyt pitää kirjaa myös niistä informanteista, jotka eivät vastanneet. Siten voisin esimerkiksi tietää, pitääkö aineistonkeruun yhteydessä tekemäni havainto, jonka mukaan miehet käyttäisivät peitenimiä naisia vähemmän, paikkansa.

Aineistoni rajoitteista huolimatta olen kuitenkin onnistunut tavoitteessani: olen kiinnittänyt huomiota naisten ennen tutkimattomaan nimittelyperinteeseen ja osoittanut myös naisten käyttävän peitenimiä. Lisäksi voin nyt esittää oletuksen epävirallisten nimien käytön kehittymisestä. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että nuorempien ikäryhmien (15–30-vuotiaiden) keskuudessa tyypillisten peitenimien käyttö on yleistynyt, kun taas vanhempien nimenantajien käyttämät peitenimet muistuttavat käytöltään ja rakenteeltaan köllinimiä. Hajaantuvassa nyky-yhteiskunnassa ryhmät ja yhteisöt pirstoutuvat, eikä perinteistä agraariyhteiskunnan kyläyhteisöä enää ole. Kylän korvaavat työ-, harrastus- ja opiskeluyhteisöt sekä ystäväpiirit. Niinpä pienen joukon tiedossa olevat peitenimet ovat yleistyessä kovaa vauhtia ja köllinimen tyyppiset nimet muuttumassa vanhojen miesten nimi-perinteeksi, jota esiintyy vielä joissakin hierarkkisissa yhteisöissä, kuten armeijassa ja miesvaltaisilla työpaikoilla. Muutos näkyy aineistossani, joskin tuloksen todentaminen vaatisi lisätutkimuksia. Epävirallinen nimiperinne ei kuitenkaan katoa mihinkään, vaan säilyy elinvoimaisena eri muodoissaan. Niin kauan kuin on nimenantajia, on myös nimenkantajia.

LÄHTEET

- AALTONEN, ESKO 1959: Ihmisten ulkomuodon luonnehtiminen kansankielessä. Sananjalka 1 s. 113 – 122.
 ——— 1960: Kansankielen ilmauksia ihmisten luonteenominaisuuksista ja käyttäytymisestä. Sananjalka 2 s. 112–121.
- AMBJÖRNSSON, GUNILA 1978: Om björnar i klänning och andra djur. – Gunila Ambjörnsson & Margareta Strömstedt (toim.), Läsnig för barn. Orientering i dagens barnlitteratur s. 85 – 92. 3:e helt omarbetade upplagan. Stockholm: Bonniers.
- ANTTILA, RAIMO 1989: Sananmuunnoksista ja spoonerismeista – ”Pietari Suuri hattunsa polki”. Virittäjä 93 s. 370–379.
- AUNILA, SEIJA 8.9.2006: Yle.fi – Elävä arkisto: Timo Taikurin Taika-aika. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=6&ag=42&t=217>> [luettu 30.4.2007].
- AVOLA, PERTTI 28.11.1997. Viidakon Ykä. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://nyt.hs.fi/elokuva/artikkeli/1076153543162>> [luettu 30.4.2007].
- BBC NEWS 6.3.2007: BBC NEWS | Europe | Country profiles | Regions and territories: Nagorno-Karabakh. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/3658938.stm> [luettu 15.3.2007].
- BAREZZANI, CRISTINA – KALMBACH, AIJA 2006: Suomi–italia–suomi-sanakirja. Toinen, laajennettu ja uudistettu laitos, sen ensimmäinen painos. Jyväskylä: Gummerrus.
- CHIP 'N DALE ONLINE 2007: Classic Chip 'n Dale. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.chipndaleonline.com/classic.html>> [luettu 15.11.2007].
- CNET NETWORKS 2007: Top Cops. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.tv.com/top-cops/show/2797/summary.html>> [luettu 20.9.2007].
- CRAWLEY, MARK 1995–1999: Movieprop.com's Rambo Movie Pages – Rambo trilogy, first blood, part one, part 2. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.movieprop.com/tvandmovie/rambo/>> [luettu 30.4.2007].
- DINGOWEB 2007. Kappaletiedot. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.dingo.urli.net/>> [luettu 13.9.2007]
- EJECTED^ 22.2.2005 03:48: Hannan tyyli / Mikki Hiiri t-paita / vaatteet -keskustelua. [Viesti keskusteluryhmässä.] Saatavana osoitteessa <<http://www.hannapakarinen.com/keskustelu/viewtopic.php?p=43191&sid=12a7ded56071e7d13f9b5cde42087ae3>> [luettu 24.9.2007]
- EPR = The Virgin Illustrated Encyclopedia of Pop & Rock 2002. Revised, updated and expanded edition. London: Virgin Books Ltd.
- ERONEN, RIITTA 2007: Uudissanat rötösherrasta salarakkaaseen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- FORSMAN, A.V. 1894: Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I. – Forsman, Ojansuu, Kallio & Gerhard (toim.): Nimistötutkimuksia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1970: Kielitieteen ja fonetiikan terminologiaa. Tietolipas 66. Helsinki: SKS.
- Hakulinen ym. = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: Iso suomen kielioppi. 2. painos. SKST 950. Helsinki: SKS.
- HEINO, HANNU 2000: San nys snääki. Rauman kielen sanakirja. Helsinki: WSOY.
- HOLTARI, TIMO – LAAKSONEN, PEKKA – VENTO, URPO 1970: Jätkät sen kun porskuttaa. Helsinki: Weilin+Göös.
- HONKO, LAURI 1965: Itkuvirsirunous. – Matti Kuusi (toim.), Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus s. 81–128. Helsinki: SKS ja Kustannusosakeyhtiö Otava.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Universitas 4. Helsinki: WSOY.
- JUSSILA, RAIMO – LÄNSIMÄKI, MAIJA 1994: Se siitä. Suomen kielen seksisanakirja. Porvoo: WSOY.
- JÄPPINEN, KAIJA 1989: Pojat pilasilla. Katsaus erään miesvaltaisen työpaikan pilailukäytänteisiin. – Pöytä, Jyrki (toim.): Betoni kukkii. Kirjoituksia nykyperinteestä, s. 113–127. Tietolipas 115. Helsinki: SKS.
- KANTOLA, JANNA 2003: Runoja, metaforia ja symboleja. – Outi Alanko & Tiina Käkälä-Puumala (toim.), Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. 2. painos, s. 272–289. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- KARHU, KERTTU 2000: Eheroon taharoon. Etelä-Pohjanmaan murteen sanakirja. 5. painos. Helsinki: WSOY.

- KARTTUNEN, KAARINA 1989: Stadi on hervoton pleisi. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 148–164. Helsinki: WSOY.
- Kielikuvia. *Nykysuomen seuran tiedotuslehti*. Tampere.
- KIVINIEMI, EERO 1982: Rakkaan lapsen monet nimet. *Suomalaisten etunimet ja nimenvalinta*. Espoo: Weilin+Göös.
- 1990: Perustietoa paikannimistä. SKST 516. Helsinki: SKS.
- KOROLAINEN, TUULA 2001: Kirjataivaan kiintotähdet. – Tuula Korolainen (toim.), *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas* s. 404–407. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki (toim.): *Metafora – ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 13–32. [Elektroninen aineisto.] Käytettävissä Jyväskylän yliopiston Internet-verkossa osoitteessa <<http://ebooks.jyu.fi/restricted/metafora.pdf>>.
- 2004: Sekundaarinimiä ja opettajien viittaanimiä. – *Sananjalka* 46 s. 40–80.
- KOTILAINEN, LARI – VARTEVA, ANNUKKA 2006: Mummonsuomi laajakaistalla. Helsinki: WSOY.
- Kotiseutu. Suomen Kotiseutuliiton aikakauslehti.
- KTS = Kielitoimiston sanakirja 1–3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2006.
- KÄMI, TUULA 1983: Köllinimiä somerolaisittain. – Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys: Vuosikirja 52 (1983) s. 155–179. Forssa: Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys.
- LAAKSONEN, PEKKA 1972: Nätti, Tulikuuma ja Tuskanpunainen. Jätkäperinteen liikanimiä. – Hannes Sihvo (toim.), *Nimikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 52 s. 178–203. Helsinki: WSOY.
- LAAKSONEN, PEKKA – PIELA, ULLA – LAHTI, PIRKKO (toim.) 1990: Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen. SKST 508. Helsinki: SKS.
- LATTUNEN, HÉLÈNE – VILJANEN, KARI 2006: Suomi–ranska–suomi-sanakirja. Kolmas, laajennettu ja uudistettu laitos, sen ensimmäinen painos. Jyväskylä: Gummerrus.
- LEHTONEN, KARI 1997, muutettu 20.3.1998: Internet-lähteisiin viittaaminen. [WWW-dokumentti]. Saatavana osoitteessa <<http://www.teli.stadia.fi/~lehtonen/intlviitx.html>> [luettu 20.4.2007.]
- MANTILA, HARRI 1998: Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva. – Vesa Heikkinen, Harri Mantila ja Markku Varis (toim.): *Tuppisuinen mies*. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista s. 15–31. Tietolipas 154. Helsinki: SKS.
- MARVEL 2001: Black Widow (I). [WWW-dokumentti]. Saatavana osoitteessa <<http://www.marveldirectory.com/individuals/b/blackwidowi.htm>> [luettu 13.9.2007]
- McCLURE, PETER 1981: Nicknames and petnames: Linguistic forms and social contexts. – *Nomina* 5 s. 63–76.
- McKEON, ERIC 2001: The Sideshow Bob Archive. [WWW-dokumentti]. Saatavana osoitteessa <<http://www.nohomers.net/SBA/comics/19a.jpg>> [luettu 16.7.2007.]
- MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 2000: Sukunimet. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- MÄENTAKA, SAMULI 2001: Turkulaisten taksinkuljettajien köllinimet. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- MÄKINEN, KIRSTI 1972: Kirkollisaiheet pitäjäköllit. – Hannes Sihvo (toim.), *Nimikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 52 s. 204–212. Helsinki: WSOY.
- 2007: Lollot ja kollot. *Suomalaista naapurihuumoria*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- N22 = Henkilökohtainen sähköpostiviesti.
- NAHKOLA, KARI 1992: Kvalitatiivisia havaintoja eläinmetaforista nykyslangissa. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki (toim.): *Metafora – ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 236–249. [Elektroninen aineisto.] Käytettävissä Jyväskylän yliopiston Internet-verkossa osoitteessa <<http://ebooks.jyu.fi/restricted/metafora.pdf>>
- NIEMINEN, RAIJA 1965: “Miun kohijakkaiset korvoimarjukkaisein”. Morsiamen käyttämät sisarusten, kummien, sukulaisten ja kyläläisten hellittelymetaforat Inkerin hääitkuissa. – Kalevalaseuran vuosikirja 45 s. 309–343. Helsinki: WSOY.
- NIINIOJA, SIRPA – LIHAVAINEN, ANNA-MARI 1996: Kalikka-Malinen ja Kilu-Maikki. Kahden kylän nimittelyperinteen tarkastelua. – Kaisu Kortelainen & Sinikka Vakimo (toim.): *Tradition edessä*. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista s. 171–187. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Joensuun yliopisto, Suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.
- NISSILÄ, VILJO 1965: Paikannimistömme huolto ja suojelu. *Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja* 4. Tietolipas 38. Helsinki: SKS.
- Nomina. *Journal of the Society for Name Studies in Britain and Ireland*. Hull.

- NÄRHI, EEVA MARIA 1996: Suomalaista sukunimikäytäntöä. Kielenkytön oppaita 1. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Edita.
- OLLILA, MAPE 4.9.2006: Rainbow: Live in Munich 1977. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <http://www.imperiumi.net/alb_2.php?id=5295> [luettu 24.9.2007.]
- OPIE, IONA – OPIE, PETER 1960: The Lore and Language of Schoolchildren. Oxford: Clarendon Press.
- PAULAHARJU, SAMULI 1912: Lisä- ja haukkumanimistä. – Kotiseutu 1912 s. 124–127.
- PAUNONEN, HEIKKI – PAUNONEN, MARJATTA 2000: Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja. Helsinki: WSOY.
- PESSA, TUULA 1985: Köllinimet ja kyläoriginellit Rautalammilla. – Jukka Kukkonen (toim.), Rautalammin kirja. JYY:n kotiseutusarja n:o 20 s. 415–427. Rautalampi: Rautalammin kunta.
- PLAZA.FI 23.7.2007: Uusi Kojak-sarja saapuu Maikkarille. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://plaza.fi/viihde/uusi-kojak-sarja-saapuu-maikkarille>> [luettu 5.10.2007.]
- POLLARI, KERTTU 2005: Presuhousu ja pöökshattu. Pröttikarvian sanoja nykysuameks. Merikarvia: Merikarvia-seura.
- PORTTI, REIJA 1994: Suohonlaulajat ja -laulettut. Inarin kölleistä ja niiden käytöstä. – Leena Laurinen & Minna-Riitta Luukka (toim.): Puhelukulttuurit ja kielen oppiminen. AFinLAn vuosikirja 52 s. 109–120. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLa) julkaisuja. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- PS = Suomen kielen perussanakirja 1–3. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- RAHKONEN, MIKA 12.2.2006 13:49: Imagine there's no doping. [Blogimerkintä.] Saatavana osoitteessa <<http://blogit.yle.fi/imaginetheresnodoping>> [luettu 24.9.2007.]
- RASKU, SEIJA 1988: Köllit kyläyhteisössä. – Sananjalka 1988: 30, 85–97.
- RINNE, INKA 1993: Eri-ikäisten miesten ja naisten etunimistä syntyneet lempinimet. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- RITTER, KATE 2007: MacGyver Television series. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.rdanderson.com/macgyver/macgyver.htm>> [luettu 30.4.2007.]
- ROSSI, LEENA 1988: Mollit ja nyymannit – tulokkaiden nimityksiä Suomen teollisuustyöläisten keskuudessa. – Kotiseutu 1988: 1 s. 28–30.
- RUMBA (ei päiväystä): Samuli Edelmann: Hitit 8/92 - >. [WWW-dokumentti.] Saatavana osoitteessa <<http://www.rumba.fi/lista/hittinimet/edelmann.html>> [luettu 15.3.2007.]
- SALMIVALLI, CHRISTINA 1998: Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Tampere: Gaudeamus. Sananjalka. Suomen Kielen Seuran aikakauskirja. Turku.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1967: Lisänimet kansanomaisessa puhuttelussa. – Osmo Rinta-Tassi (toim.), Leppävirran kirja. JYY:n kotiseutusarja N:O 5 s. 441–458. Leppävirta: Leppävirran kunta.
- SIHVO, HANNES 1990: Hullu kirjoissa. – Pekka Laaksonen, Ulla Piela & Pirkko Lahti (toim.), Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen s. 13–38. SKST 508.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STATIONHOUSE 2007: Top Cop Titles. [WWW-dokumentti]. Saatavana osoitteessa <http://www.stationhousevideos.com/catalog/topcops_videos.htm> [luettu 20.9.2007].
- SUOJANEN, M.K. 1967: Turun koululaisslangista. – Sananjalka 9: 52–67.
- SUONIEMI-TAIPALE, INGA 1998: Nimien lempi. – Kielikuvia 1998: 2 s. 12–16.
- TALASNIEMI, HANNA 1996: Mitäs tilasitte? Muusikkojen humoristinen perinne. – Eeva-Liisa Kinnunen, Kaarina Koski, Riikka Penttilä & Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykypeerinteestä s. 183–201. Tietolipas 146. SKS: Helsinki.
- TAMMI, JARI 2003: Suuri solvaussanakirja: Haukkumasanat. Helsinki: Pikku-idis / Kuippana Kustannus Oy.
- TANNEN, DEBORAH 1991: You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation. New York: Ballantine Books.
- TORRE MORAL, SANTIAGO DE LA – HAMMELA, ARJA 2004: Suomi–espanja–suomi-sanakirja. Toimenne, laajennettu ja uudistettu laitos, sen ensimmäinen painos. Jyväskylä: Gummerus.
- VARIS, MARKKU 1998: Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa. SKST 717.
- VENTO, URPO 1972: Tunsitteko Jepulis-Penjamin? Liikanimistä ja roolinimistä kertomusperinteessä. – Hannes Sihvo (toim.), Nimikirja. Kalevalaseuran vuosikirja 52 s. 160–177. Helsinki: WSOY.
- VIKARI, AULI 1990: Lyriikan runousoppia. – Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari (toim.), Runousopin perusteet s. 37–102. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- VILKUNA, KUSTAA 1958: Ihmisten puhuttelua edessä ja takana. – Kotiseutu 1958 s. 93–97. Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.

- VIRTANEN, LEEA 1972a: Antti pantti pakana. Koululaisten nykyperinne. Toinen painos. Helsinki: WSOY.
- 1972b: Etunimien riimiväännökset. – Hannes Sihvo (toim.), Nimikirja. Kalevalaseuran vuosikirja 52 s. 213–221. Helsinki: WSOY.
- 1972c: Tytöt, pojat ja tykkääminen. Helsinki: WSOY.
- WIIK, KALEVI 1999: Jottan tarttis tehrä. Turun murteen sanakirja. 2. painos. Helsinki: WSOY.

Liite 1: Paperinen kyselylomake

Arvoisa vastaaja,

teen suomen kielen pro gradu -tutkielmaa Jyväskylän yliopistossa ja tarvitsisin apuasi. Tarkoitukseni on vertailla, millaisia nimityksiä naiset käyttävät puhuessaan miehistä tai muista naisista ja vastaavasti, millaisia nimityksiä miehet käyttävät toisistaan tai naisista. Tällaisia viittausnimiä on monenlaisia ja niitä käytetään eri tarkoituksissa useimmiten nimitettävän itsensä tietämättä. Nimitettävä voi olla epämääräinen ihastus tai kiinnostava tyyppi, jonka nimeä kukaan ei tiedä ja jota siksi on nimitetty kaverien kesken jollakin tavalla. Toisaalta nimitystä käytetään usein myös siinä tapauksessa, että kenenkään ei haluta tietävän, kenestä on puhe. Henkilö saattaa olla epätavallisen vastenmielinen tai muuten omituinen, ja häneen aletaan viitata selän takana jollakin ei-imartelevalle nimityksellä, vaikka häntä kasvokkain kutsuttaisiinkin hänen omalla nimellään. Kirjaa havaintosi ja pyydyt tiedot kustakin nimityksestä, mikäli ne ovat tiedossasi. Tarvittaessa voit jatkaa kääntöpuolelle tai lähettää minulle sähköpostia osoitteeseen mainlaht@cc.jyu.fi / Mari Lähteenmäki. Jokainen nimitys on arvokas!

Esimerkkejä:

Miehille annettuja nimityksiä: *Poliisisetä* (Poliisikoulussa opiskeleva, täysin rappioitunut poika, joka nähtiin aina baarissa), *Kuiskaaja* (Äärettömän kovaääninen mies), *Pinokkio* (Laiha, terävänenäinen varastomies)

Naisille annettuja nimityksiä: *Seiväs* (Hyvin pitkä ja laiha nainen), *Osakuntatyttö* (Tyttö samasta osakunnasta), *Kohde* ja *Projekti* (salassa pidettävästä ihastuksesta käytettyjä peitenimiä)

Tiedot vastaajasta:

Sukupuoli: nainen / mies

Ikä:

Ammatti / opiskeluala:

Paikkakunta:

Nimitys:

Nimeämisperuste:

Nimittäjän ikä keksimishetkellä:

Nimityksen elinaika: oli käytössä vain lyhyen ajan ( )

on käytössä edelleen ( )

oli käytössä melko kauan, mutta ei enää ( )

Nimityksen käyttäjät: (esim. minä ja yksi / useampi kaverini, sisareni / veljeni, työkaverini jne.)

Nimitys:

Nimeämisperuste:

Nimittäjän ikä keksimishetkellä:

Nimityksen elinaika: oli käytössä vain lyhyen ajan ( )

on käytössä edelleen ( )

oli käytössä melko kauan, mutta ei enää ( )

Nimityksen käyttäjät: (esim. minä ja yksi / useampi kaverini, sisareni / veljeni, työkaverini jne.)

Nimitys:

Nimitettävän sukupuoli: nainen / mies

Nimeämisperuste:

Nimittäjän ikä keksimishetkellä:

Nimityksen elinaika: oli käytössä vain lyhyen ajan ( )

on käytössä edelleen ( )

oli käytössä melko kauan, mutta ei enää ( )

Nimityksen käyttäjät: (esim. minä ja yksi / useampi kaverini, sisareni / veljeni, työkaverini jne.)

Paljon kiitoksia avustasi!

Liite 2: Sähköpostikysely nuorille naisille

Hyvä nuori nainen,

teen suomen kielen proseminaaritutkielmaa Jyväskylän yliopistossa ja tarvitsisin apuasi. Tutkin sitä, millaisilla nimillä naiset ja tytöt keskuudessaan nimittävät miehiä ja poikia. Millaisia nimityksiä olet käyttänyt tai käytät miehistä tai pojista? Kysymyksessä voi olla epämääräinen ihastus tai kiinnostava tyyppi, jonka nimeä kukaan ei tiedä ja jota siksi on nimitetty kaverien kesken jollakin tavalla. Mies voi myös olla epätavallisen vastenmielinen, vaikea, tylsä tai muuten omituinen tapaus, ja häneen aletaan viitata selän takana jollakin ei-imartelevalla nimityksellä, vaikka häntä kasvokkain kutsuttaisiinkin hänen omalla nimellään. Kirjaa havaintosi ja pyydetyt tiedot kustakin nimityksestä, mikäli ne ovat tiedossasi. Tarvittaessa voit kopioida kysymykset ja liittää ne vastaukseesi, jos tiedät useampia nimityksiä. Voit käyttää sähköpostin "Vastaa / Reply"-ominaisuutta ja täydentää vastauksesi suoraan lomakkeelle. Jos tiedät vain yhdenkin nimityksen, etkä ole varma senkään sopivuudesta, lähetä se silti. Ilahdun siitä varmasti.

Esimerkkejä:

Pukeutumiseen liittyvät nimitykset (Pinni, Hattupäinen mies, Jussipaita)
Asuinpaikkaan liittyvät nimitykset (Herra Kittilä, Liettua)
Lemmikkieläimiin tai harrastuksiin liittyvät nimitykset (Koiramies, Suuri Länsimainen Ajattelija)
Opiskelualaan liittyvät nimitykset (Poliisisetä)

Haastateltavan tiedot:

Ikä: Ammatti / opiskeluala:

1.Nimitys:

Nimeämisperuste:

Nimittäjän ikä keksimishetkellä:

Nimitys   oli käytössä vain lyhyen ajan (   )
                          on käytössä edelleen (   )
                          oli käytössä melko kauan, ei enää ajankohtainen (   )

Nimityksen käyttäjät: (esim. minä ja yksi kaverini, minä ja sisareni, sisareni ja hänen kaverinsa jne.)

2.Nimitys:

Nimeämisperuste:

Nimittäjän ikä keksimishetkellä:

Nimitys   oli käytössä vain lyhyen ajan (   )
                          on käytössä edelleen (   )
                          oli käytössä melko kauan, ei enää ajankohtainen (   )

Nimityksen käyttäjät: (esim. minä ja yksi kaverini, minä ja sisareni, sisareni ja hänen kaverinsa jne.)

3. Nimitys:

Nimeämisperuste:

Nimittäjän ikä keksimishetkellä:

Nimitys   oli käytössä vain lyhyen ajan (   )
                  on käytössä edelleen (   )
                  oli käytössä melko kauan, ei enää ajankohtainen (   )

Nimityksen käyttäjät: (esim. minä ja yksi kaverini, minä ja sisareni,
sisareni ja hänen kaverinsa jne.)

Paljon kiitoksia avustasi!

Liite 3: Sähköpostikysely miehille

Hyvä mies!

Oletko joskus ollut kiinnostunut työstä, jonka nimeä et tiennyt? Onko seurustelusuhteesi päättynyt kurjasti ja toisesta jäänyt vain ilkeää sanottavaa? Onko työkaverisi omituinen ja esimies hankala? Asuuko kotipaikkakunnallasi kylähullu? Jos vastasit yhteenkin kysymykseen kyllä, saatat olla etsimäni henkilö.

Teen suomen kielen pro gradu -tutkimusta siitä, millaisilla nimityksillä ihmiset viittaavat toisiinsa selän takana. Tarvitsisin työssä apuasi. Kerro minulle, mitä nimityksiä olet käyttänyt toisista ihmisistä. Nimitys voi olla mikä tahansa - ainoastaan opettajien lempi- tai haukkumanimet eivät kuulu tutkimukseeni. Kohde on sen sijaan voinut olla esimerkiksi epämääräinen ihastus, josta on käytetty peitenimeä kavereiden kesken, traktoria ajeleva aikamiespoika kotikylästä tai naapurin kimeä-ääninen täti. Olennaista on, että viittausnimeä ei ole käytetty kohteen kuullen eikä puhuteltaessa. Vaikka tietäisit vain yhden nimen etkä ole varma senkään sopivuudesta, lähetä se silti.

Esimerkkejä:

Tiku ja Taku (kaksi miestä samalta työpaikalta, jotka olivat aina keskenään ja joista toinen oli toista terävämpi)
Kuiskaaja (äärettömän kovaääninen mies samalta työpaikalta)
Punatukkainen (sievä myyjätär grillissä)
Popeda (reilu tyttö, jolla oli Popeda-lippis)

Voit vastata kyselyyn sähköpostitse osoitteeseen mainlaht@cc.jyu.fi. Kirjoita viestiin ikäsi, opiskelualasi / ammattisi, kotipaikkakuntasi ja seuraavat tiedot jokaisesta kertomastasi nimityksestä:

Nimitys

Kohteen sukupuoli

Mistä nimitys on tullut?

Nimittäjän ikä keksimishetkellä (ellet tiedä tai muista, jätä kohta tyhjäksi)

Nimityksen elinaika:

- oli käytössä vain lyhyen ajan
- on käytössä edelleen säännöllisesti
- on käytössä edelleen satunnaisesti
- oli käytössä melko kauan, mutta ei enää

Nimityksen käyttäjät (rastita kaikki sopivat vaihtoehdot):

- minä
- yksi kaverini
- muutama kaverini
- veljeni / siskoni
- työkaverini
- sukulaiseni
- muut, ketkä?

Suhteeni nimitettävään (rastita kaikki sopivat vaihtoehdot):

- kaukoihastus
- naapuri
- kämppis
- entinen seurustelukumppani
- sukulainen
- työkaveri
- tunnen nimityksen kohteen vain ulkonäöltä
- muu, mikä?

Paljon kiitoksia avustasi!